

Romu tiesības uz izglītību: īstenošanas situācija Latvijā

Romu tiesības uz izglītību: īstenošanas situācija Latvijā

PĒTĪJUMS

2011.

Pētījums veikts, realizējot projektu "Romu tiesības uz izglītību:
īstenošanas situācija Latvijā un ieteikumi
efektīvai tiesību īstenošanai nacionālās izglītības politikas ietvaros"

SOROSA
FONDS
LATVIJA

Projektu finansiāli atbalsta SOROSA FONDS-LATVIJA
Cilvēktiesību un sociālās integrācijas programmas ietvaros

Zinātniskais konsultants
Deniss Kretalovs, Mag. soc.

Redaktore
Daiga Zaķe, Dr. paed., Izglītības iniciatīvu centrs

Autori
Andris Tertats, Mag.soc.
Sandra Kraukle, Mag. paed.
Kristīne Liepiņa,
Daiga Zaķe, Dr. paed.

Maketētāja un dizainere Signe Lazdiņa, SIA "Licorice Printing Factory"

© Izglītības iniciatīvu centrs, 2011.
Citēšanas gadījumā atsauce uz pētījumu obligāta

Saturs

Priekšvārds Kāpēc romiem Latvijā ir nepieciešama īpašas izglītības politikas veidošana? ..... <i>Deniss Kretalovs</i>	4
Pētījuma apraksts ..... <i>Daiga Zaķe</i>	7
1. daļa Minoritāšu tiesību un tiesību uz izglītību aizsardzība - politikas monitorings ..... <i>Kristīne Liepiņa</i>	10
Secinājumi	22
Rekomendācijas izglītības un integrācijas politikas monitoringam un izvērtēšanai	23
2. daļa Izglītības loma un nozīme Latvijas romu kopienā - situācijas raksturojums un attīstības tendences ..... <i>Andris Tertats</i>	25
Secinājumi	35
Rekomendācijas: kā iespējams izmantot romu etniski psiholoģiskās īpatnības iekļaušanās procesā, apliecinot viņu kultūras un ģimeņu tradīciju vērtību un vajadzību respektēšanu	37
3. daļa Romu pamatizglītības iegūšanas procesa būtība, barjeras un iespējas Latvijā <i>Sandra Kraukle, Daiga Zaķe</i>	39
Secinājumi	53
Rekomendācijas pedagogiem, pedagogu tālākizglītotājiem, jomas ekspertiem	55
Ieteikumi izglītības politikas veidotājiem	57
Pielikums Nr. 1. Anketēšanas respondentu saraksts	58
Pielikums Nr. 2. Interviju un fokusgrupu respondentu saraksts	59
Summary / Kopsavilkums angļu valodā	60

Priekšvārds

Kāpēc romiem Latvijā ir nepieciešama īpašas izglītības politikas veidošana?

Deniss Kretalovs

Romi veido Latvijas kultūras vidi jau kopš 16.gadsimta un kļuvuši par tās mozaikas neatņemamu sastāvdaļu. Kā liecina statistikas dati uz 2010. gada jūliju Latvijā oficiāli dzīvo 8570 romi¹. Dati rāda, ka 98% romu ir Latvijas Republikas pilsoņi un apmēram 70% romu pārvalda valsts valodu vismaz sarunvalodas līmenī. Tomēr šie pozitīvie radītāji vēl neliecina par šīs etniskās grupas pilnvērtīgu iekļaušanu un integrāciju mūsdienu Latvijas sabiedrībā.

Kultūras ģenēzes un politisko pārmaiņu procesā Latvijas romi kļuva par vietsēžiem² un, ja pārvietojās, tad lielākoties īslaicīgi Latvijas un kaimiņvalstu robežās, pārsvarā ar mērķi uzturēt radnieciskās saiknes ar tautiešiem vai tirdzniecības nolūkos. Laikā, kad Latvija bija Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (turpmāk – PSRS) sastāvā, tika pieņemta agresīva romu tautiešu asimilācijas politika, lai izskaustu tradicionālo romu klejošanas „ieradumu”, bet Latvijas situācijai tā nebija aktuāla un piemērota. Latvijas valdība pārsvarā mēģināja iniciēt romu integrāciju caur izglītības pasākumiem. Viens no spilgtākiem šādiem mēģinājumiem bija 1987. gadā speciālo romu klašu organizēšana Ventspils vakara vidusskolā. Šī pasākuma galvenais mērķis bija sagatavot romu jauniešus tādā līmenī, lai viņi varētu pilnvērtīgi dienēt armijā, kā arī lai preventīvi mazinātu iespējamo noziedzības risku romu nepilngadīgo vidū. Bet, veidojot šīs klases, romu iekļaušana sabiedrībā, nodrošinot kvalitatīvu izglītību un sociālo prasmju apguvi, nebija prioritārs uzdevums. Izņemot šo speciālo romu klašu organizēšanu, nebija veikti citi mēģinājumi apzināt romu bērnu un jauniešu izglītības problemātiku un paaugstinātu to izglītības līmeni. Līdz ar to, Latvijā, tāpat kā citās PSRS republikās, romu bērni visbiežāk jau sākumskolas vai pamatskolas posmā nesekmības un kavējumu dēļ tika izslēgti no skolas. Šie skolēni pārsvarā tā arī neatsāka savas mācības. Rezultātā – viņi varēja labākajā gadījumā veikt mazkvalificētus darbus, bet pārsvarā – nevarēja strādāt oficiālā darbā un dzīvoja nabadzībā.

Atgūstot Latvijas Republikas neatkarību, šīs politikas sekas nāca līdzī mantojumā, tādēļ nacionālo minoritāšu integrācijas jautājumi tika aktualizēti un sāka „pieprasīt” risinājumu. Romu integrēšanās problemātika tika izvirzīta kā īpaši aktuāla un no 1998. gada līdz 2002. gadam piecus gadus pēc kārtas situācijas uzlabošanai no valsts budžeta finansiālais atbalsts kopsummā 86 tūkstoši latu tika piešķirts Latvijas čigānu nacionālās kultūras biedrībai³, kas bāzējas Rīgā. Biedrības valdes priekšsēdētājs izlēma, kādu jautājumu risināšanai šo atbalstu izlietot.⁴ Bet, ņemot vērā faktu, ka minētā biedrība netika iesniegusi pārskatu par piešķirtā finansējuma izlietojumu, nav droši zināms, kādiem pasākumiem un aktivitātēm tas tika izlietots. Līdz ar to neiespējami ir konstatēt konkrētu finanšu apjomu, kas tika novirzīts romu izglītības līmeņa paaugstināšanas pasākumiem. Nav arī zināms cik un kādiem mērķiem no šī finansējuma apjoma saņēma reģionālās romu kopienas pārstāvji, piemēram, tādās pilsētās kā Daugavpils, Jelgava, Ventspils, Sabīle vai Tukums, kurās bija un ir vēl šodien ievērojams romu iedzīvotāju īpatsvars.

¹ <http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/iedzivotaju.html?jsessionid=BC366F0ED2D4AC4621E875E24925FF06> (Skatīts 15.12.2010.)

² Sigita Zankovska-Odina. The Situation of Roma in Latvia// in Central and Eastern Europe. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, Service Agency Eastern Europe, 2009. – 52.lpp.

³ Pēc FM datiem atbalsts no valsts budžeta biedrībai bija 1998. gadā – 16 000, 1999. gadā. – 10 000, 2000.gadā un 2001. gadā. – pa 15 000, 2002. gadā – 45 000 latu apmērā.

⁴ Piemēram, reģionālo centru izveidei. Vairāk par Latvijas čigānu nacionālās kultūras biedrības darbību skatīt Sigita Zankovska-Odiņa, Čigānu politizācija. Portāls www.politika.lv (publicēts 2002. gada 10. decembrī). http://www.politika.lv/temas/sabiedribas_integracija/3866/ (Skatīts 15.12.2010.)

Šajā laikā kā nopietns šķērslis pārdomātas un mērķtiecīgas valsts romu integrācijas politikas izstrādei jāmin zinātnisku pētījumu un monitoringa trūkums par romu reālo situāciju Latvijā. Par notiekošo politikas veidotājiem bija pieejama informācija tikai no romu kopienas aktīvistiem un romu nevalstisko organizāciju vadītājiem. Savukārt izglītības iestādes, kurās mācījās romu skolēni, informēja atbildīgās politikas institūcijas par romu izglītošanas aktuālo problemātiku, piemēram, par problēmām savlaicīgi uzsākt mācību procesu, nesekmību, neregulāru stundu apmeklēšanu u.c.

Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra 2003. gadā veiktajā pētījumā „Čigānu stāvoklis Latvijā” par galvenajiem romu dzīves problēmu jautājumiem ir izvirzīti izglītības, nodarbinātības, cilvēktiesību, mājokļu jautājumi⁵. Pētnieki konstatēja, ka romu kopienā ir dramatiski zems sociālais stāvoklis un sabiedrības attieksme pret šo etnisko grupu ir balstīta uz negatīviem stereotipiem un aizspriedumiem. Arī Eiropas Kopienu komisijas ziņojumos ir fiksēts, ka Latvijā visvairāk diskrimināciju izjūt romu tautības pārstāvji⁶. Romu kopienas pārstāvji vairākkārt ir ziņojuši sabiedrībai par situācijām, kur viņi saskaras ar neiecietīgu attieksmi: publiskās vietās, izglītības iestādēs, stājoties darba attiecībās, darba vietā, saņemot sociālus pakalpojumus⁷. Par darba devēju noraidošu attieksmi pret romiem liecina arī ESF nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” aptaujas dati – 55% respondentu apgalvoja, ka viņu uzņēmumā romu kandidāti visticamāk, nekad netiks pieņemti darbā⁸.

Kaut arī 2000. gada tautas skaitīšanas datus nevar uzskatīt par atbilstošiem šodienas situācijai (*pētījuma veikšanas laikā 2011. gada tautas skaitīšanas dati vēl nav pieejami, red.piez.*), tomēr, tos analizējot, iespējams iezīmēt iedzīvotāju stāvokli noteiktajā sabiedrības jomā, un tie ir vienīgie konkrētie statistikas radītāji šajā brīdī, kas precīzi raksturo romu situāciju izglītības jomā (*skat. 1. tabulu 6.lpp.*). Šie radītāji liecina, ka mazākumtautību kopienā romiem ir viszemākais izglītības līmenis – augstākās izglītības radītāji ir 32 reizes zemāki, vispārējais vidējais vai vidējas speciālais izglītības līmenis ir gandrīz sešas reizes zemāks un piecas reizes vairāk romu kopienas pārstāvji ir pabeiguši tikai četras vai pat mazāk klases. Turklāt 25,2% romu nav norādījuši savu izglītības līmeni, kas, ņemot vērā šo radītāju dinamiku, varētu liecināt par iespējami lielāku romu skaitu ar mazāk kā četru klašu izglītību vai pat analfabētismu.

Protams, analizējot 2011. gadā Latvijā paredzētās tautas skaitīšanas datus, būs iespējams novērtēt mazākumtautību, tai skaitā romu, izglītības iegūšanas procesa attīstības dinamiku. Jaunie dati uzrādīs arī izglītības reformas ietekmi uz mazākumtautību skolēnu mācību radītājiem, valsts mazākumtautību integrācijas politikas, tai skaitā valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007.-2009. gadam īstenošanas rezultātus, ES fondu finansiālā un informatīvā atbalsta ieguldījumu mazākumtautību un īpaši romu izglītības līmeņa paaugstināšanai un starpkultūru izglītības veicināšanai, kā arī citu īstenoto pasākumu rezultativitāti.

Analizējot statistikas datus un iepazīstoties ar zinātniskiem pētījumiem par romu stāvokli Eiropas Savienības valstīs, ir jākonstatē, ka romu izglītības problemātika un ar to saistītie jautājumi arī plašākā Eiropā kardināli atšķiras no citām mazākumtautību grupām. Ņemot vērā nevienlīdzīgo situāciju izglītības jomā, kurā ir nonākuši romi, ir pamats izmantot pozitīvu rīcību (*positive action*), lai veicinātu romu integrāciju sabiedrībā. Piemēram, Eiropas Parlamenta 2008. gada 31. janvāra rezolūcijā par Eiropas

⁵ Čigānu stāvoklis Latvijā. Rīga: Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2003.

⁶ Eiropas Kopienu komisijas 2008. gada 2. jūlija paziņojumā “Nediskriminācija un vienlīdzīgas iespējas – atjaunotas saistības” atzīts, ka romu stāvokli raksturo noturīga individuāla un institucionāla diskriminācija un plaša mēroga sociālā atstumtība. Nediskriminācija un vienlīdzīgas iespējas. No jauna izteikta apņemšanās, COM(2008)420 galīgā redakcija. Eiropas Kopienu komisija, Briselē (02.07.2008.) (Non-Discrimination and Equal Opportunities: A Renewed Commitment’). <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0420:FIN:LV:PDF> (Skatīts 26.12.2010.) Skat. arī EK Trešais ziņojums par Latviju. Op.cit.21. http://www.humanrights.org.lv/html/lv/jomas/datu_baze/29355.html

⁷ Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums. Rīga: LR Labklājības ministrija, 2007. - 345.-352.lpp. http://sf.lm.gov.lv/esf/print.php?doc_id=47 Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (2007) Trešais ziņojums par Latviju http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-country-by-country_approach/latvia/Latvia%203e%20rapport%20-%20cri08-2%20-%20letton.pdf (Skatīts 22.12.2010.)

⁸ Mihails Hazans. Ethnic Minorities in the Latvian Labour Market, 1997–2009// How Integrated is Latvian Society? An Audit. Ed. Nils Muižnieks. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010. – 148.p.

stratēģiju romu jautājumā secināts, ka romu dzīves stāvoklis tajās Eiropas valstīs, kur viņi jau vēsturiski bijuši sabiedrības daļa, tomēr atšķiras no citu mazākumtautību grupu dzīves apstākļiem, un tāpēc ir noteikti īpašie Eiropas mēroga pasākumi.⁹

Pēdējo desmit gadu laikā gan politiskajā, gan zinātniskajā diskursā iezīmējas romu integrācijas problēmu veidols, ko var apzīmēt kā 'apburto loku' jeb ciklisku neizbēgamību, kad daudzi elementi kopumā likumsakarīgi veido segregētu un marginalizētu sociālo vidi konkrētai sabiedrības daļai. Praktiski šis apburtais loks izpaužas šādi: izglītības trūkums noved individu un grupu kopumā pie zemas konkurētspējas darba tirgū un bremzē turpmāku sociālo un ekonomisko attīstību; savukārt šī situācija konsekventi noved individu pie bezdarba vai nelegāla, īslaicīgā darba, kas pieprasa zemu profesionalitātes pakāpi vai tā vispār nav nepieciešama; savukārt bez noteikta labklājības un ienākumu līmeņa nav iespējas nodrošināt nepieciešamos apstākļus izglītības iegūšanai. Tā rezultātā lielākā kopienas daļa nonāk nabadzībā un sociālajam riskam pakļautas grupas statusā. Arī romu ikdienas dzīvi un kārtību reglamentējošie elementi – kultūras iezīmes, tradicionālās kopienas uzvedības kodekss un attieksme pret pārējo sabiedrības daļu – sašaurina romu pārstāvjiem sociālās iekļaušanās iespēju izmantošanu.

No visa augstāk izklāstītā var secināt, ka romu atbalsta politikas īstenošana Latvijā ir kardināli nepieciešama, lai veicinātu tādus apstākļus, kas reāli praksē nodrošinātu romu bērniem vienlīdzīgas tiesības un iespējas saņemt kvalitatīvu izglītību, respektējot viņu piederību romu etniskajai kopienai un veicinot viņu iekļaušanu vispārējā izglītībā. Mērķtiecīgai romu izglītošanas politikas plānošanai un īstenošanai ir jāklūst par nozīmīgu daļu valsts integrācijas politikas kopainā.

1. tabula. Mazākumtautību izglītības līmenis 2000. gadā (%)¹⁰

Tautība	Iedzīvotāji 15 un vairāk gadu vecumā, skaits	No tiem ar						
		sākum- skolas izglītību	pamat- skolas izglītību	vispārējo vidējo izglītību	vidējo speciālo izglītību	augstāko izglītību	mazāk par četrām klasēm	izglītība nav norādīta
Romi	5 985	18,2 %	24 %	6,7 %	1,2 %	0,4%	24,2 %	25,2 %
Krievi	599 000	5,2 %	19,3 %	27,9 %	18,6 %	13,6 %	2,4 %	12,9 %
Baltkrievi	88 542	8,1 %	21,7 %	26,9 %	19,8 %	8,8 %	4,1 %	10,5 %
Ukraiņi	56 835	3,1 %	15,8 %	27,8 %	22,3 %	15,6 %	1,1 %	14,2 %
Poļi	51 334	7,8 %	23,7 %	28,1 %	18,2 %	9,1 %	3,8 %	9,1 %
Lietuvieši	29 313	11,3 %	31,3 %	23,5 %	13,9 %	4,9 %	5,9 %	9,2 %
Ebreji	9 376	1,6 %	7,6 %	15,2 %	11,9 %	30,4 %	0,6 %	32,7 %
Mazākum- tautības kopā ¹¹	1 863 529	5,7 %	19,8 %	27,3 %	18,5 %	12,8 %	2,8 %	13,0 %
Visi iedzīvotāji kopā	1 947 035	5,3 %	23,7 %	28,0 %	18,2 %	12,5 %	2,1 %	9,9 %

⁹ Eiropas Parlamenta 2008. gada 31. janvāra rezolūcija par Eiropas stratēģiju romu jautājumā <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:068E:0031:0035:LV:PDF> (Skatīts 15.12.2010.)

¹⁰ Dati aprēķināti pēc Centrālās statistikas pārvaldes 2000. gada tautas skaitīšanas datiem.

¹¹ Kopējie Latvijā dzīvojošo mazākumtautību izglītības līmeņa dati, avots: CSP.

Pētījuma apraksts

Pētījuma ideja, mērķis, uzdevumi un mērķa grupa

Lai gan romi apdzīvo Latviju gadsimtiem ilgi, pastāv milzīga atšķirība starp vēlamo un pastāvošo attieksmi pret šo minoritāti ikdienā. Romi atrodas uz viszemākā sociālo kāpņu pakāpiena Latvijā. Viens no šīs parādības iemesliem – salīdzinoši zemais izglītības līmenis romu vidū. Mūsdienu modernajā sabiedrībā nepieciešams, lai visiem tās locekļiem būtu attīstītas sociālās un kognitīvās prasmes, kuras nosaka, cik veiksmīga vai neveiksmīga būs iekļaušanās sociālajos un tehnoloģiskajos procesos. Bez kvalitatīvas izglītības ir neiespējami piekļūt daudziem informācijas, tehnoloģijas, ekonomiskās dzīves un sociālo attiecību aspektiem. Līdz ar to tiek radīts apburtais loks: nav iegūta nepieciešamā izglītība, netiek nodrošināts darbs, nepietiekams sociālais nodrošinājums, un visa tā turpinājumā – romu ģimenes atkārti šo loku nākošajā paaudzē. Tāpēc ir būtiski, lai skola modelētu tās vērtības, kuras vēlamies redzēt pieaugušo sabiedrībā.

Pētījuma ideja balstās uz pieņēmumu, ka romu minoritātes izteiktā norobežošanās un noslēgtība nosaka analizējamās īpatnības gan romu kopienas vērtību sistēmā izglītošanās kontekstā, gan romu skolēnu iekļaušanas un iekļaušanās īpatnības izglītībā. Izglītības nodrošināšana daudzu tautību un kultūru pārstāvjiem vienā mācību iestādē tā vai citādi ir Latvijas izglītībai raksturīga iezīme, tāpēc identificēt, analizēt izglītības iestāžu grūtības un problēmas romu bērnu un jauniešu izglītošanās, ar kurām sastopas šo izglītības iestāžu pedagogi, vecāki un audzēkņi, un pārvērst tās par mūsu izglītības iestāžu priekšrocību un ieguvumu visai sabiedrībai, ir aktuāls izglītības sistēmas uzdevums.

Pētījuma mērķi ir novērst romu bērnu un jauniešu segregāciju izglītības iestādēs un veicināt kvalitatīvu, romu izglītības vajadzībās balstītu, izglītības un atbalsta pakalpojumu nodrošināšanu un politikas veidotāju izpratnes līmeņa par romu izglītības problemātiku un attīstības iespējām paaugstināšanu, fokusējot uzmanību uz esošo šķēršļu apzināšanu un konstruktīviem problēmu risinājumiem.

Pētījuma uzdevumi:

- Analizēt reālo situāciju un tās ietekmes faktorus, kas nosaka pamatizglītības iegūšanas un integrēšanās procesa specifiku un iespējas romiem Latvijā.
- Izstrādāt rekomendācijas izglītības un integrācijas politikas monitoringam un izvērtēšanai.
- Izstrādāt rekomendācijas izglītības atbalsta sistēmas romu kopienai uzlabošanai un monitoringam.

Pētījuma mērķa grupa ir romu bērni un jaunieši obligātās pamatizglītības iegūšanas vecumā – no 5 līdz 18 gadiem. Kā vēl viena nozīmīga mērķa grupa ir romu ģimenes – īpaši vecāki, vecvecāki un citi ģimenes locekļi.

Pētījuma bāze un metodoloģija

Pētījuma bāze: mācību iestādes, pašvaldības institūcijas (Izglītības pārvaldes, sociālie dienesti u.c.), romu NVO, romu bērnu vecāki, romu bērni un jaunieši u.c.

Respondentu skaits:

- 183 izglītības iestādes:
    - a) 168 vispārējās un speciālās izglītības iestādes no 9 republikas pilsētām un 65 novadiem, 84 no kurām mācās romu skolēni;
    - b) 6 pirmsskolas izglītības iestādes no 6 pašvaldībām.
  - Kopējais romu skolēnu skaits šajās izglītības iestādēs ir vairāk kā 586 bērni (*vairākas skolas nebija norādījušas precīzu romu skolēnu skaitu*).
  - 2 augstskolas;
  - 31 pašvaldības Izglītības nodaļas/pārvaldes
  - 46 – romu pieaugušie
  - 50 – romu bērni un jaunieši
  - 59 – pedagogi, izglītības eksperti, sociālie pedagogi, psihologi, skolotāju palīgi
- Kopā: 371 respondents.

Pētījumā iesaistīto iestāžu sarakstu skatīt pielikumā.

Pētījuma ģeogrāfiskā zona – visi Latvijas reģioni.

Metodoloģijas apraksts

Pētot tik sarežģītu procesu kā starpkultūru izglītības realizēšana, ar skaitļiem vien ir par maz. Anketēšana, kas bija viena no šī pētījuma datu vākšanas metodēm, nereti atklāj vēlamo, deklarātīvo attieksmi, jo cilvēkiem piemīt tendence parādīt sevi un ap sevi esošos notikumus kā profesionālus un citus cenošus. Plašāku un daudzpusīgāku ainu var ieraudzīt, veicot praktiskos novērojumus un izpēti, „iefiltrējoties” dabīgajā vidē – romu ģimeņu dzīves vietās un izglītības iestādēs mācību procesa laikā. Veiktais pētījums reālajā dzīvē nodrošina augstu ārējo validitāti. Iegūto rezultātu ticamību un piemērotību nodrošina arī citu pētnieku, kolēģu un ekspertu iesaistīšana vairākos šī pētījuma izstrādes un izvērtēšanas posmos, tai skaitā pētnieku, kas paši pārstāv romu kopienu un var brīvi sarunāties ar respondentiem viņu dzimtajā – romu valodā. Tādēļ pētījumā izmantotas gan kvantitatīvās, gan kvalitatīvās pētīšanas metodes.

Šajā pētījumā tika izmantotas šādas **kvalitatīvās** pētīšanas metodes:

Aptaujas

- Aptaujas anketas izglītības iestādēm (pirmsskolas un skolas);
- Aptaujas anketas pedagoģiskajām augstskolām;
- Aptaujas anketas pašvaldību izglītības speciālistiem;
- Aptaujas romu pieaugušajiem.

Veicot romu pamatzglītības procesa izpēti, tika izsūtītas 874 aptaujas anketas izglītības iestādēm (833 skolām un 41 PII), 86 pašvaldību Izglītības nodaļām/pārvaldēm, 5 pedagoģiskajām augstskolām.

Latvijas un starptautisko normatīvo aktu analīze

- Likumi
- Politikas plānošanas dokumenti
- Izglītības politikas dokumenti

Intervijas

- Individuālās intervijas – ar izglītības iestāžu administrācijas pārstāvjiem, sociālajiem pedagogiem, skolotājiem un romu bērniem un jauniešiem, dalot divās grupās: romu bērni, kas ir gājuši skolā un kas nav gājuši skolā;

- Daļēji strukturētas intervijas – ar pašvaldības iestāžu speciālistiem un romu NVO pārstāvjiem;
- Fokusgrupu intervijas – ar izglītības iestāžu administrācijas pārstāvjiem, skolotājiem, skolotāju palīgiem-romiem, skolu psihologiem.

Vērojumi

- Apmeklētajās 23 izglītības iestādēs tika vērots mācību stundu process, pievēršot uzmanību klases videi, romu kultūras respektēšanai, skolēnu savstarpējām attiecībām, mācību materiāliem, metodēm, to pielāgošanai un izmantošanai romu bērnu izglītības vajadzībām.

Vērojumi veikti visos Latvijas reģionos, kur, pēc izglītības iestāžu administrācijas sniegtajām ziņām anketās, romu skolēnu skaits ir vismaz pieci un vairāk: vienā sākumskolā, deviņās pamatskolās, septiņās vidusskolās, vienā vidusskolā ar vakarskolas klasēm, vienā vakara vidusskolā, četrās speciālajās skolās.

Darbu mapes/portfolio izpēte

- romu skolēnu portfolio
- skolotāju portfolio

Kvalitatīvo datu apstrādei izmantots kontentanalīzes paņēmiens, kur galvenās sadaļas ir analizētas informācijas nozīmi raksturojošās kategorijās, kategoriju iezīmēs un kontekstā. Papildus tika veikts iegūto rezultātu kvalitatīvs salīdzinājums.

Šajā pētījumā tika izmantotas šādas **kvantitatīvās** pētīšanas metodes:

Statistikas datu apstrāde

- Valsts statistikas pārvaldes dati
- IZM, pašvaldību un izglītības iestāžu administrācijas sniegtie statistikas dati

Kvantitatīvajiem pētījumiem izmantotas pētījuma autoru izstrādātās anketas, kas apstrādātas ar datu analīzes programmu SPSS 12.0.1 un Excel datu apstrādes programmu.

Pateicības

Pateicamies kolēģiem un ekspertiem, kuri piedalījās pētījuma izstrādes un izvērtēšanas posmos - Liesmai Osei un Denisam Kretalovam un visiem palīgiem, kuri piedalījās datu vākšanā un apstrādē - Sarmītei Dauģei, Lienei Vašjutinai, Savīnei Kolomenskai, Ligitai Sunītei, Zentai Čičai, Visvaldim Haubertam, Vjačeslavsia NeĶjodovam un citiem.

1. daļa

Minoritāšu tiesību un tiesību uz izglītību aizsardzība - politikas monitorings

Kristīne Liepiņa

Starptautiskās organizācijas un politika

Jau 1948. gada *ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija* ikviena cilvēka tiesības uz izglītību pasludināja kā vienu no cilvēka pamattiesībām, nosakot normu, ka pamatzglītība ir obligāta. Deklarācijas 26. pantā noteikts, ka izglītībai ir jāveicina sapratne, iecietība un draudzība starp nācijām, rasēm un reliģiskām grupām. Arī tālākos gados tiek pieņemta virkne dokumentu, kas nosaka ārējās uzvedības normas starp valsti un indivīdiem kā etnisko grupu pārstāvjiem, piemēram, *ANO Deklarācija par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu* (1963), *UNESCO Iecietības principu deklarācija* (1995) u.c. Arī Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesību akti uzsver mazākumtautību tiesības uz izglītību un tās pieejamību neatkarīgi no sociālā, ekonomiskā, pilsoniskā stāvokļa, reliģiskās piederības vai citas pārlicības: piemēram, *EP Vispārējā konvencija par nacionālo minoritāšu aizsardzību* (1994), *Hāgas rekomendācijas par mazākumtautību tiesībām uz izglītību* (1996) u.c. Jebkādi šķēršļi vai aizliegumi mazākumtautību pārstāvjiem īstenot šīs tiesības interpretējami kā šo grupu diskriminējoši.

Paplašinoties ES 2004. un 2007. gadā, romiem, kas dzīvoja, piemēram, Rumānijā, Bulgārijā, Ungārijā, Slovākijā un Čehijā, pavērās iespēja brīvi pārvietoties pa visu ES teritoriju. Tomēr vairāki romu migranti bieži saskārās ar vietējas sabiedrības pārstāvju neiecietīgu attieksmi, kas atsevišķos gadījumos noveda pie diskriminācijas izpausmēm pret romu iebraucējiem. Tā kā romu kopiena ir skaitliski lielākā mazākumtautība ES, kas pakļauta sociālai nevienlīdzībai, diskriminācijai un atstumtības riskam, Eiropas Komisija un citas ES vadošās institūcijas pastiprināti pievērš uzmanību romu cilvēktiesību ievērošanai un veicina romu integrācijas un sociālās iekļaušanas politiku visā ES.

Pirms iestāšanās Eiropas Savienībā Latvijas valsts oficiālā politika attiecībā uz romu integrāciju sabiedrībā bija visai rezervēta un nekonsekventa¹. Par to liecināja vairāki faktori: situācijas apzināšanas un monitoringa neesamība par romu stāvokli Latvijā,

- skaidri definētu romu integrācijas politikas vadlīniju trūkums,
- konkrēta, pārbaudāma un caurspīdīga finanšu atbalsta mehānisma trūkums romu kopienas integrācijas problēmjaūtājumu risināšanai,
- vāja sadarbība ar romu kopienas reprezentatīvajiem pārstāvjiem.

Kad Latvija iestājās ES, valstī kļuva saistošs viss ES tiesību kopums. Tādējādi valstiskā līmenī tika uzsākta arī romu integrācijas un iekļaušanas jautājumu aktualizēšana. Bija nepieciešams apzināt un uzlabot romu stāvokli un izskatīt nepieciešamību izstrādāt Latvijas situācijai piemērotu politiku romu integrācijai sabiedrībā.

2008. gadā Eiropas Parlaments pieņēma rezolūciju par Eiropas stratēģiju romu jautājumā, kas pamatojas uz Eiropadomes secinājumiem par romu īpaši nelabvēlīgo stāvokli visās ES valstīs. Balstoties uz šiem secinājumiem ES un dalībvalstis tika aicinātas izmantot visas iespējas, lai uzlabotu šo stāvokli, bet

¹ Ilga Apine. Čigāni (romi) Latvijā// Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007. – 287.lpp

Eiropas Komisija aicināja veikt situācijas un īstenotās politikas regulāru monitoringu, informējot par to Eiropadomi.²

Tai pat 2008. gadā pēc ES Vispārējo lietu padomes iniciatīvas tika lemts par ES Romu platformas izveidi, kuras darbības mērķis – apmainoties ar pieredzi un labās prakses piemēriem, attīstīt savstarpēji saskaņotu romu integrācijas politiku ES starptautiskajā un nacionālajā līmenī. Šīs platformas pirmajā sanāksmē Prāgā 2009. gada aprīlī diskusijās tika rosinātas idejas par kopīgo pamatprincipu pieņemšanu romu iekļaušanas veicināšanai. ES dalībvalstīm šie pamatprincipi būtu jāņem vērā, izstrādājot romu integrācijas politiku nacionālajā līmenī vai īstenojot projektus, kas saistīti ar romu integrācijas jautājumiem. 2009. gada 8. jūnijā ES valstu Nodarbinātības un Sociālo lietu ministri, tostarp arī no Latvijas puses, apstiprināja šos pamatprincipus. Kaut arī šie principi dalībvalstīm nav juridiski saistoši, tomēr tas ir nopietns ES politisks aicinājums dalībvalstīm izmantot tos kā vadlīnijas jauno iniciatīvu ieviešanai romu integrācijas politikā. Viens no pamatprincipiem paredz mērķtiecīgu romu politikas iekļaušanu plašākā politikas kontekstā. Īpaši tas attiecas uz romu jautājumu integrēšanu vispārējās izglītības politikā. Minētais pamatprincips saistīts ar atsevišķās ES dalībvalstīs līdz šim izplatīto segregēto romu izglītošanas praksi, kad romu bērni un jaunieši izglītību iegūst atsevišķās skolās vai klasēs, atdalīti no citu tautību bērniem. EK tiesa, ES eksperti romu izglītības jautājumos, starptautiskā un vietējā mēroga romu aktīvisti un nevalstisko organizāciju pārstāvji, izvērtējot šo izglītības modeli no tiesiskā viedokļa, nāca pie secinājuma, ka tas ir diskriminējošs modelis, jo neveicina romu iekļaušanu, drīzāk veicinot izslēgšanu, un kopumā nostāda nevienlīdzīgā statusā konkrētu sabiedrības daļu attiecībā pret pārējiem.

Laikā posmā no 2007. gada līdz 2010. gadam Eiropas Cilvēktiesību tiesas Augstākā palāta nāca klajā ar spriedumiem un paziņojumiem, ka konkrētās ES dalībvalstīs - Čehijā, Horvātijā un Grieķijā - tiek pārkāpta *Eiropas Cilvēktiesību konvencija*³, jo konstatēts, ka šajās valstīs piekoptā prakse ievietot romu bērnus atsevišķās klasēs (speciālajās romu klasēs, korekcijas klasēs) ir segregācija, kas noved pie vairākām negatīvām sekām, tai skaitā, samazina romu kopienas pārstāvju integrācijas un sociālās iekļaušanas iespējas. Piemēram, Horvātijas gadījumā ir pārkāpts *Eiropas Cilvēktiesību konvencijas* 14. pants (diskriminācijas aizliegums)⁴, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas *Pirmā protokola* 2. pants (tiesības uz izglītību) un arī 6. pants (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu). 2010. gada novembrī romu tiesību un interešu aizstāvības organizāciju *European Roma Rights Centre* un *Open Society Justice Initiative* sagatavotajā ziņojumā konstatēts, ka līdz šim nevienā no minētajām valstīm šī prakse nav pilnībā apturēta.⁶

Kā secināts spriedumā par Horvātiju, romu bērnu mācību problēmas, piemēram, nesekmība, vēl nedod pamatu roma skolēnus izglītēt atsevišķi no pārējiem skolēniem. Pie tam, Horvātijas likumdošanas bāze neparedz šādu segregācijas praksi.⁶ Situācijā, kad romu bērnu mācību sekmes, vispārēja sagatavotība mācībām sākumskolā, ka arī citas problēmas (atbiršana un skolu neapmeklēšana), īpaši atšķiras no citu mazākumtautību un etniskā vairākuma bērniem, valstij ir nepieciešams izstrādāt un īstenot pozitīvās rīcības instrumentus (*positive measures*), lai veiktu preventīvus un izglītojošus pasākumus situācijas uzlabošanai. Piemēram, rīkot valodu kursus pirmskolas un sākumskolas bērniem, organizēt izglītojošo darbu romu vecākiem par izglītības priekšrocībām mūsdienu modernajā sabiedrībā. Turklāt, lai sekmīgi

² 2008. gada 31. janvāra rezolūcijā par Eiropas stratēģiju romu jautājumā Eiropas Parlaments pauda uzskatu, ka ES un dalībvalstis ir vienlīdz atbildīgas par romu iekļaušanas veicināšanu un viņu Eiropas pilsoņu pamattiesību nodrošināšanu. Atbildīgajām pusēm steidzami jāpastiprina centieni, lai sasniegtu redzamus panākumus romu integrācijā; jārosina nepieciešamo pasākumu rīkošana, lai radītu atbilstīgu sociālu un politisku vidi romu integrācijai (rezolūcijas 3.punkts).

Eiropas Parlamenta 2008. gada 31. janvāra rezolūcija par Eiropas stratēģiju romu jautājumā <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:068E:0031:0035:LV:PDF> (Skatīts 23.12.2010.)

³ http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LVA_CONV.pdf

⁴ 14. pants nosaka, ka šajā Konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana ir nodrošināma bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, ticības, politiskajiem vai citiem uzskatiem, valstiskās vai sociālās izcelsmes, piederības kādai nacionālajai minoritātei, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai jebkura cita stāvokļa.

⁵ <http://www.errc.org/cms/upload/file/fourth-communication-to-the-committee-of-ministers-on-judgment-implementation-30112010.pdf> (Skatīts 20.12.2010.)

⁶ turpat

īstenotu šīs pozitīvās prakses piemērošanu, nozīmīga ir sadarbības veidošana ar ekspertiem romu jautājumos un romu kopienas reprezentatīvajiem pārstāvjiem.

Jau minētās Eiropas Parlamenta 2008. gada 31. janvāra rezolūcijas par Eiropas stratēģiju romu jautājumā¹⁴. punktā aicināts Eiropas Komisiju izmantot iespējas tiesību aktu nostiprināšanai, kas vērsti pret diskrimināciju izglītības jomā, koncentrējoties uz desegregāciju, un ziņot Eiropas Parlamentam par sasniegtajiem rezultātiem. Eiropas Parlaments atgādina, ka, saskaņā ar Eiropas stratēģiju romu jautājumā, vienādas piekļuves nodrošināšanai kvalitatīvai izglītībai jākļūst par prioritāti un mudina Komisiju divkārtot centienus, lai finansētu un atbalstītu tādas pasākumus ES dalībvalstīs, kuru mērķis ir integrēt romu bērnus tradicionālajā izglītībā agrīnā vecumā, kā arī atbalstīt programmas, kas sekmē pozitīvu rīcību attiecībā uz romiem vidusskolas un augstākās izglītības jomā, tostarp arodizglītības, pieaugušo izglītības, mūžizglītības un universitātes izglītības jomā.⁷

ES institūcijas un iniciatīvu grupas, kas darbojas diskriminācijas apkarošanas jomā, pārstāv un aizstāv romu tiesības un intereses gan ES līmenī, gan ārpus tās, ir izstrādājušas vairākas rekomendācijas romu situācijas uzlabošanai nacionālajā līmenī, tostarp arī romu izglītības problemātikas risināšanai. Viena no aktīvākajām romu tiesību aizstāvības nevalstiskajām organizācijām ES līmenī ir Eiropas romu tiesību centrs (*The European Roma Rights Centre*). Šis centrs 2004. gadā oficiālajā vēstulē Latvijas Republikas Labklājības ministram aicināja Latviju iesaistīties tā saucamajā iekļaušanas memorandā (*Joint Inclusion Memorandum*), lai nākotnē, attīstot sociālās iekļaušanas politiku, tajā ietvertu arī romu jautājumus.⁸ Vēstulē tika uzsvērts romu bērnu izglītības veicināšana kā viens no nozīmīgākajiem jautājumiem romu integrācijas jomā, kas paredz īstenot īpašus pasākumus romu bērnu iekļaušanai vispārējās izglītības sistēmā. Apzinot romu situāciju ES, centrs bija ieteicis Latvijai attīstīt sekojošu pieeju romu izglītības jautājumā: izstrādāt obligātās izglītības vecuma romu bērnu uzskaites mehānismu, lai mazinātu skolas neapmeklēšanas risku un veicinātu apmeklēšanas regularitāti; mazināt to romu bērnu skaitu, kas atbirst/izkrit izglītības procesā sākumskolas, pamatskolas vai vidusskolas līmenī; neizmantojot atsevišķas korekcijas klases romiem, jo tās neveicina sociālo iekļaušanu. Papildus tika ieteikts veikt skolotāju un izglītības iestāžu administrācijas pārstāvju izglītošanu darbam ar romu bērniem iekļaujošās klasēs, kā arī paaugstināt visu pedagogu starpkultūru kompetenču līmeni.

Savukārt Atvērtās sabiedrības institūts (*Open Society Institute*) 2009. gadā nāca klajā ar desmit galvenajiem mērķiem romu izglītības uzlabošanai:

- savākt ticamus, visaptverošus, salīdzināmus datus;
- regulāri pārskatīt un uzlabot īstenoto politiku un tās valsts programmas, kuru mērķauditorija ir romi;
- izskaust un apkarot sabiedrībā pastāvošo rasismu, diskrimināciju un aizspriedumus pret romu bērniem;
- attīstīt, uzlabot un īstenot desegregācijas politiku;
- stiprināt iespējas romu bērniem iesaistīties pirmsskolas izglītībā;
- samazināt nabadzības un birokrātijas ietekmi romu izglītības procesā;
- ieviest bērncentrētas mācību metodes un nodrošināt skolotājiem iespēju izglītoties par sabiedrības dažādību;
- iesaistīt romu vecākus un citus kopienas pārstāvjus izglītības procesā;
- nodrošināt skolotāju apmācību un programmas bilingvālajā izglītībā;
- iekļaut informāciju par sabiedrības kultūras daudzveidību un romu kultūru vispārīgākajās mācību programmās visiem bērniem.⁹

⁷ Eiropas Parlamenta 2008. gada 31. janvāra rezolūcija par Eiropas stratēģiju romu jautājumā <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:068E:0031:0035:LV:PDF> (Skatīts 23.12.2010.)

⁸ 2004. gada 26. janvāra Eiropas romu tiesību centra atklāta vēstule LR labklājības ministrei Dagnijai Staķei un EK Nodarbinātības un sociālo lietu komisārei Annai Diamantopolou (Anna Diamantopoulou)

⁹ http://www.soros.org/initiatives/roma/articles_publications/publications/education_20090223 (Skatīts 23.12.2010.)

Savukārt Eiropas Padomes Augstā līmeņa tikšanās rezultātā tapušajā *Strasbūras deklarācijā par romu jautājumiem* (2010. gada 20. oktobris) starp ES romu integrācijas politikas prioritātēm ir arī izglītība, kā viena no sociālās iekļaušanas jomām, blakus nodarbinātībai, veselības aprūpei un majokļa jautājumam. Deklarācijas 33. punkts paredz nodrošināt romu bērniem efektīvu un vienlīdzīgu piekļuvi vispārējai izglītībai, tai skaitā pirmsskolas izglītībai, un attīstīt metodes drošas skolas apmeklētības nodrošināšanai, piesaistot skolotāju palīgus un mediatorus, kā arī nodrošināt, ja nepieciešams, apmācības iespējas skolotājiem un izglītības darbiniekiem.¹⁰

Vairāku šo ES līmenī aktīvo romu izglītības ekspertorganizāciju ieteikumi un rekomendācijas romu bērnu izglītības līmeņa paaugstināšanai ir pielāgojami arī Latvijas romu situācijas uzlabošanai izglītības jomā.

Tālāk, aplūkojot romu izglītības politikas attīstību, vairāk tiks pievērsta uzmanību tam, kā Latvijas valsts ir ņēmusi vērā minētās rekomendācijas un ieteikumus, izstrādājot un īstenojot romu integrācijas un sociālās iekļaušanas politiku valstiskā mērogā.

Latvijas valsts nacionālo minoritāšu izglītības politika

Galvenie tiesību akti, kas nodrošina mazākumtautību tiesības Latvijā, tai skaitā mazākumtautību tiesības uz izglītību, ir – *LR Satversme, likums Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju, likums Par Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību, LR Izglītības likums un Vispārējās izglītības likums.*

Jau *LR Satversme* nosaka, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības, un, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Šīs tiesības attiecas ne tikai uz pilsoņiem, bet arī uz jebkuru citu Latvijas iedzīvotāju. *Satversmes* 114.pants nosaka, ka personām, kas pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību.

Lai Latvijas Republikā visām nacionālajām un etniskajām grupām garantētu tiesības uz kultūras autonomiju un kultūras pašpārvaldi, 1991. gada 21. martā pieņemts likums *Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju*. Likums nosaka, ka LR iedzīvotājiem, neatkarīgi no viņu nacionālās piederības, ir garantētas vienlīdzīgas, starptautiskajām normām atbilstošas cilvēktiesības. Saskaņā ar likuma 10.pantu, Latvijas Republikas valsts institūcijas sekmē materiālo apstākļu radīšanu Latvijas teritorijā dzīvojošo nacionālo un etnisko grupu izglītības, valodas un kultūras attīstībai, paredzot tam valsts budžetā finansējumu. Likums arī nosaka, ka nacionālo un etnisko grupu izglītības jautājumus reglamentē Latvijas Republikas *Izglītības likums*.

LR Izglītības likums (1998) nosaka atšķirīgas attieksmes aizliegumu attiecībā uz izglītības iegūšanu. Tas nozīmē, ka Latvijas romiem ir tieši tādas pašas tiesības un pienākumi attiecībā uz izglītības iegūšanu, kā citiem Latvijas iedzīvotājiem. *Izglītības likuma* 4.pants nosaka, ka obligāta ir bērnu sagatavošana pamatzglītības ieguvei no 5 gadu vecuma un pamatzglītības iegūšana vai pamatzglītības iegūšanas turpināšana līdz 18 gadu vecumam. Saskaņā ar likuma 58.panta 2.daļu, tieši vecāki ir atbildīgi par to, lai bērns iegūtu obligāto izglītību. *Izglītības likums* reglamentē arī mazākumtautību izglītības programmu īstenošanu valstī, nosakot, ka mazākumtautību izglītības programmas atbilstoši valsts pirmsskolas izglītības vadlinijām vai valsts izglītības standartiem izstrādā izglītības iestādes, par pamatu izmantojot *Izglītības un zinātnes ministrijas* apstiprinātos vispārējās izglītības programmu paraugus. Likums nosaka, ka mazākumtautību izglītības programmās papildus iekļauj attiecīgās etniskās kultūras apguvei un mazākumtautību integrācijai Latvijā nepieciešamo saturu. Tāpat likums piešķir Ministru kabinetam tiesības noteikt mazākumtautību izglītības programmās mācību priekšmetus, kuri apgūstami valsts valodā. Šobrīd Latvijā mazākumtautību skolās līdz 60% priekšmetu tiek mācīti latviešu valodā, kā arī līdz 40% mācību priekšmetu ir iespējams apgūt mazākumtautību valodā un bilingvāli.

¹⁰ http://www.coe.int/t/dc/files/events/2010_high_level_meeting_roma/default_en.asp (Skatīts 23.12.2010.)

Vispārējās izglītības likums (1999) nosaka, ka pašvaldības ir atbildīgas nodrošināt bērnu no 5 gadu vecuma sagatavošanu pamatzglītības ieguvei. Likums nosaka, ka pamatzglītības programmu var apvienot ar mazākumtautību izglītības programmu, iekļaujot tajā mazākumtautības dzimto valodu, ar mazākumtautību identitāti un integrāciju Latvijas sabiedrībā saistītu mācību saturu (30.p.5.). Pamatizglītības mazākumtautību izglītības programmas mērķis ir nodrošināt iespēju mazākumtautību pārstāvjiem iesaistīties valsts un sabiedrības dzīvē, saglabājot nacionālo identitāti. Programmas uzdevumi ir sekmēt izglītojamā integrāciju Latvijas sabiedrībā un nodrošināt latviešu valodas apguvi tādā līmenī, lai varētu turpināt izglītību latviešu valodā, apgūt dzimto valodu un kultūru, kā arī veicināt izglītības satura un valodas integrētu apguvi. Pamatizglītības mazākumtautību izglītības programmas paraugā IZM skolām piedāvā četrus atšķirīgus mācību priekšmetu un stundu plāna modeļus, kuru izvēle atkarīga no bērna latviešu valodas priekšzināšanām un valodas lietošanas vides apstākļiem.

Jāatzīmē, ka 2004. gadā tika pieņemts likums *Par Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu*, kas cita starpā raksturo Latvijas romus kā etnisko grupu ar augstāku nekā citām grupām nabadzības un sociālās atstumtības risku, norādot, ka tā ir viena no grupām, kam ir nepieciešami īpaši mērķēti papildus atbalsta pasākumi¹¹. Kā prioritārs pasākums tiek minēta izglītības pieejamības paaugstināšana gan bērniem, gan pieaugušajiem, bet kā ilgtermiņa pasākums – atbalsts aktivitātēm, kas vērstas uz nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanu romu kopienā.

Vienīgais politikas dokuments, kurš vērsts tieši uz romu kopienas iekļaušanu Latvijas sabiedrībā, nodrošinot diskriminācijas apkarošana un vienādu iespēju efektīvu īstenošanu, bija valsts programma *Čigāni (romi) Latvijā 2007.-2009. gadam*, kas tālākajos gados netika turpināta finansu trūkuma dēļ. Šobrīd pasākumi, kas vērsti uz romu integrāciju un izglītības veicināšanu ir ietverti plašākos Latvijas politiskās dokumentos. Tā, piemēram, *Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.-2013.gadam* pie rīcības virziena „Latvijas mazākumtautību izglītības iespēju nodrošināšana” kā atsevišķs uzdevums tiek izvirzīts romu tautības bērnu izglītības līmeņa paaugstināšana, nodrošinot atbilstošas mācību programmas un metodiku, un iespēju paplašināšana romu kopienas pārstāvjiem, kuri pārsnieguši obligātās izglītības ieguves vecumu, iesaistīties izglītības procesā.¹²

Latvija ir ratificējusi arī virkni starptautisku dokumentu (piemēram, 1995. gada *Eiropas Padomes Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību*¹³, 1992. gada ANO *Deklarāciju par to personu tiesībām, kuras pieder pie nacionālām vai etniskām, reliģiskām un lingvistiskām mazākumgrupām*,¹⁴ 1966. gada ANO *Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām*¹⁵ u.c.), tomēr neviens no šiem dokumentiem kompleksi neaptver etnisko minoritāšu izglītības tiesības, bet vairāk skar tiesības uz izglītību kā vienu no fundamentālajām cilvēktiesībām, kas piemīt katram cilvēkam, neatkarīgi no mantiskā un sociālā stāvokļa, rases, tautības un etniskās piederības.

Piemēram, Latvijai saistošā ANO *Konvencija par bērna tiesībām* nosaka, ka izglītošanas mērķis ir attīstīt bērna personību, talantus, intelektuālās un fiziskās spējas to vispilnīgākajā apjomā (29.p.). Savukārt Konvencijas 28.pants nosaka, ka dalībvalstīm, atzīstot bērna tiesības uz izglītību, un nolūkā pakāpeniski panākt šo tiesību realizēšanu uz vienādu iespēju pamata, cita starpā ir jāveic pasākumus, lai sekmētu skolu regulāru apmeklēšanu un samazinātu to skolēnu skaitu, kuri atstāj skolu. Kā viens no šādiem pasākumiem ir 2009.gada 4.augustā pieņemtie MK noteikumi Nr. 871 „*Obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites kārtība*”, kas paredz, ka vienota uzskaitē tiek veikta, sadarbojoties Izglītības kvalitātes valsts dienestam, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei un pašvaldībām. Diemžēl šī kārtība ir nepilnīga, jo skar tikai bērnus no 7 līdz 18 gadu vecumam, neaptverot obligāto sagatavošanas vecumu pamatzglītības ieguvei no 5 gadiem, un tā darbojas tikai gadījumos, kad bērna dzīvesvieta atbilst deklarētajai dzīvesvietai.

¹¹ http://www.likumi.lv/wwwraksti/2004/106/B106/SOC_IEKL_MEMORANDS_LV.DOC, 30.lpp (Skatīts 20.12.2010.)

¹² http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Normativie_akti/izm_260906_izgl_att_pamatnost_2007-2013.doc (Skatīts 20.12.2010.)

¹³ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=109252> (Skatīts 20.12.2010.)

¹⁴ http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibu_akti/ano_dokumenti/?doc=91 (Skatīts 15.06.2010.)

Romu tiesību aizstāvība izglītības jomā Latvijā

Valsts politikas mērķi un aktivitātes

90-gadu beigās romu bērnu ievietošana speciālajās klasēs kā alternatīvais veids romu izglītības veicināšanai bija plaši pielietota prakse vairākās Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs, kā Ungārijā, Slovākijā, Krievijā¹⁵ u.c. Arī Latvijā pēc valstiskuma atjaunošanas šī metode tika izmēģināta septiņās izglītības iestādēs¹⁷, atverot etniskās klases pēc pašvaldību, izglītības iestāžu un romu nevalstisko organizāciju iniciatīvas.¹⁸ Jāatzīmē, ka Latvijas likumdošanā, līdzīgi kā Horvātijā, šī pieeja oficiāli nebija apstiprināta. Tādēļ Latvijas gadījumā šīm klasēm tika piešķirts korekcijas statuss, un mācības šajās klasēs notika pēc vispārīzglītojošās programmas. Tomēr šīs etniskās klases nav pamata dēvēt par mazākumtautību klasēm, jo tikai vienā izglītības iestādē mācības notika pēc mazākumtautību izglītības programmas, bet pārējās klasēs, lai arī visi skolēni bija romu tautības, bērniem nebija iespējas apgūt priekšmetus dzimtajā valodā vai iegūt zināšanas par savu kultūru un vēsturi. Kā apliecināja pedagogi, kuri mācīja šajās klasēs, kā arī daži romu kopienas līderi, viens no galvenajam šīs pieejas ieviešanas argumentiem bija veicināt skolu apmeklētību un nodrošināt iespēju romu bērniem mācīties sev pazīstamā etniskā vidē. Šāda iespēja romu bērniem stiprināt savu etnisko identitāti bija viens no pamata faktoriem, kāpēc romu kopienas pārstāvji sākumposmā atbalstīja šo speciālo romu klašu izveidi. Tomēr reāli šī iecere bija grūti īstenojama. Izņemot atsevišķus pedagogus Ventspils vakara vidusskolā, skolotāji šajās klasēs neprata romu valodu un līdz ar to nevarēja mācīt to bērniem vai palīdzēt tiem izprast mācību vielu romu valodā. Netika organizētas arī mācību stundas par romu kultūru, tradīcijām un vēsturi. Tikai retos gadījumos nodarbību laikā skolotājs runāja par šiem jautājumiem.¹⁹ Tas izskaidrojams ar to, ka skolotāji, ne-romi, nebija pienācīgi sagatavoti, lai mācītu šāda veida materiālu. Turklāt tas arī nebija paredzēts mācību programmā. Lielākoties palīgmateriāli par romu valodu, kultūru, vēsturi un tradīcijām nebija pieejami, romu kopienas aktivisti netika iesaistīti šo materiālu izstrādes un apkopošanas darbā.

Kā pozitīvs faktors romu korekcijas klašu veidošanai bija plāns romu bērnus pēc sagatavotības līmeņa izlīdzināšanas iekļaut vispārējās izglītības procesā. Tomēr mērķis netika sasniegts, jo, mācoties atsevišķi no citu tautību bērniem, romu bērni netika sagatavoti tādā līmenī, lai vienlīdzīgi konkurētu ar pārējiem. Pēc romu klašu pabeigšanas bērni nebija gatavi jaunai sociālai videi, un viņu mācību rezultāti bija zemāki par pārējo bērnu rezultātiem. Turklāt dažas izglītības iestādes, kurās bija romu klases, bija plānojušas mācīt romus atsevišķās klasēs līdz pat septītajai klasei. Tādējādi šie bērni vēl vairāk tika atdalīti no pārējas sabiedrības un nesaņēma līdzvērtīgi kvalitatīvu izglītību. Ventspils vakara vidusskolas darbības pārskatā par 2001./2002. mācību gadu kā viena no romu klašu pastāvēšanas stiprajām pusēm minēta „iespēja čigānu tautības bērniem un pusaudžiem mācīties savā vidē, tādējādi veicinot viņu adaptāciju un integrāciju gan izglītības sistēmā, gan latviskā vidē.”²⁰ Neskatoties uz šo apgalvojumu, šāda pieeja tomēr noveda pie pretēja rezultāta,²¹ jo, mācoties šķirti, starp romu un citu tautību bērniem līdz minimumam tika samazināta savstarpējā komunikācija, socializācija un starpkultūru dialogs.

¹⁵ <http://pro.nais.lv/naiser/text.cfm?Key=0240111966121632770> (Skatīts 15.06.2010.)

¹⁶ Piemēram, Н.Г. Деметер. К проблеме адаптации цыган// Европейская интеграция и культурное многообразие. с.187

¹⁷ Ventspils vakara vidusskolā (no 1987./1988.m.g.), Sables pamatskolā (no 1998.g.), Tukuma 3.vidusskolā (no 2001.g.), Talsos (no 2001.g.), Jelgavas maiņu vakarskolā (no 2002/2003.m.g.), Kuldīgas 2. vidusskolā (no 2002/2003.m.g.) un Rīgas valsts tehnikumā (no 2002.gada).

¹⁸ Piemēram, pēc romu biedrības „Gloss” ierosinājuma 2003. gadā Tukuma 3. vidusskolā tika izveidotas speciālās korekcijas klases romu bērniem. Kā skaidro šīs biedrības toreizējais pārstāvis, šī ierosinājuma pamatmērķis bija apzināt romu bērnu skaitu un sagatavotības līmeni mācībām. Romu kursa izveidi Rīgas valsts tehnikumā ir ierosinājis Romu kultūras nacionālas biedrības priekšsēdis Normunds Rudevičs.

¹⁹ Ilga Apine. Čigāni (romi) Latvijā// Mazākumtautības Latvijā. Vēsture un tagadne. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2007. – 288.lpp

²⁰ Audīts Ventspils vakara vidusskolas čigānu etniskās grupas klasēs. 2001./2002. mācību gads. Npublicēts materiāls

²¹ Čigānu stāvoklis Latvijā. Rīga: Cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 2003. – 24.lpp.

Laika gaitā arī romu vecāki nebija apmierināti ar to, ka viņu bērni tiek atdalīti no pārējiem vienaudžiem, ka jau no skolas sola tiek veicināta sabiedrībā pastāvošā piesardzīgā un pat negatīvā attieksme pret romu kopienas pārstāvjiem. Liela daļa romu vecāku lēma turpmāk nesūtīt savus bērnus šajās klasēs. Tādējādi tieši skolēnu skaita nepietiekamība bija viens no galvenajiem iemesliem šo klašu slēgšanai. Pēc Latvijas cilvēktiesību centra datiem 2005./2006. mācību gadā Latvijā šādas atsevišķas romu klases darbojās sešās izglītības iestādēs, 2007./2008. mācību gadā trīs skolās²², bet 2010./2011. mācību gadā atsevišķas klases romu bērniem darbojas tikai Ventspils vakara vidusskolā. Ventspils vakara vidusskolas preses relizē „Čigānu (romu) klasēm Ventspilī – 20 gadi”²³ ir norādīts, ka „1.-6. klasē čigānu (romu) bērni un jaunieši šobrīd mācās pēc tādas pašas izglītības programmas kā dienas skolu audzēkņi. Vienīgā atšķirība – sākumskolas posmā izglītības procesā tiek izmantota bilingvālā metodika – skolotājas darbā izmanto latviešu un čigānu (romu) valodu. Pieaugušajiem čigānu (romu) tautības pārstāvjiem skola ir piedāvājusi iespēju mācīties pedagoģiskās korekcijas klasē, apvienojot mācības ar darbu, jo mācību stundas notiek vakaros.” Relizē arī piebilsts, ka pēdējos gados interese par romu etniskajām klasēm ir stipri mazinājusies.

Situācijā, kad nav veikts romu klašu prakses *ex-ante* un *ex-post* izvērtējums, trūkst informācijas par šīs pieejas ietekmi uz romu bērnu izaugsmi izglītībā, uz iespējamajiem un reālajiem trūkumiem, kā arī par bērnu vecāku un kopienas aktīvistu nostāju, ir komplicēti sniegt kvalitatīvu vērtējumu par šīs pieejas sekām.

Lai uzlabotu un attīstītu romu iekļaušanas politiku, Latvijas valsts, atsaucoties uz ES rekomendācijām un pozitīvas rīcības prakses piemēriem, 2006. gadā izstrādāja valsts programmu „Čigāni (romi) Latvijā” laika posmā no 2007. līdz 2009. gadam.²⁴ 2006. gada Valdības rīcības plāna punktā 12.1.2 bija paredzēts izstrādāt šo programmu, lai veicinātu Latvijas romu kopienas turpmāku efektīvu iekļaušanos Latvijas pilsoniskajā sabiedrībā, lai mazinātu romu kopienas diskrimināciju un sociālo atstumtību Latvijas darba tirgū, veicinot iekļaušanu izglītības procesā, kā arī lai celtu Latvijas sabiedrības kompetenci un izpratni par Latvijas romu kopienas lomu Latvijas kultūru dažādībā. Programmā tika iekļauti trīs rīcības virzieni: izglītība, nodarbinātība un cilvēktiesības. Tālākā analīze, balstoties uz pētījuma kontekstu, tika veikta tikai par izglītības sadaļu.

Programmas izstrādes darba grupas locekļi, diskutējot par turpmāku romu izglītības politikas attīstības modeli, uzsvēra to, ka romu bērnu atdalīšana pēc etniskā principa vispārīzglītojošā procesa ietvaros Latvijā turpmāk nav pieņemama. Kaut arī izglītības eksperti neizvirzīja viennozīmīgu risinājumu attiecībā uz Ventspils vakara vidusskolas romu etnisko klašu turpmāko darbību, tomēr aicināja skolu turpmāk īstenot iekļaujošas izglītības principus. Kā viens no nozīmīgiem resursiem tika atzīmēti Ventspils vakara vidusskolas mācībspēki, kuriem bija vairāk kā 15 gadu pieredze darbā ar romu bērniem, un tika rekomendēts piesaistīt viņus kā praktiskus nepieredzējušo pedagogu sagatavošanā darbam ar romu skolēniem.

Atbilstoši šīs programmas apakšmērķiem, izglītības jomā bija paredzēts romu kopienas pārstāvjiem radīt īpašas iespējas paaugstināt savu izglītības līmeni un attīstīt iekļaujošas izglītības principu pielietošanu vispārējās izglītības sistēmā.

Atbilstoši izvīrītājiem uzdevumiem izglītības jomā bija plānots:

- izstrādāt un īstenot izglītojošus un motivējošus pasākumus skolotājiem, kas strādā ar romu bērniem;
- nodrošināt vismaz desmit grupas/klases, kuras īstenotu iekļaujošu un multikulturālu izglītību un kurās kopā mācītos gan romu, gan citu tautību bērni;
- izstrādāt programmu skolotāju palīgu - romu profesionālajai sagatavošanai;

²² Alternatīvais jeb “ēnu ziņojums” par Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību īstenošanu Latvijā. Latvijas cilvēktiesību centrs, 2008., - 36.lpp. Ziņojumā norādīts, ka šādas klases pastāv Jūrmalas pilsētas Mežmalas vidusskolā, Kuldīgas 2.vidusskolā un Ventspils vakara vidusskolā. Tomēr 2009. gadā Mežmalas vidusskolā pārtrauca darboties korekcijas klase, kurā mācījās romu tautības bērni. <http://www.izglitiba-kultura.lv/mazakumtautibu-skolas/jurmalas-pilsetas-mezmalas-vidusskola>

²³ <http://www.ventspils.lv/nr/exeres/38D8B621-740C-4290-859E-71E713BB639?Lang=LV> Publicēts 10.04.2008.(Skatīts 23.12.2010.)

²⁴ Saskaņā ar Ministru Prezidenta 2006. gada 1. februāra rīkojumu Nr. 43, „Par darba grupas izveidošanu valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007.– 2009. gadam izstrādei” tika izstrādāta valsts programma, kuru 2006. gadā 17. oktobrī apstiprināja Ministru kabinets.

- sagatavot 20 skolotāju palīgus - romus darbam iekļaujošajās grupās un klasēs;
- organizēt sabiedriskās diskusijas „Čigānu bērns skolā”;
- nodrošināt mentoringu, u.c.

Šīs aktivitātes bija paredzētas kā atbalsta, kompetenču stiprināšanas un labās prakses ieviešanas pasākumi iekļaujošā principa popularizēšanai mācību iestādēs, kurās mācās romu bērni.

Programmas darbības rezultātā bija sagatavoti darbam izglītības iestādēs 20 skolotāju palīgi - romi pēc speciāli izstrādātas mācību programmas „Čigānu (romu) skolotāju palīgs”, ko veica biedrība „Izglītības iniciatīvu centrs”, kurai bija vairāku gadus pieredze šajā izglītības jomā.²⁵ Sākoties ekonomiskajai krīzei, valsts budžeta konsolidācijas un valsts administratīvā aparāta optimizācijas rezultātā tika ievērojami samazināts valsts finansējums programmas īstenošanai. Tādēļ darbā tika iesaistīti tikai daļa no sagatavotajiem skolotāju palīgiem - romiem: 2008./2009. un 2009./2010. mācību gadā tikai astoņi romi uzsāka darbu kā skolotāju palīgi pirmsskolas un sākumskolas iestāžu iekļaujošajās klasēs, kurās kopā ar citu tautību bērniem mācījās arī romu bērni.²⁶ Finansējuma samazināšana bija viens no pamatfaktoriem, kas nelabvēlīgi ietekmēja programmā paredzēto mērķu sasniegšanu.

Tomēr, atsaucoties uz informatīvajā ziņojumā par programmas īstenošanu sniegto informāciju, skolotāju palīgu - romu darbam bija liela pozitīva ietekme: (1) sadarbībā ar skolotāju palīgiem - romiem izglītības iestādes veicināja romu bērnu iekļaušanu izglītības un socializācijas procesā; (2) piesaistīšana darbā par skolotāju palīgu motivēja viņus iesaistīties tālākizglītības procesā; (3) tika veicināta romu nodarbinātības līmeņa paaugstināšanās; (4) ar skolotāju palīgu - romu palīdzību tika uzlabots sociālais darbs ar romu bērnu vecākiem, skaidrojot izglītības nozīmi un lomu bērna turpmākajā socializācijas procesā; (5) izglītības iestādes speciālistiem un pedagogiem bija iespēja labāk izprast romu bērnu izglītības un sociālās iekļaušanās problemātiku; (6) tika sekmēta iekļaujošas izglītības principa īstenošana.²⁷ Tieši ar skolotāju palīgu - romu pozitīvo praksi Latvija tika pamanīta Eiropas Savienības līmenī. 2010. gada 20. oktobrī Strasbūrā Eiropas Padomes Augstākajā sanāksmē par romu integrāciju Latvija minēta kā „labās prakses” piemērs.²⁸

Domājot par tālāko skolotāju palīgu - romu iespējamo darbību mūsu izglītības iestādēs, lietderīgi būtu jau laicīgi veikt nepieciešamu izglītojošo darbu, lai informētu pašvaldības un attiecīgās izglītības iestādes par noteiktiem regulējumiem nacionālajā likumdošanā, kas paredz, ka skolotāju palīgs var būt tikai persona ar vismaz pamatizglītību.

Ministru kabineta 2010. gada 18. maija noteikumos Nr. 461 „*Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību*” (prot. Nr.25 33.§) profesija skolotāja palīgs definēta kā individuālās aprūpes darbinieks, kas palīdz audzinātājiem vai skolotājiem audzināt un aprūpēt bērnus, kā arī, ar izglītības iestādi, sniegt pedagoģisku atbalstu bērnam mācību priekšmetu apgūvē.²⁹ Atbilstoši minētajiem noteikumiem šīs profesijas pienākumu pildīšanai ir nepieciešama pamata (līdz 9. klasei) vai vidējās pakāpes profesionālā izglītība.³⁰ IZM sagatavoja grozījumus minētajos noteikumos, kas paredz šīs profesijas skolotāju palīgu darbu veikt pašvaldību izglītības iestādēs - pirmsskolu grupās vai pamatskolu iestādēs no 1. līdz 4. klasei.³¹

²⁵ Vairāk par biedrības „Izglītības iniciatīvu centrs” projektiem skatīt <http://www.iic.lv/lv/projekti.html>

²⁶ Sešu skolotāju palīgu darbs tika finansēts no valsts budžeta, divu – no pašvaldību budžeta.

²⁷ Informatīvais ziņojums par valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007.– 2009.gadam īstenošanu par laika posmu no 2009.gada 1.oktobra līdz 2009.gada 31.decembrim.

²⁸ Latviju nosauc par „labās prakses” piemēru romu integrācijā. Publikācija Interneta portālā „Delfi”, .10.2010. <http://www.delfi.lv/news/national/politics/latviju-nosauc-par-labas-prakses-piemeru-romu-integracija.d?id=34759016>

²⁹ <http://www.likumi.lv/doc.php?id=210806>

³⁰ Skat. Ministru kabineta 2010. gada 18. maija noteikumos Nr. 461 „*Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām un Profesiju klasifikatora lietošanas un aktualizēšanas kārtību*” atsevišķo grupu „Skolotāju palīgi” ar klasifikācijas numuru 5312.

³¹ Valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” ietekme uz Latvijas čigānu (romu) kopienu, Rīgā: Baltic Institute of Social Sciences, 2008. Pēc Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījuma.

Līdz ar to valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” ietvaros sagatavotajiem skolotāju palīgiem romiem, kuriem lielai daļai ir pamatzglītība un par to augstāks izglītības līmenis, šobrīd ir iespēja strādāt savā profesijā un pildīt savus darba pienākumus (piemēram, sniegt pedagoģisku atbalstu bērnam mācību priekšmetu apgūvē) atbilstoši Profesiju klasifikatora kārtībā noteiktajiem. Diemžēl, reāli izglītības iestādēs skolotāja palīga profesijā strādājošo romu skaits ir ļoti mazs.

Eksperti atzīst, ka skolotāja palīga – roma darba uzdevumi vairāk saistīti ar palīdzības sniegšanu, nevis pedagoģiskā procesa vadīšanu. Savukārt mācību iestāžu direktoru, pedagogu un romu vecāku aptaujas rezultāti apstiprina, ka šo skolotāju palīgu darba rezultāti ir vērtējami ar „labi” un „izcili”, un atbalsta šīs prakses ieviešanu, norādot, ka to noteikti jāattīsta.³²

Tāpēc ir būtiski, apzinoties šīs labās prakses ieguvumus, informēt pašvaldības un izglītības iestādes par to, ka Romu programmas ietvaros sagatavotie romi var pildīt skolotāja palīga darbu kā tas ir noteikts Ministru kabineta 2010. gada 18. maija noteikumos Nr. 461.

Kopumā vērtējot valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” īstenošanas rezultātus, jāsecina, ka programma bija labi izstrādāta, bet praksē maz rezultatīva, jotika novērota nepietiekama politiskā griba attīstīt šo politikas virzienu un piešķirts plānotais finansējums rīcības plānā paredzēto pasākumu īstenošanai pilnā apmērā³³: 2007. gadā tas bija 53 755 Ls jeb 66% no paredzētā finansējuma, 2008. gadā – 49 324 Ls jeb 36% un 2009. gadā – 21 172,52 Ls jeb 17% no paredzētā finansējuma. Finansējuma sadalījumu pa programmas rīcības virzieniem pēc LRTieslietu ministrijas datiem skatīt 1. tabulā.

1. tabula. Pieprasītais un piešķirtais finansējums programmas „Čigāni (romi) Latvijā” īstenošanai

Rīcības virziens	Paredzētais finansējums, LVL			Piešķirtais finansējums, LVL		
	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Izglītības joma	30 492	78 309	47 914	25 125	22 220	16 172
Nodarbinātības joma	4 285	4 285	1 855	2 260	0 ³⁴	0
Cilvēktiesību jomā un interešu aizstāvībai	46 230	54 545	37 555	26 370 (no tiem 18000 dotācijām)	22 604 (no tiem 20000 dotācijām)	5000 (tikai dotācijām)
Pārējais (pētījumi, izvērtējumi)	0	0	37 950	0	4 500	0
Kopējais finansējums	81 007	137 139	125 274	53 755	49 324	21 172

Ierobežota finansējuma dēļ netika īstenoti vairāki programmā paredzētie pasākumi, tostarp izglītības jomā. Piemēram, netika izstrādāta apmācību kursa programma „Latviešu valodas lasīt un rakstīt prasmes čigāniem (romiem) analfabētiem”; netika iekārtotas iekļaujošas pirmskolas grupas 5 - 6 gadīgiem bērniem Rīgā, Daugavpilī, Jūrmalā, Kuldīgā, Tukumā, Talsos, Ventspilī, Dobelē, Krāslavā, Jēkabpilī; netika izstrādāts pētījums “Latvijas čigānu (romu) stāvoklis izglītības jomā 2007. – 2009.”, u.c. Tādēļ informatīvajā ziņojumā par programmas īstenošanu tika iekļauta rekomendācija turpmāk romu integrācijas jautājumus plānot kopējā sabiedrības integrācijas politikas ietvarā. Tādējādi, izstrādājot Sabiedrības integrācijas politikas pamatnostādnes, tajās tika iekļauti arī romu integrācijas jautājumi un pasākumi to risināšanai.

Savukārt vairāki romu NVO pārstāvji ir atzinuši, ka tieši izglītības jomai jābūt valsts romu integrācijas politikas prioritātei, atbalstot romu un citu nevalstisko organizāciju pasākumus izglītības veicināšanai, nodrošinot materiālu atbalstu mācību materiālu iegādei, motivācijas aktivitāšu rīkošanai

³² Valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” ietekme uz Latvijas čigānu (romu) kopienu, Rīgā: Baltic Institute of Social Sciences, 2008. Pēc Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījuma.

³³ Zankovska-Odina. Situation of Roma in Latvia// in Central and Eastern Europe. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, Service Agency Eastern Europe, 2009. – 52.lpp.

³⁴ Tika veikti pasākumi Nodarbinātības valsts aģentūras esošā budžeta ietvaros.

jauniešiem, kas vēlas turpināt izglītības iegūšanu apgūstot kādu specialitāti, u.c.³⁵

1996. gadā Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas izsludinātās *Hāgas rekomendācijas par mazākumtautību tiesībām uz izglītību*³⁶ īpaši uzsver mazākumtautību tiesības mācīties dzimtajā valodā. Balstoties uz Izglītības un zinātnes ministrijas sniegto informāciju, Latvijā vairākām mazākumtautībām ir nodrošināta iespēja apgūt izglītību savā dzimtajā valodā: 2009./2010. mācību gadā Latvijas skolās bija iespējams mācīties krievu, poļu, ukraiņu, baltkrievu, angļu, igauņu, lietuviešu un ebreju mācību valodās. Divās skolās kā fakultatīvais priekšmets tika piedāvāts apgūt romu valodu.³⁷ Bet 2010./2011. mācību gadā tikai viena izglītības iestāde, Ventspils vakara vidusskola, ir tarifcējusi romu valodu kā fakultatīvo nodarbību. Bet, datu trūkuma dēļ, nav zināms, cik romu bērnu izmantojuši šo iespēju un cik kvalitatīvi īstenotas ir šīs mācības. Jebkādas citas iespējas apgūt izglītību vai atsevišķus priekšmetus dzimtajā valodā romu bērniem Latvijā pašlaik nav.

Līdz 2010. gada 31. decembrim atbildīgā iestāde par sabiedrības integrācijas politikas koordinēšanu bija Tieslietu ministrija. Tās izstrādātajā pamatnostādņu projektā tika paredzēta iekļaujošās izglītības principa attīstīšana romu izglītības veicināšanai, turpinot skolotāju palīgu - romu labās prakses ieviešanu izglītības iestādēs, kā arī monitoringa izstrāde un veikšana par romu situāciju un problemātiku izglītības jomā.³⁸ Saskaņā ar Ministru kabineta 2010. gada 7. decembra lēmumu (protokollēmums Nr.71 44.§), sākot ar 2011. gada 1. janvāri sabiedrības integrācijas funkcijas un attiecīgi arī romu integrācijas politikas jautājumus pārņēma Kultūras ministrija. Deklarācijas par Valda Dombrovskā vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību „Nacionālajai izaugsmei un vienotībai” 8.1. apakšpunktā noteikts, ka viens no Kultūras ministrijas jaunajiem uzdevumiem ir izstrādāt nacionālās identitātes un integrācijas valsts programmu ar mērķi stiprināt piederības sajūtu Latvijai.³⁹ Kultūras ministre ir paziņojusi, ka Nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas pamatnostādnes,⁴⁰ plānots iesniegt izskatīšanai Ministru kabinetā līdz 2011. gada 31. oktobrim. Izstrādājot minētās pamatnostādnes tiks ņemtas vērā arī Tieslietu ministrijas izstrādātās Sabiedrības integrācijas politikas pamatnostādnes. Plānots, ka arī romu integrācijas jautājumi un pasākumi šo jautājumu risināšanai tiks iekļauti jaunajās Kultūras ministrijas pamatnostādnes, piemēram, tādi jautājumi kā iekļaujošās izglītības principa īstenošana romu izglītības veicināšanai, turpinot skolotāju palīgu - romu labās prakses ieviešanu izglītības iestādēs.

Situācijas monitorings romu izglītības jomā

Neskatoties uz to, ka Ministru kabineta 2009. gada 4. augusta noteikumi Nr. 871 „*Obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites kārtība*” nosaka kārtību, kādā veicama obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaitē, šie dati etniskajā griezumā, tostarp par romiem, nav pieejami. Saskaņā ar minēto noteikumu 2. punktu Izglītības un zinātnes ministrija ir atbildīgā iestāde par vienotas obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites informācijas sistēmas izveidi un uzturēšanu valstī, tomēr līdz šim Latvijā nav apzināta informācija par to, cik romu bērnu obligātā izglītības vecumā regulāri neapmeklē skolu, cik izkrīt no izglītības procesa u.tml. (Šo datu neprecizitāti netieši veicina sistēma „nauda seko skolēnam”, kur katrs skolēns izglītības iestādes sarakstā ir būtisks finansu nodrošinājums, tāpēc, dažkārt, izglītības iestādes ilgstoši iekļauj savu skolēnu sarakstos romu skolēnus, kuri skolu nemaz neapmeklē.)

³⁵ Valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” ietekme uz Latvijas čigānu (romu) kopienu, Rīgā: Institute of Social Sciences, 2008. Pēc Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta pasūtījuma

³⁶ <http://www.humanrights.lv/doc/regional/hagrec.htm> (Skatīts 26.12.2010.)

³⁷ Izglītības un zinātnes ministrijas 2009. gada publiskais pārskats; http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Ministrija/GP_2009.pdf (Skatīts 26.12.2010.)

³⁸ Sabiedrības integrācijas politikas pamatnostādņu projekts, 2010. gada 6. oktobra redakcijā.

http://www.tm.gov.lv/TMPam_061010.pdf (Skatīts 26.12.2010.)

³⁹ <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/valdibasd/> (Skatīts 20.12.2010.)

⁴⁰ Sabiedrības integrācijas pamatnostādnes KM izstrādās līdz oktobra beigām. <http://zinas.nra.lv/latvija/42161-integracijas-pamatnostadnes-km-izstradas-lidz-oktobra-beigam.htm> (Skatīts 24.02.2011.)

Informāciju par bērniem, kuri nekur neuzsāk mācības un nemācās, apkopo Izglītības kvalitātes valsts dienests pēc Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegtajiem datiem. Šajos datos etniskā piederība nav atšifrēta. Rezultātā nav iespējams izsecināt, cik no visiem bērniem obligātās izglītības vecumā, kas nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē, pēc tautības ir romi.

Izglītības satura un eksaminācijas centrs apkopo datus par mazākumtautību centralizēto eksāmenu rezultātiem vidusskolās ar latviešu un krievu mācību valodu, kas ļauj secināt par īstenoto mazākumtautību izglītības programmu efektivitāti, bet par romu izglītības līmeni šie dati neko nepasaka, jo ļoti niecīga romu bērnu daļa nonāk līdz centralizēto eksāmenu kārtošanai. Lai korekti analizētu situāciju, svarīgi būtu noskaidrot, cik liels romu bērnu īpatsvars vispār tiek līdz eksāmenu kārtošanai, un tikai tad – kādi ir eksāmenu rezultāti.

Statistikas datu trūkums par dažādu līmeņu izglītības iestāžu absolventiem etniskajā griezumā neļauj precīzi konstatēt romu situāciju izglītības jomā, kā arī pilnvērtīgi izvērtēt romu izglītības politikas sasniegumus un nepilnības. Datu un arī pētījumu trūkums no valsts atbildīgo institūciju puses par romu reālo stāvokli liek secināt, ka valstī īstenotā romu izglītības politika un tās ietekme nav pilnvērtīgi izvērtējama un, līdz ar to, neparedz tās pārdomātu efektīvizēšanu, atbilstoši romu kopienas reālajām vajadzībām un iespējām. Netiek veikta mērķtiecīga valstiska mēroga pasākumu plānošana, lai veicinātu skolu apmeklēšanu un mazinātu romu bērnu atbiršanu. Šī „problēma” ir pārcelta uz pašvaldību atbildību un godaprātu.

Nemot vērā cilvēktiesību aizstāvības ekspertu secinājumus⁴¹ mazākumtautību izglītības kvalitātes izvērtēšanas sistēma nav pietiekami izstrādāta, un pārbaudes mehānismi ir jāpilnveido, lai rezultatīvi un statistikas dati par dažādu mazākumtautību izglītības rādītājiem sniegtu pilnvērtīgu situācijas pārskatāmību. Cilvēktiesību eksperte S.Zankovska - Odiņa, izvērtējot romu stāvokļa monitoringu Latvijā kopumā, konstatē, ka tas ir visai nepilnīgs un neregulārs, līdz ar to ir problemātiski izstrādāt rīcības stratēģiju ilgtspējīgai romu integrācijai⁴².

Nevalstisko un citu organizāciju mērķi un aktivitātes romu izglītības veicināšanas jomā

Latvijā darbojas vairākas romu kultūras nevalstiskās organizācijas un NVO, kuru viens no darbības mērķiem ir uzlabot starpetniskās attiecības.⁴³ Kādas ir iespējas pašiem romu pārstāvjiem piedalīties integrācijas politikas veidošanā un uzraudzībā, kā arī ietekmēt lēmumu pieņemšanu par jautājumiem, kas cieši saistīti ar romu iekļaušanu un integrāciju? Kāda ir nevalstisko organizāciju loma romu izglītības veicināšanā Latvijā?

Valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” ietvaros ar Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās rīkojumu Nr.04-01.21.1/8 tika izveidota Programmas īstenošanas uzraudzības padome. Padomes sastāvā tika iekļauti ne tikai valsts institūciju pārstāvji, bet arī nevalstiskais sektors, tai skaitā deviņi Latvijas romu nevalstisko organizāciju pārstāvji.⁴⁴ Diemžēl šī padome sanāca tikai vienu reizi - 2008. gadā, bet 2009. gadā padomes locekļi tika informēti par programmas ietvaros paveikto, ko atspoguļoja pētījums „Valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” ietekme uz Latvijas čigānu (romu) kopienu” (pētījumu veica Baltic Institute of Social Sciences).⁴⁵

⁴¹ Alternatīvais jeb “ēnu ziņojums” par Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību īstenošanu Latvijā. Latvijas cilvēktiesību centrs, 2008., -34.lpp.

⁴² Zankovska-Odiņa. Situation of Roma in Latvia// in Central and Eastern Europe. GESIS Leibniz Institute for the Social Sciences, Service Agency Eastern Europe, 2009. – 53.lpp.

⁴³ Pēc Kultūras ministrijas Sabiedrības integrācijas departamenta informācijas 2008.gadā sākumā Latvijā bija reģistrētas romu 12 NVO, 2010.gadā beigās šādu NVO skaits samazinājies līdz pieciem NVO.

⁴⁴ 22.10.2008. Informatīvais ziņojums par valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007.–2009.gadam īstenošanu 01.10.2007. - 30.09.2008. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2062> (Skatīts 26.12.2010.)

⁴⁵ 29.12.2009. Informatīvais ziņojums „Par valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007. – 2009. gadam īstenošanu par laika posmu no (01.10.2008. - 30.09.2009. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=2062> (Skatīts 20.12.2010.)

Romu kopienas pārstāvji ir iekļauti arī vismaz divās konsultatīvajās padomēs, kurām gan nav tiešas saistības ar izglītības politikas jautājumiem. Piemēram, Latvijas čigānu nacionālās kultūras biedrības un Starptautiskās romu savienības pārstāvis ir Valsts prezidenta 2009. gadā izveidotās Mazākumtautību konsultatīvās padomes loceklis. Šīs padomes mērķis ir veicināt dialogu par mazākumtautību etniskās, kultūras, valodas un reliģiskās identitātes jautājumiem, kā arī sniegt atbalstu mazākumtautību sociāli politiskās līdzdalības veicināšanai.

2009. gada beigās ar Tieslietu ministrijas rīkojumu Nr. 1-/373 tika izveidota Mazākumtautību nevalstisko organizāciju pārstāvju Eiropas Padomes Vispārējās konvencijas par nacionālo minoritāšu aizsardzību ieviešanas uzraudzības komiteja, kuras sastāvā iekļauts arī romu biedrības „Latvijas Romu apvienība „Nēvo Drom”” pārstāvis.⁴⁶

Izglītības kontekstā jāatzīmē, ka diemžēl romu pārstāvji nav iesaistīti Izglītības un zinātnes ministrijas Konsultatīvās padomes mazākumtautību izglītības jautājumos sastāvā. Saskaņā ar šīs Padomes nolikuma 5. punktu, padomes sastāvā ir ne vairāk kā trīsdesmit locekļu – mazākumtautību izglītības iestāžu administrāciju, biedrību, ministrijas un tās padotībā esošo iestāžu, kā arī asociāciju, Izglītības pārvalžu un citu mazākumtautību izglītības jautājumu risināšanā ieinteresēto valsts, pašvaldību un nevalstisko organizāciju pārstāvji.⁴⁷ Nozares eksperti gan atzīst, ka, ņemot vērā romu izglītības problemātiku, kas būtiski atšķiras no citu mazākumtautību problēmām izglītības jomā, būtu pamatoti aicināt romu nevalstiskās organizācijas, kā arī tās nevalstiskās organizācijas, kas darbojas romu izglītības veicināšanas jomā, deleģēt savus pārstāvjus dalībai šajā padomē. Tādējādi tiku paplašināta iespēja kvalitatīvi izstrādāt, īstenot un uzraudzīt romu izglītības iekļaušanas politiku, nodrošinot mērķa grupas iesaisti lēmumu pieņemšanas procesā.

Romu kopienas pārstāvji, apzinoties izglītības nozīmīgumu mūsdienu situācijā, norāda, ka mūžizglītības jautājumu veicināšana romu vidū ir komplicēta, jo izglītības ieguve lielā mērā ir saistīta ar viņu finansiālām iespējām un laika resursiem.

Romu NVO aktīvā veidošanās, kā arī to darbība saistīta pārsvarā tieši ar romu jautājuma aktualizēšanos nacionālajā politiskajā diskursā. Līdz ar *valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā”* izstrādi 2006.gadā un tās turpmāku īstenošanu, romu kopienai pavērās iespēja attīstīt savu darbību, īstenojot dažāda veida projektus un iesaistīties pilsoniskās sabiedrības veidošanas procesā. Laika posmā no 2007.gada līdz 2009.gadam valsts programmas ietvaros tika atbalstītas dažādu romu NVO darbība, kā arī aktivitātes kultūras attīstības un identitātes saglabāšanas jomā un romu kopienas popularizēšanas pasākumi. Piemēram, biedrība „Latvijas romu apvienība „Nēvo Drom”” īstenoja ikgadējo pasākumu „Romu rudens svētki „Šarad””, kā arī izdeva Latvijas romu gadagrāmatu, kurā tika apkopota dažāda rakstura informācija par romu vēsturi, tradīcijām un kultūru, aplūkoti tādi ar romu kopienu saistīti mūsdienu problēmjautājumi kā diskriminācija un neiecietība un apkopota romu NVO darbības pieredze. 2008. gadā romu biedrība „Sables novada nacionālās kultūras centrs” īstenoja jauniešu mūzikas un mākslas nometni „Puda rača” un romu jauniešu mūzikas festivālu „Urdenoro”. Jelgavas pilsētas un novada čigānu biedrība „Romanu čačipen” sadarbībā ar NVO „Jelgavas nacionālo kultūras biedrību asociācija” īstenoja romu kopienas nodarbinātību veicinošus pasākumus, kā arī sabiedrību informējošas aktivitātes par romu tautas kultūru un tradīcijām.⁴⁸ Turklāt romu NVO ir īstenojušas arī atsevišķus romu izglītību veicinošus neformāla rakstura pasākumus. No tiem jāpiemin tādi Jēkabpils romu biedrības „Šatra” pasākumi romu bērniem kā „Romu bērnu zīmēšanas un deju konkurss „Otiņa un zīmulis”” vai pasākumi „Zinību diena” un „Krāsainā pēcpusdiena”, ko biedrība īstenojusi ar Jēkabpils domes finansiālo atbalstu.

⁴⁶ 29.10.2010. Informatīvais ziņojums par valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007.– 2009. gadam īstenošanu par laika posmu no 01.10.2009.- 31.12.2009.

⁴⁷ <http://izm.izm.gov.lv/nozares-politika/izglitiba/vispareja-izglitiba/konsultativa-padome/nolikums.html> (Skatīts 26.12.2010.)

⁴⁸ Piemēram, projekts „Autovadītāju kursu organizēšanai romu integrācijas veicināšanai” (2007.gadā), projekts „Starptautiskās romu dienas organizēšana” (2007.gadā), projekts „Pasaules romi kopā!” (2008.gadā).

Savukārt biedrība „Latvijas Romu apvienība „Nēvo Drom”” Krāslavas filiāle 2007. gadā bija rīkojusi romu kopienā pasākumu ciklu „Iesim skolā!” Maltā, Preiļos un Krāslavā.⁴⁹

Jau kopš 2003. gada romu izglītības jautājumu risināšanas jomā darbojas biedrība "Izglītības iniciatīvu centrs" (IIC). Biedrība dibināta 2001. gadā ar mērķi veicināt izmaiņas sabiedrības apziņā par izglītības lomu humānas, taisnīgas un multikulturālas sabiedrības veidošanā un sekmēt mūžizglītību Latvijas iedzīvotāju vidū. IIC darbība balstās uz pārliecību, ka tikai iekļaujošā klasē, kurā kopā mācās dažādu tautību bērni, iespējams risināt patiesi multikulturālas sabiedrības veidošanas uzdevumus. Jo agrāk bērns sastopas ar citu tautu kultūru, valodu, tradīcijām, jo agrāk tiek audzināta bezaizspriedumu attieksme un cieņa pret citu tautu kultūru, jo lielākas iespējas viņam izaugt par personību, kas spēj sekmīgi sadarboties ar visiem sabiedrības locekļiem, no kā gala rezultātā iegūst gan viņš pats, gan visa sabiedrība. Lai veicinātu interesi un toleranci pret romu tautu un rosinātu multikulturālas izglītības pieejas izplatīšanos un nostiprināšanos Latvijas skolās, IIC ir realizējis vairāk kā 10 projektus, veicot pētījumus un apzinot situāciju romu izglītības jomā, apmācot skolotājus, sagatavojot skolotāju palīgus – čigānus, sadarbojoties ar romu ģimenēm un izglītojot tās, izdodot lasāmās grāmatas latviešu un čigānu valodās, un veicot citas aktivitātes romu tiesību uz izglītību vienlīdzīgas nodrošināšanas veicināšanai⁵⁰.

Romu etniskās piederības jaunieši kā viena no prioritārājām grupām parādās arī Sorosa fonda – Latvija (SFL) īstenotās Integrācijas programmas ietvaros. Programmas mērķis ir sekmēt sociāli mazaizsargāto grupu pārstāvju iekļaušanos un pilntiesīgu līdzdalību sabiedriskajā un politiskajā dzīvē. Pēc SFL Integrācijas programmas direktores Liesmas Oses teiktā, SFL kopā ar partneriem plāno strādāt, lai palielinātu izglītības pieejamību romu bērniem un jauniešiem, izmantojot uzlabotus romu izglītības atbalsta pasākumus, kas aptver gan pašvaldību izglītības pārvaldes, gan skolotājus, gan skolotāju palīgus-romus, gan skolēnus un viņu vecākus.

Secinājumi

Pamatojoties uz apkopotās informācijas un datu analīzi, ir iespējams noteikt ietekmes faktorus un izdarīt secinājumus par romu izglītības un integrēšanās procesa specifiku un iespējām Latvijā:

- Latvijā īstenotā romu izglītības politika un tās ietekme nav pilnvērtīgi izvērtējama, jo trūkst statistikas datu par romu skolēnu sekmēm un skolas apmeklējumu, un tradicionālās kultūras faktoru ietekmi uz romu bērnu izglītības procesu. Šādu datu, kā arī pētījumu trūkums romu izglītības jomā, apgrūtina valsts integrācijas politikas pārdomātu efektīvizēšanu, atbilstoši romu kopienas reālajām vajadzībām un iespējām.
- Vairāku sociālo domu aptauju rezultāti raksturo sabiedrības attieksmi pret romu kopienas pārstāvjiem kā neiecietīgu un bieži vien pat diskriminējošu, kas veicina romu kopienas sociālo norobežošanos. Šis apstāklis ievērojami apgrūtina arī romu bērnu iekļaušanas un iekļaušanās iespējas socializēšanās un mācību procesā izglītības iestādē.
- Lai gan Latvijas romiem ir tieši tādas pašas tiesības un pienākumi attiecībā uz izglītības iegūšanu, kā citiem Latvijas iedzīvotājiem, romu izglītības problemātika un ar to saistītie jautājumi kardināli atšķiras no citu mazākumtautību grupu risināmajiem jautājumiem izglītībā, jo romu vidējais izglītības līmenis ir vairākas reizes zemāks nekā jebkurai citai Latvijā dzīvojošai mazākumtautībai.
- Valsts un dažu pašvaldību līmenī trūkst politiskās gribas un izpratnes par romu izglītības problemātisko jautājumu apzināšanas un risināšanas nepieciešamību. Tādēļ tiek novirzīts nepie-

⁴⁹ Informatīvais ziņojums par valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” 2007.–2009. gadam īstenošanu. Īstenošanas laika posms: 2007. gada 1. janvāris līdz 2007. gada 30. septembris

⁵⁰ Vairāk par IIC darbību: www.iic.lv

tiekošs (vai netiek novirzīts nemaz) finansējums romu integrācijas politiskās stratēģijas izstrādei un tās pilnvērtīgai īstenošanai.

- Politikas veidotājiem trūkst regulāras sadarbības ar romu kopienas pārstāvjiem, tai skaitā romu bērnu vecākiem, romu biedrību pārstāvjiem, kopienas aktīvistiem gan reģionālajā, gan valsts līmenī. Bez mērķa grupas iesaistīšana nav iespējams veiksmīgi veidot un īstenot politiku.
- Pēdējo piecu gadu laikā ES centieni nodrošināt romu sociālo iekļaušanu ES līmenī mērķēti uz tādās ES dalībvalstu romu integrācijas politikas izveidi un īstenošanu, kuras ietvaros tiktu noteiktas gan vienotas politiskās vadlīnijas, gan arī respektētas katras atsevišķas dalībvalsts konkrētās situācijas diktētās vajadzības, balstoties uz romu situācijas apsekošanas un analīzes rezultātiem katrā dalībvalstī.

Rekomendācijas izglītības un integrācijas politikas monitoringam un izvērtēšanai

- Atbildīgajiem politikas veidotājiem (ministrijām, pašvaldībām) regulāri jāveic monitoringa un vietējās situācijas analīze par romu ģimeņu stāvokli un izglītošanās procesu. Nākotnes politikas plānošanai un īstenošanai būtu jāorientējas uz plānveidīgu un mērķtiecīgu situācijas uzlabošanu, tādējādi nodrošinot procesa ilgtspējību.
- Politikas veidotājiem būtu efektīvāk jāiesaista romu kopienas pārstāvji, kā arī eksperti romu jautājumos turpmākā politikas plānošanā, īstenošanā un uzraudzībā. Viens no veidiem, kā to varētu veicināt, ir iesaistīt šos pārstāvjus valsts iestāžu konsultatīvajās padomēs, kuru darba kārtības jautājumi cieši saistīti ar romu kopienas izglītošanas, integrācijas un sociālās iekļaušanas problemātiku, piemēram, Izglītības un zinātnes ministrijas Konsultatīvā padome mazākumtautību izglītības jautājumos un Labklājības ministrijas Sociālās iekļaušanas politikas koordinācijas komiteja.
- Nepieciešams izstrādāt un īstenot pozitīvās rīcības instrumentus (*positive measures*), lai veiktu preventīvus un izglītojošus pasākumus situācijas uzlabošanai romu izglītībā. Ņemot vērā Eiropas Komisijas aicinājumus uzlabot romu situāciju izglītībā, jāizvērtē iespēju piesaistīt ES fondu un atbalsta programmu finansējumu, kuru izmantošanas mērķis būtu mērķtiecīgi veicināt romu bērnu iekļaušanu vispārējā izglītībā agrīnā vecumā, kā arī sekmēt pozitīvās rīcības aktivitātes attiecībā uz romu skolēniem vidusskolas un augstākās izglītības jomā. Šādu pozitīvās rīcības pasākumu īstenošana Latvijā ir nepieciešama, lai veicinātu tādas apstākļus, kas reāli nodrošinātu romu bērniem un jauniešiem vienlīdzīgas tiesības uz kvalitatīvu izglītību neatkarīgi no viņu etniskas piederības un sociālā statusa.
- Mērķtiecīgi plānot un rīkot neformālās izglītības pasākumus starpkultūru dialoga un kultūras dažādības jomā par romu kultūru un vēsturi Latvijā, par sabiedrībā paustās neiecietības un stereotipu pret šīs tautas pārstāvjiem ietekmi uz viņu iespējām un motivāciju saņemt kvalitatīvu izglītību un integrēties sabiedrībā.
- Svarīgi ir izglītēt plašu sabiedrību, īpaši plašsaziņas līdzekļu pārstāvjus, par diskriminācijas izpausmju negatīvajām sekām, kas rada potenciālus draudus nacionālās valsts vienotībai, saliedētībai un ilgtspējīgai attīstībai.
- *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam* starp prioritāriem ilgtermiņa rīcības virzieniem noteikta kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamība. Stratēģijā piedāvātie risinājumi, lai celtu pirmsskolas izglītības un aprūpes kvalitāti, ir valsts stratēģijas izstrāde pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērnu aprūpei un izglītošanai, ietverot arī audzinātāju,

skolotāju un personāla sagatavošanas un kvalifikācijas jautājumus, uzsverot apmācības sasaisti ar turpmāko izglītības procesu un vienlīdzīgu iespēju pieejas īstenošanu. Izstrādājot rīcības plānu minēto risinājuma īstenošanai, būtu ieteicams pievērst uzmanību tieši romu bērnu pirmsskolas izglītības un aprūpes kvalitātes nodrošināšanai.

- Atzīstot, ka romi ir sociāli, ekonomiski un kultūras līmenī visneaizsargātākā etnisko minoritāšu grupa, jaunajās Nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas pamatnostādnēs būtu jāiekļauj romu integrācijas un izglītības jautājumi, kuru risināšanai nepieciešami īpaši, mērķtiecīgi papildus atbalsta pasākumi.
- Lai efektīvi un mērķtiecīgi īstenotu vienlīdzīgu tiesību principu, balstoties uz valsts programmas „Čigāni (romi) Latvijā” pozitīvajiem sasniegumiem, nepieciešams izstrādāt programmas turpinājumu, paredzot tajā arī uzdevumu izpildi, kuriem netika piešķirts finansējums programmas rīcības plāna īstenošanas laikā.
- Lai sekmētu romu bērnu iekļaušanu pirmsskolas izglītībā jau agrīnā vecumā, līdz ar to, samazinot grūtības uzsākot mācības skolā un samazinot vēlaku skolēnu atbirumu, būtu nepieciešams izveidot efektīvu obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites sistēmu, kas aptvertu arī bērnus, kas sanieguši obligāto sagatavošanas vecumu pamatizglītības ieguvei – 5 gadus.

2. daļa

Izglītības loma un nozīme Latvijas romu kopienā – situācijas raksturojums un attīstības tendences

Andris Tertats

Latvijā jau iepriekš veiktajos pētījumos par stāvokli romu kopienā, var atrast secinājumus, ka Latvijas romu izglītošanās procesā pastāv problēmas – zems vispārējais izglītības līmenis, vāja skolas apmeklētība un diskriminācijas iezīmju parādīšanās. Tādēļ šī pētījuma ietvaros tika izvirzīts mērķis mēģināt noskaidrot un analizēt romu etnopsiholoģiskās un etnosociālās īpatnības, kas veicina vai traucē formālo izglītošanos, vienlaicīgi mēģinot izsekot kultūras loģikai un likumsakarībām.

Galvenais mans, kā pētnieka, uzdevums bija noskaidrot:

- vai romu dzīvē ir saglabājušās kādas senas kultūras tradīcijas, kas ietekmē un traucē bērnu izglītošanu šodien,
- vai pastāv kādas neatklātas grūtības vai nesaprastas attiecības starp izglītības iestādi un romu ģimeni,
- vai, koriģējot romu kultūras stagnācijas pazīmes un izvirzot kopienā jaunus, mūsdienu dzīves prasībām atbilstošus mērķus un uzdevumus, iespējams vienlaicīgi saglabāt romu nacionālo identitāti un veicināt jaunās paaudzes izglītību?

Protams, pētījuma laikā atklājās arī vairāki citi aspekti, piemēram, cik lielā mērā savu bērnu izglītošanā piedalās romu bērnu vecāki, vai un kā atšķiras romu vecāku un pašu bērnu uzskati par skolu un izglītību vispār u.c.

Respondentu skaits un apraksts

Pētījumā tika veiktas izpētes darbības ar šādām grupām:

- romu vecāki, vecvecāki un citi ģimenes pieaugušie (vecumā no 19 līdz 61 gadam): kopā 46
  - romu vecāki un vecvecāki – 66 %,
  - citi romu ģimenes locekļi (onkuļi, tantes) – 34%.
- romu bērni un skolēni (vecumā no 7 līdz 18 gadiem): kopā 50
  - romu bērni, kas iet vai ir gājuši skolā – 78%,
  - romu bērni, kas nav gājuši skolā – 22%.

Respondentu dzimums: 69% – sievietes, bet 31% – vīrieši.

Respondentu ģeogrāfiskā dzīves vieta: 51% dzīvo pilsētā, 49% – dzīvo laukos. Pārstāvētās pilsētas un tām pieguļošie novadi: Talsi, Dobeles, Limbaži, Jēkabpils, Daugavpils, Rīga, Kuldīga, Kandava, Ventspils, Jelgava, Tukums, Liepāja.

Pētījuma bāzes apraksts un konteksts:

Veicot pētījumu, pētnieki un viņu asistenti apmeklēja romu ģimenes mājās. Pētniekiem gandrīz visās ģimenēs nācās respondentus iedrošināt, ieinteresēt ar nelielām dāvaniņām, pamatot pētījuma svarīgumu viņu pašu dzīves uzlabošanai. Nereti nācās palīdzēt aizpildīt vai pat rakstīt viņu vietā atbildes anketās, jo daudzi neprata ne rakstīt, ne lasīt.

Daugavpilī čigānu respondenti bija ļoti atsaucīgi, atbildēja laipni, un vairākas ģimenes sniedza rekomendējošus norādījumus problēmas risināšanai. Šo cilvēku pozitīvais skatījums ir īpaši uzsverams un

apbrīnojams, jo tika novēroti ļoti slikti dzīves apstākļi: māja ļoti auksta, sienas un grīda šķības, istabas griesti brūni no ārējā mitruma. Vīrs un sieva nervozi staigāja un, savstarpēji sarunājoties, sniedza intervijas atbildes, bet, tiklīdz saruna aizsākās par romu izglītību, tā ātri pārvērtās strīdā, un tika izteikti pārmēģinājumi pētniekam, kurš ieradies "kārtējo reizi, lai rakstītu papīrus, bet tāpat nekas nemainās". Ne skaidrojumi, ne pārrunas par to, ka kaut ko varētu mainīt savu bērnu dzīvē, vecākus nepārlicināja. Pētnieki fiksēja ka Latgales pusē, vairākas romu mājas bija tukšas un pamestas, viena pat bija stipri izdemolēta.

Tukuma pusē visaktīvākie respondenti bija tieši romu bērni, kuri labprāt piedalījās aptaujā, bez īpašas pierunāšanas. Skolas vecuma romu bērni pat palīdzēja intervēt un skaidrot jautājuma būtību saviem vecvecākiem.

Kandavā tika novērota lielā vecākā vīrieša loma un ietekme romu ģimenēs - ciemojoties kādā ģimenē, drīz vien jau sākotnēji kļuva skaidrs, ka visu atmosfēru organizē un nosaka ģimenes vectēvs. Viņa dziļi skaļā balss un autoritatīvais tonis lika visām sastaptajām sievietēm klusēt un runāt tikai tad, kad vectēvs atļāva vai lika atbildēt uz pētnieka jautājumiem. Vectēva skaļā un kategoriskā balss mazmeitu, 1. klases skolnieci, pētījuma procesā pat noveda līdz asarām. Bet divi jaunāki vīrieši, kas arī piedalījās, klusēja un vēroja notiekošo.

Kādā citā ģimenē, kurā bija jaunāki romu vīrieši, viņi demonstrēja attieksmi "*tā nav mana problēma, lai ar to nodarbojas sievietes*". Mēģinot uzrunāt viņus personīgi, sekoja klusums vai vīrieši devās prom. Savukārt romu vecmāmiņa izrādīja plašāku interesi un bija gatava diskutēt ne tikai par izglītības, bet arī par sociālajiem jautājumiem. Viņa zināja visu par sociālo pabalstu saņemšanu, par lētāku un bezmaksas zāļu iegādi, par invaliditātes statusa saņemšanas iespējām utml.

Daudzās ģimenēs bija sajūtama "*pēc cietuma atmosfēra*" – romu cilvēkiem nav cerību iegūt darbu, nav arī uzņēmības, nav paziņu utml., kas apliecina, ka veikta vāja postpenitenciārā rehabilitācija. Tas, protams, veicinājis dziļo nabadzību un depresīvo noskaņu, kas tika novērota daudzās ģimenēs.

Limbažu pusē pētījuma ietekme veicināja arī pozitīvu rīcību: aptauja tika veikta kādā romu ģimenē, kur deviņus gadus veca meitene dzīvoja tikai divatā ar māti un jau vairākus gadus nebija sastapusī savu tēvu, bet pētnieka ietekmē tēvs ieradās ģimenē, lai kopīgi atbildētu uz jautājumiem. Nepārprotami varēja just šīs ģimenes satraukto psiholoģisko stāvokli – intervijas laikā respondenti bija apjukusi, kautrējās runāt, bija manāma neziņa, bailes un grūtsirdība. Spriedzi pastiprināja arī meitenes pēkšņās asaras, kas liecināja par bērna pārdzīvojumiem par izjukušo ģimeni. Vērojot šo gadījumu, saprotama top romu ģimeņu tradīcija dzīvot vairākām paaudzēm kopā – kopā vieglāk pārvarēt dažādas dzīves likstas.

Lielākoties romu cilvēki pētīšanas norisi uztvēra nopietni – respondenti aptauju pildīja gan uz virtuves galda, gan sēžot gultā, uz ceļiem vai uz krēsla maliņas, bet nereti arī kā piedzīvojumu – bērni skraida, pieaugušie bieži novēršas no tēmas, sarunai pa vidu uzsāk ēšanu vai istabas kārtošanu, vai sadzīviskas sarunas ar citiem romiem, kuri ieradušies no kaimiņmājām.

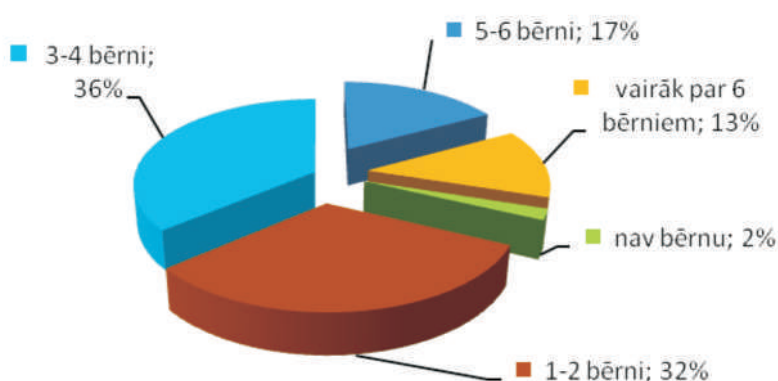
Attēls 1. Respondenti aizpilda aptaujas anketas

Atklājās arī it kā sīks fakts – daudzās ģimenēs, pat tajās, kur ir skolas vecuma bērni, nav nekādu rakstāmpiederumu (pildspalvas vai zīmuļi) – tas „liek” secināt, ka rakstīšana šajās mājās nav ikdienas nepieciešamība. Tādēļ saruna kā pētniecības metode darbā ar romu respondentiem ir atzīmējama kā ļoti svarīga datu ieguvē. Sarunas notika pārsvarā čigānu valodā, izmantojot arī latviešu un krievu valodas vārdus un frāzes.

Vecāku attieksme pret bērnu izglītības nozīmīgumu romu kopienā

Romu ģimenēs tradicionāli bērni dzimst agri. Arī valsts demogrāfiskie statistikas dati norāda, ka, atšķirībā no visām citām Latvijā dzīvojošajām tautībām, romu kopienā ir neliels, bet regulārs demogrāfiskais pieaugums. Aptaujāto romu ģimeņu dati rāda, ka romu ģimenēs visbiežāk ir 3-4 bērni – 36%, 32% ir 1-2 bērni, 17% ir 5-6 bērni, samērā lielā skaitā ģimeņu ir vairāk par 6 bērniem (līdz pat 11 bērniem) – 13%, un tikai 2% respondentu norādīja, ka viņiem vēl nav bērnu. *Skatīt attēlu 2.*

Attēls 2. Bērnu skaits romu ģimenēs

Jo lielāka bija sastaptā ģimene, jo vairāk bija jaušams, ka viņus nekas neinteresē. Tas saistīts ar bezcerību, jo nav kas par viņiem rūpējas. Tas, kas manāmi atšķir viņus no citām tautībām, ir romu psihiskā nelīdzsvarotība - ģimenes locekļi nav savstarpēji saskaņoti: vīram ir savs viedoklis, sievai – savs, pieaugušie attiecības risina skaļi, uzblāujot viens uz otru, un pat fiziski viens otru iespaidojot. Savus bērnus, kamēr viņi ir mazi, stipri ierobežo un visu izlemj bērna vietā, pat likteni: “Tev nevajag mācīties, tu tāpat esi gudrs”.

Analizējot romu pieaugušo sniegto informāciju par viņu pašu izglītību, redzam, ka apmēram 24% respondentu norāda, ka viņiem ir sākumskolas izglītība, 46% – ka viņiem ir pamatskolas izglītība, 4%, – ka mācījušies vakarskolā, bet 10% – ka viņi nav mācījušies nevienā skolā. Pēc sniegtajiem datiem gan nevar noteikt, vai norādītos izglītības posmus viņi ir arī pabeiguši, tomēr sarunās tika pieminēts, ka uz skolu viņi ir gājuši reti, un lielākā daļa izglītības pārtraukuši jau attiecīgās izglītības pakāpes sākuma posmā. Kā galvenie iemesli, kādēļ tika pārtrauktas mācības, tika minēti:

- piedzima bērns,
- dzīves apstākļi ‘piespieda’ – bija jāstrādā,
- tāpēc, ka ģimenē bijām 11 bērni,
- ‘krievu’ laikā nedzina uz skolu,
- vajadzēja pieskatīt mazākos brāļus un māsas,
- mani vecāki nelaida skolā, jo skola nebija vajadzīga,
- negribēju mācīties.

lemeslus spilgti raksturo arī respondentu teiktais:

„Es biju vienīgais no 17 ģimenes bērniem, kas gāja uz skolu.”

„Mamma gribēja, lai es mācos, bet tēvs – nē.”

„Es dzīvoju pie vecmamma, un vecāki neuzskatīja, ka vajag mācīties.”

Romu tautā veci cilvēki agrāk tika uzskatīti par kultūras un uzvedības modeļu saknēm. Diemžēl modernizācijas iespaidā tikai retās romu ģimenes ir spējušas nelokāmi saglabāt sen senos etnogrāfijas principus, vienlaikus daudzos gadījumos pazaudējot arī godpilno attieksmi pret veciem cilvēkiem, kas apdraud viņu vecumdienu pienācīgu nodrošināšanu.

Attēls 3. Vairāku paaudžu kopā dzīvošana ir raksturīga romu ģimenēs

Jautājot par sajūtām, kādas bija, kad viņi paši apmeklēja skolu, lielākā daļa – 25% norādīja, ka uz skolu gāja dažreiz ar prieku, dažreiz ar nepatiku, 20% – ka ar prieku, bet 2% atzinās, ka uz skolu vienmēr gājuši ar nepatiku. Lai arī viņu pašu skolas pieredze ne vienmēr ir bijusi pozitīva, lielākā daļa vecāku apgalvoja, ka savus bērnus ir sūtījuši vai sūta uz skolu, bet samērā liels procents (17%) vecāku savus bērnus tomēr nav izglītojuši, bet 9% ir izglītojuši tikai dažus no ģimenes bērniem. Kā galvenais iemesls, kāpēc bērni neiet uz skolu, pārsvarā tika sniegta atbilde – „apstākļu dēļ”, kas būtībā arī raksturo romu kopienas īpatnību izpausmi attiecībā uz izglītību. Tomēr tie vecāki, kas uzskatīja, ka izglītība ir svarīga, un tāpēc bērni tika sūtīti mācīties, norādīja:

„Tāpēc, ka tāds laiks – valsts mainās – kā tad tagad bez izglītības?”

„Rūpējos par savu bērnu nākotni, lai pēc skolas varētu mācīties tālāk un dabūt darbu.”

„Lai viņi nebūtu, kā es – neizglītoti, lai viņiem dzīvē būtu vieglāk.”

Lielākā daļa romu vecāku atzina, ka sūtīt bērnus skolā ir grūti – 79%, tikai 21% teica, ka tas ir viegli; 99% respondentu šīs grūtības saistīja ar finansu trūkumu izglītošanās izmaksām, bet bija vecāki, kas atzīst, ka pašiem vecākiem jābūt izturīgiem, apņēmīgiem un neatlaidīgiem, jo bērniem bieži negribas mācīties. Analizējot sniegtās atbildes par iemesliem, kāpēc romu bērni neuzsāk mācīties obligātajā izglītības vecumā, tās var sadalīt četrās grupās:

1. grupa – nezina iemeslu – 17%.

2. grupa – emocionālā reakcija – 50%. Raksturojošās atbildes: romu bērni nezina latviešu valodu; romu vecāku nolaidība; ģimene nevar izpildīt skolas prasības; romu bērnus skolā apsaukā un apvaino; skolotāju attieksme pret romu bērniem ir citāda, kā pret citiem.

3. grupa – loģisks situācijas atspulgs – 23%. Raksturojošās atbildes: vecākiem nav svarīgi, ka bērns mācās; vecāki ir apcietināti - nav kas sūta bērnus skolā; vecākajiem bērniem jāpieskata jaunākie; ģimenes ir ļoti nabadzīgas – nepiemēroti apstākļi dzīvei un mācībām mājās; nav nākotnes mērķa - vairāk koncentrējas uz šodienu, pārsvarā uz izdzīvošanu.

4. grupa – romu kopienas likumsakarības – 10%. Raksturojošās atbildes: romiem nav pieņemts iet uz skolu; bērni nevēlas mācīties – vecāki akceptē viņu lēmumu; romi negrib būt piespiesti.

Attēls 4. Apstākļi romu mājās skolēnu mājas darbu izpildei

Romu vidū pastāvošajam zema obligātās izglītības apmeklējuma procentam ir gan sociālas, gan materiālas sekas. Starptautiskie pētījumi¹ rāda, ka čigānu vecāki bērnu neiešanu uz skolu attaisno ar naudas trūkumu, jo viņi nevar nopirkt bērniem ēdienu, apavus un apģērbu. Līdzīga rakstura atbildes aptaujās sniedza arī Latvijas romu skolēnu vecāki:

- skola prasa, lai sapērk daudz grāmatu un materiālu, bet mums tam nav naudas,
- nav naudas autobusam uz skolu,
- ziemā bērniem nav pietiekami silta apģērba, lai mērotu ceļu kājām uz skolu,
- mums mājās nav ne galda, ne elektrības - kur un kā bērns var mācīties?

Respondentu atbildes norāda uz tipiskām romu etnopsiholoģiskām pazīmēm: vāji attīstās *iekšējā runa* jeb *saikne pašam ar sevi*, vecāku aizvietošana, pastāvīga cīņa ar sociāliem apstākļiem.

46% romu vecāku domā, ka viņu bērniem skola patīk, 45% – ka dažreiz patīk, bet dažreiz nepatīk, 3% noteikti zina, ka bērniem skolā nepatīk, bet 6% – nav atbildes. Vecāki domā, ka viņu bērniem:

a) skolā patīk, jo:

- skolā var palikt pa nakti,
- ir daudz draugu,
- patīk skolotāja,
- mācības labi padodas.

b) skolā nepatīk, jo:

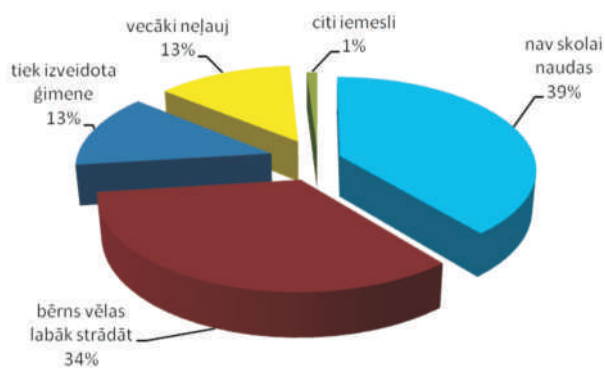
- dažreiz apsaukā par 'čigānu',
- jāsatraucas par mājas darbiem,
- nav garastāvokļa mācīties.

Augstāk minētās atbildes it kā ir pretrunā ar datiem, ka romu skolēniem ir daudz stundu kavējumu. Jautājot par to, vecāki atzina, ka ir daudz un dažādu iemeslu, kāpēc tā notiek. Visbiežākie iemesli ir: bērns ir slims; bērns no rīta aizguļas; bērnam mājās jāstrādā; bērns negrib iet uz skolu. Papildus tiek minēti arī citi iemesli: nav naudas ceļam un skolas mantām; laika apstākļi – liels sals, nav apģērba un transporta; līdz skolai ir tālu, nereti tiek nokavēts autobuss. Bērni uz skolu neiet arī tādēļ, ka pašiem vecākiem ir šaurs un virspusējs skatījums uz lietām, parādībām un izglītības jautājumu un nākotni, kas nerada ticamu pārlicību, ka ģimene strauji mainīs nostāju.

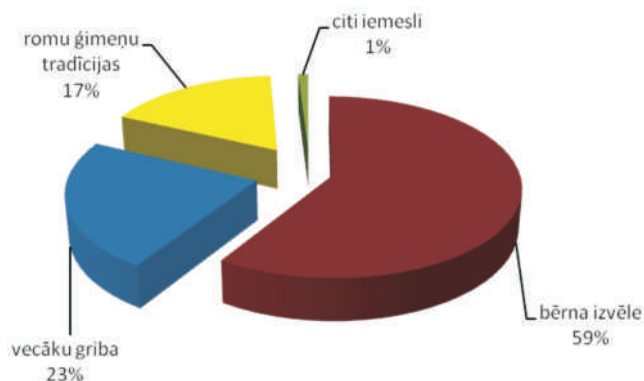
Skolu statistika rāda, ka viena no lielākajām problēmām ir tā, ka romu skolēni pārtrauc izglītošanos dažādos posmos pavisam. Respondentu sniegtās atbildes atspoguļo galvenos šīs problēmas iemeslus: nav skolai naudas – 39%, bērns labāk vēlas strādāt – 34%, tiek izveidota ģimene – 13%, vecāki neļauj – 13%, citi iemesli – 1% (skolotāji nezina, kā strādāt ar mūsu bērniem; bērniem no skolas nav labuma, bērns nav paēdis, u.c.). *Skatīt attēlu 5 30.lpp.*

¹ Piemēram, *Roma children in the Slovak education system, 2005; The Roma Education Initiative Final Report, 2006.*

Attēls 5. Iemesli, kādēļ romu bērni pārtrauc mācības

Attēls 6. Kas nosaka to, ka romu bērni pārtrauc mācības

Savukārt pārtraukt bērna mācības skolā nosaka: bērna izvēle – 59%, vecāku griba – 23%, romu ģimeņu tradīcijas – 17%, citi iemesli – 1% (nav palīdzības no valsts; nav naudas, u.c.). *Skatīt attēlu Nr. 6 31.lpp.*

Viens no būtiskākajiem faktoriem, kāpēc romu bērni neregulāri apmeklē skolas nodarbības vai bieži vien nesekmīguma dēļ izkrīt no izglītības procesa, ir vecāku vājā motivācija, izteiktais pesimisms un nespēja nodrošināt saviem bērniem pienācīgu un konkurētspējīgu izglītību.

Vecāki sarunās teica, ka uz skolu viņi pārsvarā iet uz vecāku sapulcēm vai tad, kad skolotāja uzaicina. Viens tēvs gan piebilda, ka „pārsvarā uz skolu sūtu sievu, jo, kad es eju – tad vienmēr jālamājas”. Romu vecākiem skolotāji pārsvarā šķiet atsaucīgi un laipni, bet apmēram 8% norādīja, ka pret romu bērniem skolotāji izturas sliktāk nekā pret citu tautību bērniem. Daži vecāki bija ievērojuši, ka skolotājas ir jaukas tikai tad, ja romu bērni ir paklausīgi, bet, tā kā romu bērni tomēr atšķiras no citiem ar asāku raksturu, viņi netiek novērtēti un bieži pat tiek norāti. Reizēm romu ģimenes izglītības iestādē jūtas visai nedroši vai arī uzskata, ka klase vai grupas telpa ir skolotājas darba lauks, kurā nedrīkst iejaukties. Vecāku nevēlēšanās darboties var būt saistīta ar dažādiem iemesliem:

- viņi nav pārliecināti, vai skolotājas tiešām vēlas viņu palīdzību;
- viņi baidās, ka var pieļaut kādu kļūdu;
- viņi nezina, ko darīt, un nevēlas radīt sajukumu;
- viņiem liekas, ka viņiem nav ko piedāvāt;
- nav visai skaidri klases likumi.

Aptaujājot romu bērnu vecākus par to, vai viņi zina, ko nosaka Latvijas normatīvie akti izglītības jomā, respondenti atzina, ka šie jautājumi ir sarežģīti. Tādēļ tika saņemtas dažāda veida atbildes, bet kopumā jāsecina, ka vidēji 60% vecāku zina, ka Latvijas likumdošana paredz to, ka bērnu izglītošana ir vecāku pienākums un atbildība. Tomēr romu vecāki bieži vien neapzinās šo atbildību un neveicina sava bērna izglītošanos. Bet daudzi romu vecāki joprojām par to nav informēti. Saņemtajās atbildēs gan jūtama romiem tik raksturīgā vēlme būt brīviem savā rīcībā un lēmumos, ko raksturo uz jautājumu – „No cik gadiem bērnam obligāti jāsāk mācīties skolā?” – saņemtā atbilde: „Kad vecāki paši nolemj, tad arī sūta bērnu skolā”.

Kopumā romu vecāki ir informēti gan par vecāku, gan bērnu tiesībām un pienākumiem. 83% aptaujāto vecāku bija ļoti objektīvi savās atbildēs un norādīja, ka atbildīgie par to, lai bērns apmeklētu izglītības iestādi, ir paši vecāki, 13% uzskatīja, ka tā ir sociālo darbinieku atbildība, bet 4% – ka tā ir skolas un pašvaldības atbildība. Būtiskākie datu nesēji/sniedzēji vecākiem par valsts noteiktajām normām un atbildībām, kā apgalvo romi, ir sociālie darbinieki un TV, tad seko – citi romu vecāki un personīgā pieredze, un retāk, bet tika pieminēti arī skolotāji, ārsti, romu biedrības. Daudzi pārmetumi tika adresēti romu aktīvistiem un līderiem, no kuriem nav taustāmas palīdzības. Romi zināja, ka Latvijā ir samērā daudz romu biedrību, bet, vērtējot to darbību, secināja, ka viņi nav saņēmuši vai ir maz saņēmuši reālu palīdzību.

Nevienā no pētījumā iekļautajām pašvaldībām nav nekādu sociālo garantiju tieši romiem vai kādas citas tautības cilvēkiem, tomēr romiem un citu tautību maznodrošinātajiem iedzīvotājiem attiecībā uz valstī noteikto pabalstu piešķiršanu situācija veidojas atšķirīga: tas attiecas uz mazturīgajām, daudz bērnu

ģimenēm, medicīnisko izdevumu atmaksu, bērnu brīvpusdienu atmaksu, iespēju „atstrādāt” komunālos maksājumus vai saņemt siltas brīvpusdienas u.c. Viens no iemesliem – romi nav nokārtojuši visu nepieciešamo dokumentāciju, lai saņemtu kādu atvieglojumu. Sarunās ar romiem atklājās, ka bieži vien tas nav izdarīts tādēļ, ka trūkst informācijas, jo zemo ienākumu dēļ viņi nevar atļauties pasūtīt avīzes vai apmaksāt elektrību TV skatīšanai. Daudzi romi neprot rakstīt, kā arī nereti ierēdņu aizspriedumu dēļ pret šo tautību, romi nesaņem arī kvalitatīvus paskaidrojumus.

Romi uzskata, ka politiskā sistēma valstī ir pārāk sarežģīta un pārāk attālināta, lai viņi spētu to ietekmēt, viņi visbiežāk jūtas nošķirti no pārējās sabiedrības. Viņi uztver savas attiecības ar pašvaldību vadītājiem, galvenokārt, kā lūdzēji no vienas puses un sociālā atbalsta sniedzēji no otras. Tāpēc īpaši nozīmīga ir daudzveidīga informācija ne tikai par sociālajiem, bet arī par izglītības un cita veida pakalpojumiem, uz kuriem katram Latvijas iedzīvotājam ir tiesības. Daudzi romu vecāki uzskata, ka speciālās skolas ir tās, kuras nodrošina viņu bērniem visus šos pakalpojumus. Tāpēc viņi piekrīt sūtīt savus bērnus uz speciālajām skolām diezgan labprāt, galvenokārt ekonomisko apstākļu spiesti. To lielā mērā veicina arī speciālo skolu budžetā paredzētā sociālā budžeta daļa: dažāda veida sociālais atbalsts šo skolu skolēniem, kuru nesaņem tas pats bērns, ja viņš apmeklē vispārizglītojošo skolu (bezmaksas ēdināšana, apģērbs, transports, atsevišķi medicīnas pakalpojumi u.c.). Vecākiem trūkst informācijas par viņu bērnu tiesībām saņemt kvalitatīvu izglītību vispārizglītojošās skolās, mācoties kopā ar citiem bērniem. Apzināti organizētu konsultāciju, tikšanos ar romiem mērķis varētu būt nodrošināt romu vecākiem šīs elementārās zināšanas.

Faktori, kas ietekmē romu bērnu un jauniešu integrāciju izglītībā

Visās romu ģimenēs vecāku vārds ir noteicošais bērna dzīves ceļa veidošanā, tādēļ nereti saskarsmē bija jūtams, ka bērnu un pusaudžu psihiskais tonuss ir pazemināts vairāk kā zem vidēja astēniskuma pazīmes. Bērni klusu no malas vēro notiekošo ģimenē un klausā vecāku norādījumiem.

Aptaujājot dažāda vecuma romu bērnus un jauniešus, kas apmeklē skolu, par to, kas viņi gribētu kļūt nākotnē, bērnu visbiežāk minētā atbilde bija, ka gribētu būt skolotājs. Šīs atbildes ļauj secināt, ka pedagogi bērniem ir sava veida pozitīvie līderi un varoņi, kam viņi gribētu līdzināties. To varētu vērtēt arī kā vēlmi pašizpausties, attīstīt un vadīt savu dzīvi. Par vēlamajām profesijām tika minētas arī: frizieris, pārdevējs, policists, elektriķis, sekretāre, sportists, veterinārārsts. Bet tādas atbildes, kā „gribu vienalga kādu darbu” nozīmē, ka ir augsta pieticības pakāpe, ka nav izvirzīti augstāki mērķi par savas eksistences materiālu nodrošināšanu.

Romu skolēni, kas šobrīd mācās, uzskata, ka uz skolu jāiet, jo:

- bez skolas man būs grūta nākotne – 21%,
- vecāki man liek iet uz skolu – 10%,
- cita veida atbildes: tāpēc, ka visi bērni iet uz skolu; tāpēc, ka patīk mācīties; lai būtu gudrs un dabūtu darbu; lai iegūtu profesiju.

Savukārt, aptaujājot romu bērnus, kas neiet skolā, kā iemeslus viņi minēja tikai divu veidu šķēršļus: a) vajadzēja auklēt brāļus un māsas un b) ģimenei nebija naudas mācībām. Tomēr visi romu bērni, kuri piedalījās šajā pētījumā, izņemot tikai vienu, teica, ka viņi gribētu iet uz skolu, jo gribētu iemācīties to, ko prot pārējie cilvēki - lasīt, rakstīt un rēķināt. Tātad romu bērni savā apziņā un kopienas vidē mēģina izcīnīt cīņu par izglītošanās iespēju, bet analizējot romu bērnu un jauniešu atbildes uz dažādiem jautājumiem par attiecībām ģimenē, var secināt, ka romu bērniem ir pienākums ņemt vērā vecāku viedokli, pieņemot viņu lēmumu un paklausot viņu gribai. Turklāt romu kopiena ir ar izteiktu patriarhālu sabiedrības kārtību un sociālu hierarhiju, kas izpaužas arī lēmumu pieņemšanas procesā. Tāpēc būtiski ir cieši sadarboties ar tiem ģimenes pārstāvjiem, kuriem pieder autoritāte un „gala” vārds lēmumu pieņemšanā.

Pētot iemeslus un apstākļus, kas romu skolēniem skolā patīk, iespējams atklāt arī būtiskākās lietas, kas varētu motivēt regulāri apmeklēt izglītības iestādi. Romu skolēni atzina, ka viņi ar interesi un aizrautību apmeklē tās mācību stundas, kas ir interesantas un pasniegtas tā, ka viņi saprot mācību vielu, tāpat romu skolēniem patīk skolas pasākumi, kas ir radoši un atraktīvi organizēti, nākamais motivējošais elements tika minēta draudzība ar citiem bērniem, kur attiecībās, protams, būtiska ir savstarpēja sapratne, un romu bērni īpaši uzsver to, ka viņiem ir svarīgi, lai citi bērni ar viņiem draudzētos. Pozitīva gaisotne un uzticēšanās romu skolēniem ir svarīga arī attiecībās ar skolotājiem- viņi augstu vērtē skolotājus, kuri ir laipni, iekļūstīgi un saprotoši, par tādiem visi bērni minēja skolotāja palīgu- romu (iestādēs, kur šāda vienība bija vai patreiz strādā). Grāmatas un uzraksti, dziesmas un pasakas romu valodā, kas tiek izmantoti kā mācību materiāli darba procesā, romu skolēniem arī ļoti patīk, jo tā esot iespēja parādīt, ka viņi prot kaut ko tādu, ko neprot citi bērni, un kopīga darbošanās, izzinot šos romu kultūras elementus, sagādājot prieku visiem bērniem. Protams, romu bērniem, tāpat kā citiem bērniem, ir daudzas lietas, kas sagādā arī grūtības. Visbiežāk tika minēts, ka viņi nevar saprasties ar skolotājiem (13 atbildes), kā vēl viena grūtība – ka agri no rīta jāceļas, lai ietu uz skolu (11 atbildes), seko arī citu grūtību uzskaitījums, biežāk minētās: stundās ir grūti mācīties, jo daudz ko nevar saprast; skolotāji slikti izturas; nesaprotu latviešu/krievu valodu; skolā nav draugu; skolā nesvin romu svētkus u.c. Būtībā šīs ir tās lietas, kurām skolotājiem, kuri māca romu bērnus, būtu jāpievērš uzmanība pirmām kārtām, lai pārvarētu esošās barjeras.

Runājot ar romu bērniem par mācību stundām, kuras viņiem patīk vislabāk, bērnu atbildes neatspoguļoja sabiedrībā valdošos stereotipus, ka romi spēj tikai dziedāt un dejot, bet, piemēram, fizikas un matemātikas zinības viņiem nav lemts apgūt. Par interesantākajām stundām romu bērni, pirmkārt, sauca mājturību, lasīšanu, zīmēšanu, angļu valodu un sportu. Bet mācību stundas, kuras bērniem nepatīk, ir latviešu un vācu valoda, mūzika, vēsture, ķīmija, rakstīšana. Bieži sliktās sekmes pastiprina bērnu mazvērtības kompleksus, kuri jau izveidojušies, balstoties uz vecāku vienaldzīgo attieksmi pret skolu, pret bērna sekmēm un panākumiem.

Sīkāk analizējot romu bērnu attiecības ar citiem bērniem skolā, viņi tās vērtē kā 'labas' un 'normālas' – tipiska bērna atbilde, kura ietver sevī pašvērtības saglabāšanas instinktu un vēlmi pašapliecināties savu vienaudžu vidū. Intervijās un sarunās romu bērni teica, ka viņi cenšas draudzēties ar visiem bērniem, tomēr bērni stāstīja arī bēdīgus stāstus par savu saskarsmes pieredzi skolā. Viena romu meitene atzinās, ka ir sakāvusies gandrīz ar visiem saviem klases biedriem, bet citi bērni teica:

- man skolā nav draugu, jo citi mani sit,
- es esmu roms, tāpēc mani citi apsūkā,
- es draudzējos tikai ar romu bērniem.

Šie bērnu izteikumi tomēr liecina par to, ka viņiem ar savu atšķirīgo identitāti ir jāspēj pārorientēties, lai iekļautos latviešu vidē, vai arī jānorobežojas no pārsvara kultūras, lai saglabātu savu identitātes izjūtu. Romu bērni bieži samierinās ar savu "likteni" būt par neglīto pilēnu, būt par neveiksminieku.

Vērtējot attiecības ar skolotājiem un citiem pieaugušajiem skolā, 36 romu bērni teica, ka skolotāji ir jauki un labi, 7 romu bērni teica, ka skolotāji bieži ir dusmīgi, 4 bērni - ka skolotāji pret citiem bērniem izturas labāk, bet 5 – ka skolotājas viņus nemaz neievēro un nepalīdz. Visiem bērniem, lai kāds būtu viņu dzimums un nacionālā piederība, ir vajadzīga apgādība, viņiem raksturīgs draiskums, bērnu tiešums, vēlme sadraudzēties ar citiem bērniem, imitēt un kopēt pieaugušos, atdarināt savus vecākus un skolotājus, tomēr pieaugušie ne vienmēr ievēro šīs bērnu vajadzības un dzīves vērtības. No profesionālā viedokļa raugoties, pedagogiem nevērīga attieksme nebūtu pieļaujama. Jāatzīst, ka romu bērni, kuriem tomēr ir samērā īsa mācīšanās pieredze, cenšas būt objektīvi savos spriedumos un esošās saskarsmes grūtības nemin kā būtiskākos šķēršļus, kas traucē mācīties. Lielākā daļa bērnu teica, ka mācīties apgrūtina fakts, ka viņiem nav visu skolas grāmatu un burtnīcu; ka mājās nav, kur pildīt mājas darbus; ka grūti ir saprast, ko skolā māca un neviens nepalīdz mācīties; ka skolā jūtas slikti citu negatīvās attieksmes dēļ. Visvairāk bērni vēlas, lai skolotāja viņiem vairāk palīdzētu, lai „mācīšanās būtu dzīvāka un kustīgāka”.

Tātad – romu bērniem starpkultūru izglītības vidē nākas izdzīvot (vai neizdzīvot) smagos apstākļos nesaprotamā, nedabiskā, straujā, pārspilētā, cilvēka dabai pretējā daudzšķautņainajā telpā. Romu bērns nereti tiek raustīts un dīdīts, lai viņš pakļautos masu vairākumam, zaudējot savu dabiskumu, istumu, vienkāršību. Gan pirmsskolas, gan skolas vecuma romu tautības bērni bieži saskaras ar vecāku nespēju risināt garīgās, sadzīves, psiholoģiskas, fiziskas un ekonomiskās problēmas, viņi redz vecāku bezdarbību, jūt pārtikas un naudas trūkumu vajadzīgiem piederumiem bērnudārzā vai skolā, apgērba trūkumu ģimenē, ciešanas, ko sagādā citi bērni bērnudārzā vai skolas mikrovidē, saskaras ar vietējās pilsētas vai lauku rajona bērnu (arī pieaugušo) attieksmi, kad tiek izsmieti un pazemoti. Bieži papildu grūtības rada arī pašu vecāku nespēja panākt kompromisu savā starpā. Romu bērns nav garīgi un fiziski mierīgs un atpūties, jo viņš dzīvo lielā ģimenē un viņam jāpilda daudzi viņam sarežģīti skolas uzdevumi. Milzīgais mācību informācijas apjoms, straujās dzīves pārmaiņas un nepārtrauktā cīņa par izdzīvošanu pārkairina romu skolēna sensoro sistēmu. Mūsdienīgu romu skolēni vēl īsti nav apjautuši dzīves citā kultūrvidē “krāsainību” – viņi jūtas apjukusi, kad dzird un redz, ko runā un kā uzvedas citu kultūru pārstāvji, īpaši pieaugušie.

Romu attieksme pret izglītības lomu ģimenes un kopienas attīstībā

Romu kopienā bērns tiek uztverts kā viena no svarīgākajām ģimenes vērtībām, bet viņa socializācija kopienas ietvaros ir visai sarežģīts un obligāts process. Romu kopienā katra ģimene ir atbildīga par sava bērna audzināšanu un sociālo lomu apgūšanu tādā līmenī, kādā tas ir nepieciešams romu sabiedrībā. Šis faktors ir vērā ņemams arī to iemeslu dēļ, ka romu kopienas tradicionālo dzīvi un organizāciju regulējošie noteikumi jeb „romu likums” paredz bērnu audzināšanu tradicionālajā garā, ar virzību uz etniskās identitātes saglabāšanu un kultūras attīstību.

Viens no būtiskākajiem šī pētījuma jautājumiem anketās romu pieaugušajiem bija: „Vai jūsu bērniem vajag izglītību?” 95% respondentu atbildēja, ka jā, un tikai 5% – nē. Izglītība, pēc vecāku domām, ir pilnīgi nepieciešama, lai cilvēks varētu nodrošināt sev labāku nākotni un būtu noderīgs sabiedrībā. 80% – romu ģimenes apgalvo, ka arī viņu iekš-kultūrā ir būtiski mainījusies attieksme pret savu bērnu sūtīšanu skolā, jo arī romu pārstāvji vēlas būt cienjami cilvēki sabiedrībā, ko mūsdienās var nodrošināt ar sevis pierādīšanu darbā, bet darbu mūsdienās var iegūt tikai izglītots cilvēks.

Mūsdienīgi domājošie 80% romu uzskata, ka romiem obligāti jāiegūst 9 klašu izglītība, 23% – ka nepieciešama 12 klašu izglītība, tikai 3,4% domā, ka nepieciešams mācīties vismaz 7 klases, lai apgūtu pamatprasmes, bet 6,6% romu izsaka viedokli, ka jo augstāku izglītību cilvēks iegūs, jo – labāk. Galvenie šī viedokļa argumenti ir, lai varētu vairāk nopelnīt savai ģimenei – 56% respondentu viedoklis, un lai varētu iegūt citu cilvēku pozitīvu attieksmi un cieņu, tai skaitā romu cilvēku, – 42% respondentu viedoklis. Savukārt, 2% romu respondentu uzskata, ka izglītība neko nedod, jo tās esamība nenodrošina darbu un iztikas iegūšanu. Romu vecāki sarunās tomēr uzsver, ka viņi saprot, ka izglītība viņu bērniem mūsdienās ir nepieciešama, tomēr nav īsti pārliecināti, vai laba izglītība vien spēs nodrošināt nākotnē viņu bērniem darbu un iztiku, jo vienlaikus pastāv arī citas grūtības.

Par svarīgākajiem elementiem, lai bērni ietu uz skolu, romu vecāki uzskata:

- bezmaksas skolas mantas (grāmatas, burtnīcas, soma u.c.), ēdināšana skolā un transports uz skolu,
- lai skola būtu tuvu mājām,
- skolotājiem jābūt sagatavotiem un saprotošiem darbā ar romu bērniem,
- lai klasē būtu skolotāja palīgs - roms,
- lai bērni varētu būt skolā visu nedēļu,
- lai skolotājas ir laipnākas un vairāk pieskatītu mazākos bērnus,
- lai bērns pats gribētu mācīties.

Papildus augstāk minētajam, vecāki domā, ka arī izglītības iestādē un valsts izglītības sistēmā

kopumā būtu daudz kas maināms, lai romu bērni tur justos pieņemti: skolotājiem jāmaina sava attieksme un mācību metodes, kā arī mācību saturs vairāk jāsaista ar tā lietderību praktiskajā dzīvē; mācību sākumposmā nepieciešams skolotāja palīgs - roms; audzināšanas ietvaros vairāk mērķtiecīgi jāstrādā arī pozitīvas pieredzes veidošanā skolēnu savstarpējās attiecībās. Romu vecākiem ir būtiska arī bērnu nepiespiestība, lai bērns netiktu pārlieku „piebāzts” ar nevajadzīgām uzvedības manierēm un skolas gudrībām. Gandrīz visi respondenti teica, ka viņi sagaida, lai sabiedrība mainītu savu attieksmi pret romiem. Daudzi romi atzinās, ka pašiem romiem arī jāmainās, bet viņi sagaida, ka valsts nāks viņiem pretī, vairāk pievēršot uzmanību romu problēmām. Pretēji romu dabai, šķiet, ir izskanējušais ieteikums, ka valstij „jāpiespiež” romu bērnus apmeklēt skolu, tomēr tas parāda, ka pašiem romiem bieži trūkst pašorganizēšanās prasmju. Viņuprāt romi ir tuvi Dabai – dzīves būtību un cilvēciskus kontaktus izprot reāli, nevis surogāta veidā. Tāpēc grūts brīdis pienāk tad, kad, iestājoties skolā, bērnam jāklūst nopietnam. Problēma slēpjas tajā apstākļī, ka, no vienas puses, sabiedrībā valda vēsturisks un stereotipisks priekšstats, kas romus ierindo otršķirīgā cilvēku kategorijā. No otras puses – romi ir pasīvi, samierinājušies un, mazvērtības kompleksa vadīti, jūtas pārliecināti pašu radītā nostādņē „*mani neņem darbā tāpēc, ka esmu roms*”.

Romu kopienai raksturīgās etnopsiholoģiskās un etnosociālās īpatnības, kas negatīvi ietekmē izglītošanos:

- neirotiska (sakāpināta) un neirastēniska (novārdzināta) nervu sistēmas reakcija, cīnoties ar sadzīves grūtībām – liela daļa romu atrodas akūtā psiholoģiskā stāvoklī un nav patstāvīgi spējīgi organizēt savas dzīves attīstību;
- absolūta sociālā nabadzība ar pašsaglabāšanās instinktu (pozitīvi) kā aizsargmehānismu (negatīvi);
- trīs un vairāk paaudžu dzīvošana kopā, kas izraisa konfliktus, kā arī pazeminātu un nospiedošu psihisko tonusu ģimeņu locekļu attiecībās;
- izteikta kolektīvā apziņa, daudzi bērni aug bez īstajiem vecākiem (atrodas cietumā, devušies uz ārzemēm u.c.), ģimenē vecākajiem bērniem jāpieskata mazākie brāļi un māsas u.c.;
- pāragra nervu sistēmas uzbudinātība (akcelerācija) romu bērniem;
- norobežošanās no sabiedrības (nēsā sev līdzīgu savu pasauli un rada to atkal un atkal no jauna);
- arī sasniedzot pilngadību romu jaunieši saglabā nekritisku attieksmi pret sevi;
- asociālas vecāku individuāli tipoloģiskās īpatnības;
- “cietuma sindroma” klātbūtne kopienā;
- dažādu romu spēku viedokļu sadursme, kas pastāv kopienā (starp vecumiem un dzimumiem, līderiem, ģimenēm, radniekiem, pilsētām);
- negatīva, vai nav vispār, mācīšanās pieredze - kritiska attieksme un skepse;
- pieaugošs nepilno ģimeņu skaits, dzīvesbiedru maiņa, atsevišķos gadījumos tuva asinsradniecība;
- vecāku formālā pieeja izglītības problemātikai un tēvu pasīvā loma šo problēmu risināšanā;
- iekšskultūras stagnācija un “vāveres riteņa” mehānismu darbības pastāvēšana;
- romu sievietēm uzkrauta pārcilvēcīga atbildība ģimenēs;
- konkrēts domāšanas un rīcības veids – dzīvi redz šauri un rīkojas tikai tad, kad notiek tieša saskare ar problēmu/parādību;
- pretrunīgi atšķirīga romu kultūras interpretācija romu līderiem un romu tautai;
- straujās ekonomiski politiskās izmaiņas valstī rada romu kopienā iekšēju haosu.

Jāsecina, ka problēma pastāv romu etniskā iekš-kultūrā, kas ir izveidojusies kā vesela problēmu sistēma un mehānisms, kurš atkārtojas un griežas ap savu asi. No etnopsiholoģiskās analīzes viedokļa ir

pamats domāt par frustrācijas stāvokli – neziņa un neskaidrība par nākotni; ilgstoša atrašanās nemainīgā psihoemocionālā stāvoklī jeb romu dzīve ir *iesprūdusi*. Zemos sociālos apstākļos, protams, mācības skolā nevedas, problēmu pastiprina arī novērotie depresijas simptomi romu skolēniem – nevērtības sajūta, vainas apziņa u.c. Tāpat romu kopienā vērojams akcelerācijas (lat. *acceleratio* – paātrinājums) fenomens, kas izpaužas tā, ka cilvēka „pases vecums” (bioloģiskais vecums) nesakrīt ar cilvēka „iekšējo vecumu” (psiholoģisko vecumu), tātad – cilvēka spriedumi un uzvedība var apsteigt bioloģisko vecumu (runā kā pieaugušais), bet var arī atpalikt (40 gadi, bet rīkojas bezatbildīgi kā bērns). Turklāt attīstības process ir jāskatās no vairākiem aspektiem – intelekta, fiziskā un emocionālā attīstība – kas nereti bērnus, pedagogus un vecākus stipri apgrūtina un rada akadēmiskas problēmas skolas programmas apgūšanā atbilstošā vecumposmā, kā to nosaka valsts normatīvie dokumenti.

Šo īpatnību atbalss romu izglītībā:

- izglītības nepieciešamību saskata tikai kā elementāru un pamatiemaņu apgūšanas iespēju, skolu asociējot ar islaicīgu procedūru, kurai ir jāiziet (jāizmokās) cauri kādu noteiktu laika posmu;
- ar izglītību saistītās jomās romu vecāku rīcība pārsvarā izpaužas vainas novelšanā uz sociālajiem darbiniekiem, pedagogiem un skolu kopumā, kā arī dzīves apstākļu vainošanā;
- vairāk kā pusē gadījumu tieši romu bērni nosaka, ka viņi pamet mācības skolā, ko pamato ar to, ka arī viņu vecāki nav gājuši skolā;
- mācību motivācijas, izziņas interešu trūkums un abūlija - nepēja gribēt;
- grūtības izšķirties un izlemt, kas robežojas ar sociālo fobiju, bailes uzņemties un rīkoties (*ko par mani runās citi romi*), kas ir kultivēta tēla sekas;
- romu kopienas ilgstoša atrašanās psiholoģiski nospiestā stāvoklī, kas robežojas ar pesimismu un depresiju (*kāda tam jēga, tāpat nekas nemainīsies*), kas izraisa nevērtības sajūtu, vainas apziņu un pašnosodīšanas iedomas romu bērniem un jauniešiem;
- adaptācijas grūtības skolas un mācību vidē, ko pastiprina valodas barjera;
- nievājoša attieksme pret romiem skolā, sastopams arī psiholoģisks terors jeb mobings;
- zemo sociālo apstākļu dēļ nav nodrošināts minimums, lai bērns/jaunietis varētu apmeklēt izglītības iestādi;
- romu bērnu „stigmatizēšana” – tiek uzlikts „neveiksmnieka”, „huligāna” u.c. zīmogi;
- cīņa starp skolu un vecākiem – dažādu uzskatu par bērnu izglītošanās vajadzībām spēka puses;
- pedagoģiski ielaisti bērni – bezatbildīgu, neorganizētu vecāku bezdarbības sekas;
- pedagoģijā trūkst kultūrkompetences pret atšķirīgu kultūru bērniem;
- ilglaicīgi neatrisinātās romu kopienas problēmas (tai skaitā, zems izglītības līmenis, bezdarbs u.c.) bremzē vispārējo integrāciju vietējā sabiedrībā.

Secinājumi

Latvijas romu ģimeņu etnopsiholoģiskos nosacījumus un viņu attieksmi, tradīcijas un vajadzības bērnu izglītošanā veido:

- Romu attieksme pret izglītības nozīmi un tās nepieciešamību ir cieši saistīta ar romu tradicionālo kultūru un kultūras vēsturi. Romu tradicionālais nodarbošanās un dzīves veids ilgstoši nebija atkarīgs no izglītības līmeņa un profesijas kvalifikācijas. Romu tradicionālā sociālā kārtība ir viens

no skolu pamešanas galvenajiem faktoriem, piemēram, agrās laulības un ģimenes veidošana. Tomēr tas vairāk norāda uz izglītības pozīciju romu kopienas vērtību skalā, kur ģimenes veidošana ir prioritārāka par izglītošanos. Izglītība ir nepieciešama, bet ir jautājums, cik augstam jābūt tās līmenim, kas ir atkarīgs no konkrētās romu ģimenes vērtībām.

- Liela romu kopienas daļa apzinās izglītības nepieciešamību izdzīvošanai mūsdienu sabiedrībā, tomēr daļa romu pārstāvju arī šodien neizprot izglītības nozīmīgo lomu sociāli ekonomiskajai stabilitātei un labklājībai. Romu vecāki uzsver, ka viņi nav īsti pārliecināti, vai laba izglītība vien spēs nodrošināt nākotnē viņu bērniem darbu un iztiku, tāpēc nereti bērnu sūtīšana uz skolu tiek uztverta formāli, pakļaujoties pašvaldību atbildīgo darbinieku „spiedienam”.
- No vienas puses romu kopienā bērns tiek uztverts par vienu no svarīgākajām ģimenes vērtībām un viņa socializācija kopienas ietvaros ir visai sarežģīts, bet obligāts process. Romu kopienā katra ģimene ir atbildīga par sava bērna audzināšanu un sociālo lomu apgūšanu tādā līmenī, kādā tas ir nepieciešams romu sabiedrībā – nododot tradicionālās profesionālās prasmes, iemaņas un zināšanas, mācot zināt un ievērot iekšējo kopienas ētikas un uzvedības kodeksu, ko nosaka „romu likums”. Bet no otras puses - viens no būtiskākajiem faktoriem, kāpēc romu bērni neregulāri apmeklē skolas nodarbības vai bieži vien izkrit no izglītības procesa, ir vecāku vāja motivācija, izteiktais pesimisms un nespēja nodrošināt saviem bērniem pienācīgu un konkurētspējīgu izglītību.
- Romu vecāki nav gatavi pilnībā uzņemties atbildību par savu bērnu izglītošanu. Par to liecina romu attieksme un rīcība, ko nosaka etnosociālās īpatnības: viņi izvēlas pārliecināt savu atbildību un pienākumus par bērnu nodrošināšanu ar izglītību skolai, pedagogiem, jo vēlme ieviest savā dzīvē jauninājumus, meklēt problēmas risinājumus, kopienas dzīvē nav aktuāla. Tikai neliela daļa romu vecāku saskata ģimenes līdzdalības nozīmi bērnu izglītības jautājumu risināšanā.
- Romu izglītošanās procesus negatīvi ietekmē fakts, ka romu vecāki un vecākās paaudzes pārstāvji paši ir maz izglītoti, līdz ar to ir ieguvuši mazu vai nav ieguvuši vispār mācīšanās un saskarsmes ar citām kultūrām pieredzi. Tas lielā mērā izraisa asociālu vecāku uzvedību, ko apstiprina novērotās latentas agresivitātes pazīmes.
- Romu bērnu, kuri uzsāk mācības Latvijā noteiktajā obligātās izglītības vecumā (5-6 gadi), ir ļoti maz. Papildus tam, lielai daļai romu bērnu, kas formāli skaitās, ka apmeklē izglītības iestādes, ir ļoti liels kavēto stundu skaits. Šim zemajam obligātās izglītības apmeklējuma procentam ir gan sociālas, gan materiālas sekas.
- Romu vecāki ir ieinteresēti sūtīt savus bērnus uz izglītības iestādi tad, ja tiek izmantotas tādas pieejas, kur tiek ņemtas vērā romu etniskās vajadzības, un mācību process tiek individualizēts un orientēts uz sasaisti ar ikdienas dzīves vajadzībām. Tomēr romu skolēnu iekļaušanās mācību darbā vēl sagādā zināmas grūtības.
- Romu pieaugušie neskaidri izprot jēdzienus *vecāku atbildība*, *vecāku pienākums*, *obligāta skolas apmeklēšana*, *bērnu audzināšana* utml. Tas lielā mērā nosaka to, ka pēc valsts likumiem viņi nepilda vecāku pienākumus attiecībā uz bērnu skološanu.
- Romu vecāki apziņā daļa jēdziena *izglītība bērniem* izpratni: *izglītība zēniem* ir mazāk svarīga, bet *izglītība meitenēm* ir svarīgāka.
- Romu kopienā var just „*cietuma klātbūtni*”, kas nozīmē, ka biežā romu pārstāvju nokļūšana cietumos jau tiek uzskatīta par neizbēgamu normu, kas būtiski negatīvi ietekmē visas cilvēka dzīves jomas un attieksmes gan ģimenē, gan sabiedrībā.

- Latvijā dzīvojošie romu bērni nes disproporcionālu nabadzības slogu. Romu kopienas pārstāvji norāda uz faktoriem, kas romu vecākiem traucē pilnvērtīgi izmantot savas iespējas nodrošināt bērnam kvalitatīvu izglītību: slikts finansiālais stāvoklis, daudz bērnu vienā ģimenē, vecākiem nav darba, u.c.
- Romu skolēniem ir adaptācijas grūtības skolas un mācību vidē, jo mācību procesa garums, dienas režīms, sarežģīts mācību priekšmetu apguves saturs, nereti vienmuļš darba ritms, maz iespēju izpausties radoši neatbilst romu mentalitātei, temperamentam un dzīves ritmam, kas neveicina izziņas interešu veidošanos.
- Romu skolēniem tiek novēroti depresijas simptomi: pašnosodišanas iedomas, nevērtības sajūta, vainas apziņa, neuzticēšanās citiem u.c.. Romu bērni sajūt skolā „stigmatizēšanu”, kas pastiprina skolēna vēlmi izvairīties no skolas sabiedrības.
- Roma bērnu un jauniešu dzīves mērķu izvirzīšana un to sasniegšana ir cerīgāka, salīdzinot ar viņu vecākiem, jo viņu viedokļi ir konsekventāki; pakāpeniski un lēnām, bet veidojas arī mācīšanās pieredze.
- Romu skolēnu izvērtējums par grūtībām mācību procesā ir paškritisks: daļa romu bērnu grūtības saista ar „romu tautību”, daļa grūtības saista ar problēmām mācību procesā (nepadodas kāds mācību priekšmets, neveidojas kontakts ar kādu skolotāju) un daļa - ka tās ir viņa paša personīgās problēmas.
- Romu kopienā nav ārējas intereses un stimulu, maz autoritatīvu personu un labu paraugu, kas mazinātu abūliju (gribas un motivācijas trūkums) un kvalitatīvi izmainītu dzīves uztveri un sajūtas.
- Latvijas un arī plašākas pasaules sabiedrības šaubas un neuzticība romiem un viņu spējām, veicina un pastiprina romu norobežošanos - vairāk kā puse romu pieaugušo norāda, ka savas kopienas problēmas viņi vēlas risināt paši, bez ne-romu iejaukšanās. Tomēr arī šī romu sabiedrības daļa zemapziņā sagaida, lai viņus pieņem un novērtē kā cilvēkus.

Rekomendācijas: kā iespējams izmantot romu etniski psiholoģiskās īpatnības iekļaušanās procesā, apliecinot viņu kultūras un ģimeņu tradīciju vērtību un vajadzību respektēšanu

- Romu skolēniem ir savas etniski psiholoģiskās īpatnības, kuras nepieciešams respektēt mācību procesā un pastāvīgi apliecināt šo respektu konkrētos, šo skolēnu pasaules uztveres īpatnībām atbilstošos veidos. Pedagoģisko pieeju/ programmu izstrādē romiem jābalstās uz pētījumiem par romu etnosociālajām īpatnībām izglītošanās un integrēšanās procesā; izglītības saturā jāiekļauj romu etniski psihosociālo īpatnību raksturs.
- Jāpastiprina vērība starpkultūru izglītības tipa skolu darbībai un attīstībai, ar mērķi mazināt skolu segregēšanos no romiem un veidot skolu labās pieredzes apmaiņas sistēmu.
- Tā kā romu skolēniem ir kolorīti uzvedības paradumi, saskarsme, savdabīgi stingras audzināšanas tradīcijas ģimenē, nereti atšķirīgas temperamenta izpausmes u.c., šis savdabīgums nosaka savstarpējo attiecību kultūru skolā. Lai mācītu citu kultūru skolēniem atpazīt daudzveidību, respektēt romu dzīvesveidu un vērtības, jāaudzina tolerance, lai izvairītos no konfliktu situācijām vai nošķirtības pastiprināšanās. Tādēļ mācību un audzināšanas procesā jārada iespēja klasē esošajām kultūrām un tautībām tieši izbaudīt vienam otru (lomu spēles: *imitēta darba vide, imitēti kaimiņi*), sadraudzēties un skatīties uz lietām starpattiecībās sirsnīgi un kritiski.

- Skolām un pašvaldībām jāizvirza stingrākas prasības/nosacījumi romu vecākiem, kuru bērni obligātajā izglītošanās vecumā neapmeklē izglītības iestādes.
- Romu kopiena ir ar izteiktu patriarhālu sabiedrības kārtību un sociālu hierarhiju, tāpēc būtiski veikt ciešu sadarbību ar tiem romu ģimenes cilvēkiem, kuriem pieder autoritāte un „gala” vārds lēmumu pieņemšanā.
- Uz izglītības iestāžu, pašvaldību pasākumiem aicināt arī romu tautības māksliniekus, lai popularizētu romu kultūru.
- Ir vajadzīgs ārējs un kompetents spēks, kas spētu nodrošināt romu izglītošanās motivāciju. Tādēļ nepieciešams paredzēt, plānot un piešķirt līdzekļus konkrētiem izglītības projektiem un monitoringam, piesaistot speciālistus un konsultantus, kas spēj palīdzēt risināt mūsdienu aktuālākās romu vecāku un bērnu izglītošanās un psiholoģiskās problēmas.
- Veidojot atbalsta sistēmu romu ģimenēm, tā jāorientē vienlaicīgi arī uz viņu disciplinēšanu un audzināšanu. Šāda pieeja romiem liks mobilizēties un apvienoties kopīgu problēmu risināšanā. Šī rekomendācija nav pretrunā ar romu likumu, romu kultūru, tā palīdzēs izcelt romus no iekšējās stagnācijas.
- Sabiedrība attīstības kontekstā būtiski minēt arī romu ieguldījumu (dalība karā, dalība valsts veidošanā un atjaunošanā, ieguldījums kultūras attīstībā u.c.). Vēlams organizēt šaurāka apjoma un konkrētāka satura aktivitātes, pasākumus, izceļot katras kultūras ieguldījumus sabiedrības attīstībā un popularizējot pozitīvas saskarsmes sasniegumus, lai celtu romu pašapziņu un mainītu sabiedrisko domu pret romiem. Ir saprotama loģika: lai romiem klātos labi, viņi ir jāciena. Cieņa un draudzība vairo un padziļinās starpkultūru, starppersonu un starppersonu attiecības.
- Romu izglītības jautājuma problemātikas apskatā ir nepieciešama papildus longitīdā izpēte, lai ilgstoši un sistemātiski novērotu vienu un to pašu sociālo objektu.

3. daļa

Romu pamatizglītības iegūšanas procesa būtība, komponenti un iespējas

Sandra Kraukle, Daiga Zaķe

Romu etniskās kopienas iezīmju, kas nosaka romu skolēnu iekļaušanās izglītības vidē īpatnības, izpēte, ļauj secināt, ka romu etniskajai kopienai ir raksturīgi norobežoties, ko veicina mūsdienu sabiedrībā eksistējošais sociālo attiecību modelis¹. Šis apstāklis būtiski ierobežo iespēju un pieredzi romu kopienai darboties kopā (nevis „būt klāt”), iekļauties un integrēties. Lielā mērā to ietekmē arī šīs etniskās grupas ierobežotais intelektuālais pienesums. Lai pārvarētu romu etniskās kultūras, kā arī sociālo apstākļu un sabiedrības attieksmes radītās barjeras, jāveido pozitīva pieredze jau skolas vecumā. Tas apstiprina to, ka skolotājiem viens no sākuma uzdevumiem darbā ar romu skolēniem ir apzināt un pārvarēt etniskās un pedagoģiskās barjeras, radot romu skolēniem jaunu pieredzi un veicinot iekļaušanos izglītības vidē. Kādas barjeras pastāv un kāda ir Latvijas pedagogu prakse to pārvarēšanā, tiks analizēts šajā nodaļā.

Pirmsskolas un pamatizglītības standarti un programmas, to tendences Latvijā

No 2010.gada 1.septembra **pirmsskolas** izglītības satura mērķus un uzdevumus, pirmsskolas izglītības pedagoģiskā procesa organizācijas principus, pirmsskolas izglītības apguves plānotos rezultātus un vērtēšanas pamatprincipus nosaka MK noteikumi Nr. 709 *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*. Pirmsskolas izglītības uzdevumi, kas skar romu bērnu sociālo iekļaušanu un dažādības pieņemšanu, definēti kā bērna saskarsmes un sadarbības prasmju attīstības sekmēšana un pozitīvas attieksmes veidošanas veicināšana bērnam pašam pret sevi, citiem cilvēkiem, apkārtējo vidi un Latvijas valsti. Sociālajā jomā apgūstamās zināšanas, prasmes un attieksmes ir sadarbība ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kur bērns pieņem vai noraida ieteikumus, pamato savu viedokli, vērtē savu un citu rīcību, pauž attieksmi pret to, izrāda cieņu pret cilvēkiem. Savukārt izglītības saturs tiek konkretizēts un atklāts mācību programmās, ko izstrādā katra pirmsskolas izglītības iestāde. Pirmsskolas izglītības mazākumtautību programmās atzīmēta nepieciešamība saglabāt izglītojamā (bērna) nacionālo identitāti. Speciālās pirmsskolas izglītības programmās iekļautajiem bērniem tiek izstrādāts individuāls mācību plāns. Īpaša romu bērnu izglītošanas specifika, piemēram, īpašas norādes par mācību programmu, ja bērnam izglītības iestādē lietotā valoda atšķiras no ģimenē apgūtās un ir nesaprotama, nav nevienā no šīm programmām.

Īstenojot **pamatizglītības** programmas galvenos mērķus un uzdevumus, kas ir noteikti *Valsts pamatizglītības standartā*, izglītojamiem tiek nodrošināta iespēja apgūt pamatprasmes kā zināšanu, prasmju un attieksmju kopumu, kas nepieciešams personiskai izaugsmei un attīstībai, pilsoniskai aktivitātei, sociālai iekļaušanai un nodarbinātībai. Pamatizglītības īstenošanu reglamentējošos dokumentos nav tiešas norādes par mācību procesa individualizāciju vai diferenciāciju, kas ļautu romu skolēniem sekmīgāk iekļauties mācību procesā, bet ir norāde, ka izglītības programmā ārpus kopējās mācību stundu slodzes var iekļaut stundu individuālajam darbam ar izglītojamajiem, kuriem nepieciešama papildus palīdzība mācību satura apgūvē. Mazākumtautību pamatizglītības programmās tiek plānots sekmēt

¹ D.Zaķe. Multikulturāla pedagoģiskā procesa īpatnības čigānu (romu) skolēnu iekļaušanai vispārējā izglītībā. Promocijas darbs, 2011.

izglītojamā integrāciju, nodrošinot gan mazākumtautības, gan latviešu valodas apguvi tādā līmenī, lai varētu turpināt izglītību latviešu valodā. Romu izglītības situācijā, kad arī mazākumtautību programmas valoda nav romu dzimtā valoda, latviešu valodas apguves iespēja būtu pozitīvi vērtējama, taču jāatzīmē, ka praksē tika novērots, ka šī norma ne vienmēr tiek ievērota. Bet skolās, kurās mācību process notiek valsts (latviešu) valodā, īpašas valsts valodas apguves programmas īstenošana vispār nav paredzēta.

Pedagogu sagatavošana starpkultūru izglītības īstenošanai un tālākizglītības iespējas

Daudzu tautību un kultūru skolēnu izglītības nodrošināšana vienā mācību iestādē nozīmē nodrošināt izglītību, kas sekmē vairāku kultūru pašvērtības apzināšanos, lai paplašinātu redzesloku un veidotu iecietību un izpratni par kopīgo un atšķirīgo dažādu kultūru pārstāvju pasaules uzskatos, vērtībās, ideālos un attieksmēs, kā arī pilnveidotu verbālās un neverbālās saziņas prasmi starp dažādu etnisko grupu un nacionālās izcelsmes skolēniem. Starpkultūru izglītība ir atbilde uz šo izaicinājumu, lai nodrošinātu kvalitatīvu izglītību visiem. Starpkultūru izglītības pamatā ir nepieciešamība radīt tādu izglītības sistēmu, kurā visi skolēni varētu pilnībā realizēt savas mācīšanās spējas un kļūt par sociāli apzinīgiem un aktīviem cilvēkiem gan vietējā, gan valsts, gan arī globālā mērogā. Tāpēc mazināt skolu grūtības un problēmas starpkultūru izglītības ieviešanas un attīstīšanas jomā ir nozīmīgs mūsdienu izglītības uzdevums.

Vairāku Latvijas pedagoģisko augstskolu **studiju programmu** kursu izpēte liecina, ka topošie pedagogi tiek izglītoti, lai varētu kompetenti strādāt ar bērniem un jauniešiem, kas pārstāv daudzveidīgas kultūras, kā arī lai spētu ievērot skolēnu daudzveidīgās vajadzības un sekmēt to īstenošanu praksē, atkarībā no savas profesijas specifiskajiem uzdevumiem. Šiem nolūkiem tiek piedāvāti dažādi kursi, piemēram:

- Daugavpils Universitāte studiju programmā *Starpkultūru attiecības* piedāvā gan obligātos, gan izvēles kursus, kā *Starpkultūru komunikācija, Mazākumtautību kultūras Latvijas novados*;
- Rēzeknes Augstskola studiju programmā *Pedagoģija* iekļauj obligātos kursus *Starpkultūru komunikācija, Starpkultūru izglītība*.

Tas, vai šajosursos tiek piedāvātas tēmas, kas atspoguļo specifiku romu skolēnu izglītošanā, ir grūti analizējams, jo kursu tematika nav brīvi pieejama. No personīgas saskarsmes ar Daugavpils Universitātes mācībspēkiem zināms, ka šīs augstskolas studentiem ir iespēja uzzināt vairāk par romu kultūru un pedagoģiskā procesa specifiku darbā ar romu bērniem pirmsskolā un skolā.

Augstskolas īsteno arī dažādus projektus un izstrādā atbalsta un metodiskos materiālus darbam izglītības iestādēs, piemēram:

- Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Multikulturālās izglītības centrs īstenoja starptautisku projektu skolotāju sagatavošanā multikulturālajā izglītībā. Kā viens no projekta galarezultātiem ir 225 lpp. apjomīgs *Ceļvedis interkulturālās izglītības realizācijai skolās* topošajiem, gan esošajiem skolotājiem.

Augstskolu mērķtiecīgā darbība starpkultūru izglītības principu nodrošināšanā veicinājusi arī vairāku pētījumu, maģistra un promocijas darbu izstrādi par romu pozicionēšanos sabiedrībā, par izglītības programmām un projektiem, kas tiek īstenoti romu izglītošanā utml.

Lai arī starpkultūru izglītības veidošana Latvijas izglītības sistēmā noris augstskolu un citu tālākizglītojamā kursu un projektu ietvaros, kopumā vēl joprojām vērojama vienpusēja pozīcija – romu skolēnu iekļaušana, bet skolēnu gatavība iekļauties, skolotāju gatavība un spēja iekļaut un pieņemt, etniskajā kultūrā bāzēto šķēršļu pārvarēšana, zināšanas par etniskās identitātes veidošanos un konfliktu cēloņiem u.c. svarīgi aspekti bieži paliek neskarti.

Piedāvājums **pedagogu tālākizglītībai**, kas paplašina profesionālās zināšanas un kompetences darbam ar etnisko grupu skolēniem, tai skaitā romu, ir gana plašs. Tas apkopots Vispārējās un interešu

izglītības pedagogu profesionālās pilnveides programmu katalogā².

Starpkultūru komunikācijas un izglītības specifika pirmsskolas un pamatskolas posmā tiek atspoguļota vairākās piedāvātajās tālākizglītības programmās, piemēram:

- Rīgas domes Rīgas izglītības un informatīvi metodiskais centrs piedāvā 24 stundu tālākizglītības programmu *Bērnu socializācija un korekcijas iespējas pirmsskolas izglītības iestādē*. Kursā ietvertas tēmas par bērna socializācijas psiholoģiskajiem un pedagoģiskajiem aspektiem, kuri saistīti ar zemo sociālās attīstības līmeni;
- LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Pieaugušo pedagoģiskās izglītības centrs piedāvā 72 stundu programmu *Pedagoģiskās darbības pamati*. Kursā līdztekus citiem jautājumiem, ietvertas tēmas par saskarsmes un starpkultūru komunikācijas pamatprincipiem;
- Biedrība „Izglītības attīstības centrs” piedāvā 36 stundu programmu *Skolotāju profesionālās kompetences pilnveide starpkultūru izglītībā*, lai pilnveidotu pedagogu vispārējo kompetenci starpkultūru komunikācijas jautājumos.
- Biedrība „Izglītības iniciatīvu centrs” piedāvā 12 stundu programmas *Multikulturāla izglītība un izglītība sociālajam taisnīgumam*.

Tālākizglītības programmas, kas vērstas tieši uz romu skolēnu iekļaušanu, piedāvā tikai Izglītības iniciatīvu centrs:

- 32 stundu programmas *Skolotāja darbs ar čigānu (romu) bērniem pirmsskolas grupā un Čigānu (romu) bērns skolā*;
- 18 stundu programmu *Skolotāja palīga - čigāna darbs izglītības iestādē*.

Arī dažādu fondu finansēto projektu ietvaros Latvijā ir bijušas iniciatīvas dažādu mācību kursu izstrādē un īstenošanā atsevišķām mērķauditorijām. Piemēram, ES Pārejas programmas ietvaros biedrība „Izglītības attīstības centrs” izstrādāja un ieviesa tālākizglītības programmu *Starpkultūru dialoga veicināšana*, kuras mērķa grupa bija skolēnu pašpārvalžu dalībnieki, skolēnu vecāki, skolu administrācijas pārstāvji un klašu audzinātāji; biedrība „Izglītības iniciatīvu centrs” izstrādāja un īstenoja 64 stundu kursu starpkultūras izglītības multiplikatoru sagatavošanai; biedrība „Sabiedriskās politikas centrs „Providus”” īstenoja projektu *Skolotāji apgūst starpkultūru prasmes*. Līdz ar šo piedāvājumu, pedagogiem ir bijušas papildus iespējas, neieguldot savus personīgos līdzekļus, iegūt jaunas kompetences darbā ar dažādu tautību skolēniem un viņu ģimenēm.

Starptautiskās iniciatīvas romu izglītībā

Mūsdienās pasaulē eksistē desmitiem starpkultūru izglītības modeļu un struktūru. Tiek izstrādātas jaunas pieejas, kuras rada nepieciešamību skolotājiem apgūt jaunas zināšanas darbam daudz kultūru vidē, informētu sabiedrību par starpkultūru izglītības ieguvumiem un iesaistītu sabiedrību diskusijās par tās pilnveidošanas iespējām. Katru gadu palielinās to valstu skaits, kuras izmanto starpkultūru izglītības sistēmisko pieeju. Literatūras analīze liecina, ka starpkultūru izglītības modeļu vispārējais mērķis visā pasaulē ir līdzīgs, t.i. palīdzēt skolēniem attīstīt kritisko domāšanu, apgūt citu atšķirīgu apkārtējās īstenības uztveršanas veidu, augstākas pakāpes domāšanas spēju, daudz kultūru pasaules redzējumu. Tālāk tekstā tiks sniegti dažu valstu piemēri darbā ar romu kopieniem.

Somijā, kuras izglītības sistēma tiek vērtēta kā viena no labākajām Eiropā, romu izglītības tradīcijas ir vēl samērā jaunas. Somu romi ir pakļauti obligātajai skolas apmeklēšanai. Likumdošana par vispārīglītojošo skolu garantē noteiktus priekšnoteikumus, lai saglabātu un attīstītu romu valodu un kultūru, kas nodrošina romu skolēnu apmācību romu valodā, ko var sniegt izglītības iestādes, kuru klasēs ir 4-5 romu skolēni, izglītošanās posmā līdz augstskolai (kopš 1989. gada). Tomēr, grūtības, kas saistītas ar kultūras atšķirībām, skolotāju ierobežotās zināšanas romu kultūrā un neadekvātā skolas un mājas

² Pieejams: www.visc.gov.lv (Skatīts 15.12.2010.)

sadarbība norādīja, ka romu skolēni cieš no „semilinguālisma”, kas nozīmē, ka viņiem, uzsākot skolu, trūkst prasmju savā dzimtajā valodā. Šo iemeslu dēļ valstī tiek realizētas vairākas programmas, lai atbalstītu romu skolēnu izglītošanos. Piemēram, projekts „Tieši pie darba” (*Romano Missio's Aina ammattiin asti*), kas sniedz atbalstu čigāniem pabeigt vispārīzglītojošo skolu un virza uz tālākas izglītības iegūšanu. Izglītības ministrijas pakļautībā darbojas Nacionālās Izglītības padome ar Romu izglītības departamentu, Sociālo lietu un Veselības ministrijās ir Konsultatīva komiteja par romu lietām, kas nodarbojas ar romu iespēju integrēties sabiedrībā un romu sociālo apstākļu uzlabošanu, un tajā strādā arī romu etniskās grupas pārstāvji. Pieaugušo izglītība romu iedzīvotājiem Somijā galvenokārt tiek organizēta ar mērķi uzlabot iespējas iesaistīties darba tirgū.

Spānijas izglītības sistēmā speciālais atbalsts ir fokusēts uz noteiktu grupu vai noteiktu problēmu risināšanu. Īpaša uzmanība akcentēta uz romu etnisko kopu, kuras iekļaušanai izglītībā tiek realizētas programmas, kas atšķiras no citām Eiropas programmām ar elastību un mainību. Šo programmu galvenā atšķirība ir, ka skolēns tiek uzskatīts par „cilvēkresursu objektu”, kuru „veido” individuāli pielāgojot dažādas pieejas un modeļus. Īpaši būtiska ir programma, kuras mērķis ir veicināt starpkultūru skolu attīstību, kuras ietvaros tiek radītas īpašas metodes un instrumenti, kā to efektīvāk veikt³.

Bulgārijā, Rumānijā, Ungārijā, Slovēnijā, Slovākijā u.c. valstīs tieši ar starptautiskas programmas “Soli pa solim”⁴ izmantošanu būtiski ir veicināta pirmsskolas un sākumskolas izglītības reforma pārejā no totalitāras uz demokrātisku izglītības sistēmu. Visās tālāk aprakstītajās valstīs valsts un nevalstiskās organizācijas sadarbojas izglītības reformu ieviešanā agrīnās bērnības posmā saistībā ar sociālo taisnīgumu un vienlīdzīgu izglītību. Nevalstiskā sektora organizācijas ir ieguvušas nozīmīga spēlētāja lomu, lai uzlabotu izglītības iespējas attiecībā uz romiem un citām minoritātēm, veicot mērķtiecīgu intervenci agrīnās bērnības posmā (no dzimšanas līdz 10 gadiem). Tās mērķis ir veicināt kvalitatīvas un vienlīdzīgas izglītības pieejamību vietējām romu kopienām, kas citādi būtu ierobežota vai nebūtu pieejama vispār, izmēģinot un ieviešot efektīvu romu izglītošanas praksi.

Bulgārijā ir ap 25 valsts līmeņa politikas dokumentu, kas nosaka un regulē atbalsta sistēmu romu kopienai. Tiek realizētas programmas, kurās a) tiek izveidots to izglītības iestāžu tīkls, kur ir augstas koncentrācijas romu skolēni; b) tiek izveidotas Izglītības ministrijas, reģionālo inspekciju un vietējo un reģionālo pašvaldību pārstāvju grupas, lai veicinātu romu skolēnu desegregāciju. Šo programmu ietvaros skolotāji apgūst tālākapmācības kursu par bērncentrēto pieeju, izglītību sociālajam taisnīgumam, ģimenes līdzdalību, iekļaujošu izglītību un individualizāciju izglītībā, ar mērķi sniegt augstas kvalitātes izglītību romu skolēniem un veicināt etnisko toleranci.

Ungārijā tiek īstenotas programmas, kuras ietver inovatīvas skolotāju izglītošanas programmas (piemēram, “*Persona Doll*”, “*We Are on the Way*”, “*EQUAL*” un “*PLUSVALOR*”), kas palīdz skolotājiem izstrādāt stratēģijas, lai cīnītos pret stereotipiem un aizspriedumiem skolā un sabiedrībā. Šajās programmās mērķi koncentrēti uz trim galvenajām jomām: pirmās valodas valorizācija, starpkultūru (*intercultural*) izglītība un skolotāju sagatavošana darbam ar romu skolēniem (tiek apgūti kursi par romu valodu, kultūru un starpkultūru izglītību).

Rumānijā tiek īstenotas dažādas programmas un projekti, piemēram, “Skola – iespēja ikvienam” (*School - a chance for everyone*) un “Daudzfunkcionālie centri” (*Multifunctional Centers*), kas pārsvarā tiek finansētas no Eiropas Sociālā fonda un tehniski tiek atbalstītas no *National Agency for Roma*. Tās nodrošina atbalsta sistēmas veidošanu, lai palīdzētu novērst romu skolēnu izkrišanu agrīnajā vecumā (*early drop out*) un piedāvā „otras iespējas” alternatīvo programmu, lai iegūtu zināšanas un bāzes spējas darbā ar tiem romu skolēniem, kas agri pamet skolu. Vispārējais šo programmu mērķis ir palielināt maz aizsargāto grupu, īpaši romu, iekļaušanu izglītības sistēmā. Piemēram, projektā “Skola – iespēja ikvienam” tika iekļauti un mācīti 600 izglītības speciālisti, 8000 vecāki un 10000 skolēni. Bet projektā

³ Report of Council of Europe Publishing. Roma children in Europe, 2006.

⁴ www.issa.nl. (Skatīts 12.12.2010.)

"Daudzfunkcionālie centri" ir nodrošināta iespēja romu bērniem no sociāli nelabvēlīgām teritorijām apmeklēt pirmsskolu un mazbērnu grupas (0-3 gadi), un paralēli tiek veidotas pedagogu prasmes sadarbībai un atbalstam romu ģimenēm.

Slovākijā ir izstrādāta pilotprogramma, lai nodrošinātu a) izglītības iestādes, kurās ir augsts romu skolēnu skaits ar skolotāju asistentiem (*teacher assistants*); b) nodrošinātu romu skolēniem profesionālo izglītību. Valstī darbojas arī programmas, kas īsteno inovatīvas pieejas, lai iesaistītu romu skolēnus un studentus autentisku mācību materiālu izstrādē, kas atspoguļo un nodrošina romu kultūras atzišanu. Vispārējais šo iniciatīvu mērķis ir palielināt romu integrāciju un novērst profesionālos un individuālos aizspriedumus pret romu skolēniem. Valstī tiek veidota arī efektīva „iejaukšanās sistēma”, kur mērķa grupa ir ilglaicīgie romu bezdarbnieki un jaunieši ar zemu vai nekādu darba kvalifikāciju. Sistēma tiek veidota, attīstot izmēģinājuma alternatīvu kompetenci, balstītu uz vērtēšanas sistēmu, sadarbojoties ar neformālās izglītības speciālistiem un veidojot specializēto iestāžu sociālo mārketingu un personāla vadību, kas nodrošina darbā iekārtošanas pakalpojumus⁵.

Slovēnijā tiek īstenotas programmas, kuru mērķis ir veicināt rasu aizspriedumu pārvarēšanu izmantojot kooperatīvo mācīšanos, izvirzot augstas akadēmiskās prasības un nodrošinot demokrātijas principu un bērnu tiesību respektēšanu. Izglītības programmās un stratēģijās papildus ir izvirzīts mērķis atbalstīt pedagogu, kuru klasēs ir romu skolēni, profesionālo izglītošanu. Valstī tiek realizēti komplicēti projekti, kas nodrošina un veicina romu iekļaušanu pirmsskolas un sākumskolas izglītības posmos, piemēram, projekts "Veiksmīga romu bērnu iekļaušana izglītībā". Tiek veikti pētījumi izglītības novērtēšanas jomā, piemēram, pētījums "Izglītības panākumi romu skolēniem pamatzglītības posmā", kura mērķis bija identificēt galvenos panākumu faktoros. Ir izstrādāti arī izglītības modeļi izglītotājiem, kas strādā pieaugušo izglītībā un māca romu kopienas pārstāvjus (pārsvarā - vecākus) vai darba devējus, kas nodarbina romu tautības cilvēkus⁶.

Balstoties uz šo valstu praktisko darba pieredzi un sasniegtajiem rezultātiem romu iekļaušanas un integrēšanas jomā Atvērtās sabiedrības institūts (*Open Society Institute*) sadarbībā ar UNICEF un Romu izglītības fondu (*Roma Education Fund*) regulāri sagatavo virkni ziņojumu, kuros tiek sniegts politikas un tiesiskā regulējuma novērtējums, kas regulē atbalsta sistēmu izveidi romiem, kā arī izstrādā ieteikumus saistībā ar pašreizējiem Eiropas izglītības politikas virzieniem. Šajos ziņojumos tiek aprakstīti galvenie šķēršļi, ar kuriem romu kopienas saskaras izglītības jomā, kā arī popularizēta veiksmīga politika un prakse.

Romu izglītības process un infrastruktūra

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas sniegtajiem datiem 2009./2010. mācību gadā vispārīzglītojošajās dienas apmācības programmās Latvijā uzsāka mācības 1204 romu skolēni, no tiem skolās ar latviešu mācībvalodu mācījās 868 romu skolēni (72,09 % no visiem romu skolēniem) un mazākumtautību izglītības programmās mācījās 332 romu skolēni (27,57 % no visiem romu skolēniem), bet 4 romu skolēni izglītību apguva poļu valodā.

Latvijā etniskajā griezumā netiek apkopoti dati par obligāto piecgadīgo, sešgadīgo bērnu sagatavošanu skolai un par dažāda līmeņa izglītības iestāžu absolventiem. Tāpat etniskajā griezumā nav iespējams aplūkot to, cik liela daļa no obligātā izglītības vecuma bērniem ir ieguvuši obligāto pamatzglītību.

Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvji sniedza informāciju, ka, izmantojot ziņas no Izglītības pārvaldēm un pašvaldībām, tiek apkopota arī statistika par romu bērnu mācību problēmām un izglītības līmeni. Analizējot saņemto informāciju, ministrijas darbinieki secinājuši, ka romu skolēniem vislielākās

⁵ Monitoring Reports of Open Society Institute. Equal Access to Quality Education for Roma, 2007.

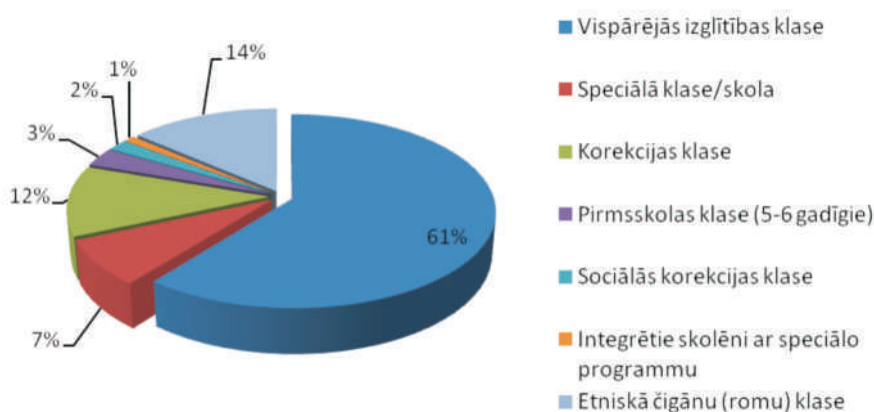
⁶ Open Society Institute. Minority Protection in Slovenia, 2001.

grūtības sagādā latviešu valodas, svešvalodu un matemātikas apgūšana. Savukārt romu skolēnu mācību procesu ievērojami ietekmē arī skolu apmeklējuma neregularitāte. Diemžēl, šī apkopojuma plašākie dati pētījuma izstrādes laikā nebija publiski pieejami.

Lai konstatētu romu bērnu izglītības situāciju, problēmas, to risinājuma ceļus, organizētos pasākumus un skolotāju vajadzības kvalitatīvas izglītības nodrošināšanai romu bērniem Latvijā, šī pētījuma ietvaros tika veikta praktiskā situācijas izpēte vispārējās un speciālās izglītības iestādēs, kas aptver skolēnus obligātajā izglītības vecumā.

Apkopojot pētījumā iesaistījušos pašvaldību izglītības speciālistu un izglītības iestāžu anketu datus, nākas secināt, ka iegūt objektīvus statistikas datus par romu skolēnu skaitu pašvaldībā un izglītības iestādēs apgrūtina fakti, ka a) skolās netiek veikta skolēnu tautību noskaidrošana, jo to neparedz ārējie normatīvie akti, b) ja bērns nāk no ģimenes, kur vecākiem ir atšķirīgas tautības, tad bērnam, visbiežāk, netiek uzrādīta romu tautība, c) ne visas pašvaldībā dzīvojošās romu ģimenes ir deklarējušas savu dzīves vietu. Līdz ar to, izglītības iestādes, veidojot skolēnu statistiku etniskā griezumā, vairāk balstās uz patstāvīgu ģimeņu izzināšanu un daļēji subjektīvi piešķirto tautību.

Aptaujātajās izglītības iestādēs, kurās mācās romu skolēni, lielākā romu skolēnu daļa mācās sākumskolas un pamatskolas posmos, un tikai daži romu skolēni mācās vidusskolas klasēs. Savukārt izglītības programmas, kuras apgūst romu skolēni, sadalās apmēram šādās proporcijās: vispārīzglītojošās klasēs/grupās mācās ap 61 %, etniskajās romu klasēs (1.-6. klase) mācās apmēram 14 % romu skolēnu⁷, tajās sākumskolas posmā izglītības procesā tiek izmantota bilingvālā metodika, bet no 5. līdz 6. klasei romu bērni un jaunieši mācās pēc vispārējās izglītības programmas, apmēram 12% mācās korekcijas vai sociālās korekcijas klasēs, 7% romu skolēnu apgūst speciālās izglītības programmas speciālajās skolās vai klasēs, un salīdzinoši neliels romu skolēnu skaits apgūst cita veida programmas – mājas apmācības programma, speciālās izglītības programma vispārīzglītojošajā klasē, 5-6 gadīgo mācību programma, 3,5 stundu obligātās sagatavošanas programma u.c. *Skatīt attēlu 1.*

Attēls 1. Izglītības programmas, kuras apgūst romu skolēni

Galvenie iemesli, kādēļ romu skolēni mācās speciālajās un korekcijas klasēs, tika minēti:

- zemi mācību vērtējumi,
- kavējumu dēļ nav apgūta mācību viela,
- zema līmeņa sociālā uzvedība,
- nespēj mācīties latviešu (vai krievu) valodā,
- nespēj iekļauties skolas dienas režīmā.

⁷ 2005./2006. mācību gadā Latvijā atsevišķas romu klases bija sešās izglītības iestādēs, 2007./2008. mācību gadā - trīs skolās, 2010./2011. mācību gadā atsevišķas klases romu bērniem darbojās tikai vienā skolā - Ventspils vakara vidusskolā.

Attēls 2. Kuldīgas pamatskolas 1. klases (korekcijas) skolēni

Galvenie iemesli, kādēļ romu skolēni mācās etniskajās romu klasēs:

- pašvaldības lēmums veidot šāda tipa klases,
- citas reģiona skolas atsakās uzņemt romu skolēnus, jo „tāpat nebūs nekādas jēgas”,
- skolotāji daļēji pārvalda romu valodu,
- mazāks skolēnu skaits klasē nodrošina individuālo darba pieeju.

Attēls 3. Mācību procesa laikā Ventspils Vakara vidusskolas etniskajā klasē

Novērojumi uzrāda, ka izglītības kvalitāte šāda veida klasēs ir zemāka, romu skolēniem nereti un varbūt pat neapzināti tiek uzlikta neveiksmnieka „birka”, un kopumā šī pieeja reāli neuzlabo situāciju romu izglītībā. Tomēr, lai arī šāda pieeja neatbilst iekļaujošas izglītības pamatprincipiem, stundu vērojumos tika konstatēts, ka šāda tipa klasēs romu skolēni nejūtas slikti:

- skolēni ir aktīvi un darbīgi, daudz jautā skolotājam, pārprasa neskaidro,
- savā starpā romu skolēniem ir atļauts runāt dzimtajā valodā, bet ar skolotāju runā latviešu valodā, nereti valodas „apmainās”,
- tiek respektētas romu kultūras vērtības – valoda, svētku tradīcijas u.c., piemēram, bērū procedūra nosaka tuvinieku klātesamību vismaz trīs dienas, tātad – skolēns nebūs skolā.

Galvenokārt tas izskaidrojams ar pedagoga atvērto personību un profesionalitāti – skolotāji, kuru stundas tika hospitētas, bija pozitīvi atvērti starpkultūru komunikācijai un pārzināja romu tradīcijas, mācību procesā iekļāva romu kultūras un tradīciju iepazīšanu un publiski to pozitīvi novērtēja, ļāva

skolēniem izmantot savu radošumu (piemēram, ja nevari uzrakstīt, tad – uzzīmē) utml.

Lai arī pētījuma ietvaros netika konstatēts, ka romu skolēni masveidīgi mācās pēc mājas apmācības programmām (tās skolēniem rekomendē, balstoties uz psihosomatiskajām diagnozēm), tomēr ir pamats prognozei, ka tuvākajā nākotnē skolas varētu būt tendētas šo pieeju izmantot vairāk, jo process apmierina abas puses – gan skolēnu, gan skolotāju: skolēnam nav agri no rīta jāceļas, mazāk (laika ziņā) jāmacās, vieglāk saprast vielu, ir labākas atzīmes u.c. Domājams, ka pozitīvie rezultāti izskaidrojami ar pedagoga individuālo pieeju katram skolēnam, kas norāda uz vienu no trūkumiem tradicionālajā apmācības veidā.

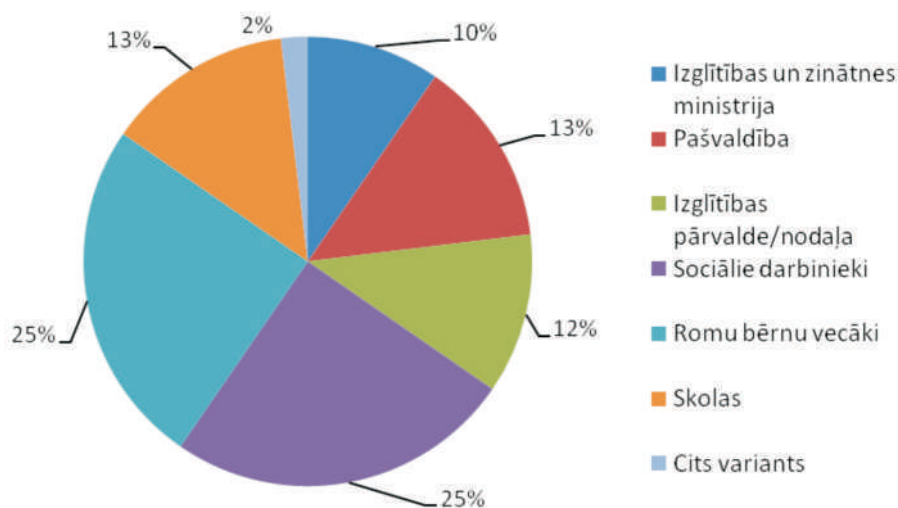
Fokusgrupu un individuālajās intervijās iegūtās atbildes ļauj secināt, ka ir skolas, kuras nesaredz iespēju veidot speciālas izglītības programmas vienam bērnam un īstenot tās vispārizglītojošajā klasē.

Respondenti norādīja, ka romu skolēnu skaits izglītības iestādēs mainās viļņveidīgi, bet pašlaik romu skaits ir tāds pats, cik iepriekšējā mācību gadā vai nedaudz samazinājies. Skaita samazinājumu lielākoties nosaka fakts, ka romu ģimenes darba meklējumos emigrē uz ārzemēm, nereti ņemot līdzi bērnus. Izbraukšanas no valsts gadījumā skolēns vēl mācību gadu netiek izslēgts no izglītības iestādes audzēkņu sarakstiem, jo ir gadījumi, ka bērni atgriežas Latvijā un turpina mācības. Nereti no skolu sarakstiem līdz pat skolēna pilngadībai netiek izslēgti arī tie romu skolēni, kas neapmeklē izglītības iestādi jau vairākus gadus. Šādu rīcību veicina sistēma „nauda seko bērnam”, kas nereti nodrošina skolas izdzīvošanu, kā arī fakts, ka romi ne vienmēr uzskata par vajadzīgu savlaicīgi informēt skolu par dzīvesvietas maiņu. Kā atzīst skolotāji, šobrīd ir faktiski neiespējami izsekot, kur atrodas tā saucamie „pazudušie” bērni – ārzemēs vai tepat kaut kur Latvijā, vai izbraukušie no valsts vispār iet skolā. Vienīgā romu skolēnu apzināšanas iespēja, kas tiek praktizēta pašlaik, ir strādāt kopā ar sociālo dienestu un bāriņtiesu, dažkārt pieslēdzot problēmu risināšanai arī policijas darbiniekus. Skolotāji uzskata, ka nereti romu bērni ir savu vecāku ģilnieki, jo ārzemēs viņi ir nepieciešami pabalstu saņemšanai, bet tai pat laikā pilnīgi zūd kontrole par vecāku atbildību attiecībā uz bērna tiesībām iegūt izglītību.

Attēls 4. Ilūkstes sadraudzības vidusskolas audzēkņi

Aptaujājot pašvaldību izglītības speciālistus par to, kam, viņuprāt, būtu jānodrošina, lai romu bērni ietu skolā, tika saņemtas atbildes, kas atspoguļoja to, ka atbildība jāuzņemas vairākām iesaistītajām pusēm vienlaicīgi. Lielākā atbildības nasta tiek likta uz romu vecākiem un pašvaldību sociālajiem darbiniekiem, kā nākamās atbildīgās institūcijas tiek minētas skolas un pašvaldības, aktīva rīcība tiek sagaidīta arī no Izglītības pārvalžu un Izglītības un zinātnes ministrijas puses, daži respondenti norādīja, ka jāiesaista, piemēram, pašvaldību konsultatīvās komisijas vai, ka jāsadarbojas visām pusēm. *Skatīt attēlu 5 47.lpp.*

Attēls 5. Kam jānodrošina, lai romu bērni apmeklētu izglītības iestādes

Respondenti izteica šādus spriedumus:

- Izglītības likums paredz romu un visu citu bērnu izglītošanu - tas arī tiek skaidrots vecākiem, romu vecāki vairāk jāinformē - romu kongresos, sanāsmēs utml.;
- tiem speciālistiem, kuru amati ir saistīti ar romu tautības pārstāvjiem, ir jābūt papildus sagatavotiem šim darbam;
- jāpalielina katra izglītības iestādes vadītāja profesionālā ieinteresētība un aktivitāte starpkultūru izglītības politikā un atbalsta pasākumu nodrošināšanā romu bērniem.

Pētot, vai romu vecāki zina, kāds ir Latvijā noteiktais obligātās izglītības vecums un kādā veidā bērni jāpiesaka mācībām izglītības iestādē, var secināt, ka lielākoties ģimenēs orientējas uz 1. klasi kā mācību uzsākšanas laiku. Tas, ka Latvijā ir obligāta arī 5-6 gadus vecu bērnu izglītošana, romu vecākiem nav zināms. Līdz ar to romu bērni retos gadījumos apmeklē pirmsskolu vai 5-6 gadīgo bērnu klasi skolā, kas veicina šo bērnu nonākšanu nevienlīdzīgā sākuma pozīcijā, uzsākot mācības 1. klasē – romu bērniem nav attīstītas pamatiemaņas un prasmes. Tātad – lai gan Latvijā 5-6 gadīgo bērnu sagatavošana skolai ir obligāta, romu vecāki pārsvarā to nezina vai ignorē. Turklāt trūkst datu, cik romu bērni 5-6 gadīgo vecumā apmeklē bērnudārzus.

Vēl viena problēma, kas izkristalizējās, ka romu vecākiem nav informācijas par skolas gaitu uzsākšanai nepieciešamajiem obligātajiem dokumentiem, kas nereti nosaka to, ka bērna pieteikšanu skolā atstāj uz pēdējo brīdi – pēdējām augusta dienām vai pat septembra sākumu. Skolu administratori informēja, ka ir arī gadījumi, ka skolā tiek pieteikti romu bērni, kuru dzīves vieta nav deklarēta konkrētajā pašvaldībā. Šādā gadījumā bērns tiek pieņemts skolā, bet tiek informēta Izglītības pārvalde un bērnu tiesību aizsardzības inspekcija.

Lai arī pašvaldībām ir uzlikts par pienākumu apzināt tos obligātās izglītības vecuma bērnus, kas nav laicīgi uzsākuši skolas gaitas, šo uzdevumu apgrūtina neesošā vai nepilnīgā informācija par romu dzīvesvietām – deklarētās dzīvesvietas neatbilst faktiskajām, ir nācies piesaistīt Valsts policijas darbiniekus, lai meklētu skolēnus, kuri ilglaicīgi nav atrodam. Vairākumā gadījumu gan tiek izmantoti romu „kanāli”, kuri visefektīvāk nodrošina „pazudušo” romu skolēnu atrašanu.

Pedagogi uzskata, ka to, vai romu bērni laicīgi uzsāk vai pārtrauc mācības, nosaka ģimenes attieksme. Intervijās tika minēti piemēri par romu ģimeņu attieksmi pret mācībām un iemesli, kāpēc romu bērni neapmeklē skolu:

- vecākiem vienalga – bērns mācās skolā vai nē,
- vecāki paši ir analfabēti, tādēļ nevar bērnam palīdzēt un arī nesaskata izglītības vajadzību,

- nav līdzekļu, lai iegādātos nepieciešamos apģērbus, skolas mantas,
- svarīgi ir mājas un sezonu darbi: jālasa ogas, sēnes; jāpieskata jaunākie brāļi, māsas,
- vecākiem ir izdevīgi bērnus agrā vecumā izprecināt (sākot pat no 13 gadiem), jo tad par viņiem vairs nav jāgādā,
- vecāki guļ no rīta, bērnu nav kas pamodina,
- vecākiem nav nepieciešamo dokumentu, lai pierakstītu bērnu izglītības iestādē (tie ir pazaudēti vai nav vispār izņemti, piemēram, dzimšanas apliecība).

Pedagogi uzskata, ka romu izglītošanos lielā mērā ietekmē viņu kultūras tradīcijas, piemēram, primāras ir attiecības savas kopienas vidē, tai skaitā, precības, jo tad cilvēks iegūst citu statusu. Tā kā romu bērni agri uzsāk pieaugušo dzīvi un meitenēm agri dzimst bērni, tad uz skolu nenāk ne jaunā māmiņa, ne tētis. Pašvaldību izglītības un sociālo dienestu speciālisti uzskata, ka, ja „pašvaldība romu bērnus nemeklētu, tad vecāki savus bērnus uz skolu nesūtītu; tas, ka nav izglītības, liekas, ir izdevīgi – var teikt, ka darbā neņem tātēc, kai roms.”

Tomēr samērā vienaldzīgo attieksmi pret savu bērnu izglītošanu nevar attiecināt uz visām romu ģimenēm, jo ir arī tādi vecāki, kuri ļoti rūpējas par to, lai bērni tiktu izglītoti. Intervijas laikā kādā Kuldīgas skolā pedagogu kolektīvs ar gandarījumu konstatēja, ka romu ģimenes respektē skolas prasības un lepojās, ka kādam 9.klases romu skolēnam nav neviena skolas kavējuma. Tas nozīmē, ka šis romu puisis nopietni domā par 9. klases pabeigšanu. Jāatzīst, ka sarunās daži romu skolēni atzina, ka mācīšanos viņi tomēr uztver kā piespiedu pasākumu, kas gan ir raksturīgi arī daudziem citu tautību skolēniem.

Sarunās ar romu skolēniem tika konstatēts fakts, ka nereti tieši romu bērni un jaunieši paši izrāda iniciatīvu iet uz skolu. Daži skolēni apgalvoja, ka viņu vecāki nemaz nezina, ka viņi iet uz skolu. Vecākie bērni pieraksta skolā jaunākos ģimenes bērnus utml. Daži romu skolēni stāstīja savu skolas pieredzi ārzemēs un salīdzinot secināja, ka Latvijas skolā viņiem patīk mazāk, jo ārzemēs stundas nav garlaicīgas un arī mācību viela esot vieglāka, vairāk saistīta ar dzīvi. Šie stāsti apliecina, ka jaunā paaudze ir tā, kas izvērtē un novērtē izglītības nozīmi viņu tālākajā dzīvē, kā arī tā, kas spēs ienest pārmaiņas visā romu kopienā attiecībā uz izglītību. Skolotāji atzīst, ka līdz ar romu bērnu vēlmi nākt uz skolu, pozitīvu attiecību veidošanos skolā, skolotāja kā personības ietekmi, mainās arī romu vecāku attieksme pret izglītību – vecāki bērnus gan atved uz skolu no rīta, gan sagaida pēcpusdienā, aktīvāk nāk uz vecāku sapulcēm, interesējas par bērna sekmēm un uzvedību. Mainījusies ir arī romu vecāku uzvedības kultūra – piemēram, apmeklējot skolas pasākumus, novelk virsdrēbes, pasākumu laikā uzvedas klusi, nepārtrauc stundu, lai parunātos ar skolotāju – pagaida, piekļauvē u.c. Tas ir gan savstarpējas sadarbības pieredzes, gan arī skolotāju mērķtiecīgas sadarbības ar vecākiem veidošanas rezultāts.

Gadījumos, kad romu skolēns nenāk uz skolu, tad skolās ir reglamentēta kārtība, kā tiek noskaidrota informācija par stundu kavējumu iemesliem. Šajā procesā dažreiz kopā ar skolotāju iesaistās skolas sociālais pedagogs, veic mājas apmeklējumus, raksta vēstules vecākiem, aizbildņiem. Ja rezultāts netiek sasniegts, informācija tiek nodota bāriņtiesai, kas, sadarbībā ar policiju, uzsāk skolēna meklēšanu. Nereti pašvaldības piemēro romu vecākiem administratīvo un/ vai naudas sodu par vecāku pienākumu nepildīšanu, bet, kā rāda prakse, tas ir maz efektīvs paņēmieni, jo romu ģimenēm nav līdzekļu soda apmaksai, kā arī šis soda mērs nekādā veidā neveicina romu bērnu nogādāšanu izglītības iestādē.

Mācību vides, pedagogu izmantoto stratēģiju un attieksmju izvērtējums

Viena no starpkultūru izglītības pazīmēm ir tā, ka mācību vide atspoguļo latviešu, romu un jebkuras citas tautības, kura ir pārstāvēta klasē, iezīmes. Kultūru atspoguļojoši simboli, mākslas darbi, grāmatas, mūzika, u.c. materiāli dabiski iekļaujas klases un skolas ikdienas vidē un aktivitātēs. Ne visās pētījuma laikā apmeklētajās izglītības iestādēs varēja novērot elementus, kas liecinātu, ka šajā iestādē mācās arī romu skolēni, lai veicinātu šo skolēnu sociālo iekļaušanos. Uzraksti romu valodā, grāmatas vai materiāli

par starpkultūru izglītību, dažādības pieņemšanu pārsvarā tika novēroti izglītības iestādēs, kuras ir piedalījušās kādā no projektiem, kas saistīti ar romu skolēnu iekļaušanu, piemēram, ES Phare grantu programmas *Sabiedrības integrācijas veicināšana Latvijā* projekts, Valsts programmā *Čigāni (romi) Latvijā*, pašvaldību un romu kultūras biedrību projektos.

Izglītības vides elementi, kas atbalstītu romu bērnu kognitīvo iekļaušanos – palīdzētu izprast, atcerēties mācību vielu un pielietot iegūtās zināšanas, tika novēroti galvenokārt tikai klasēs un skolās, kurās tiek īstenotas speciālās izglītības programmas. Tomēr, analizējot pētījuma klašu vidi, kopumā jāsecina, ka tikai atsevišķas romu kultūras iezīmes tika vērotas un izmantotas vienā vai otrā vietā. Tā vienā no izglītības iestādēm ir uzraksti krievu un romu valodās, citā vietā bērni dzied dziesmas latviešu un romu valodās, daži skolotāji laiku pa laikam pajautā bērniem kādu vārdu romu valodā, dažās skolās gadā tiek organizēti pasākumi, kuros skolēni demonstrē arī romu kultūru – pārsvarā tās ir dziesmas un dejas. Tomēr maz tiek runāts par romu tautas tradīcijām, vēsturi, atšķirīgo ikdienas dzīvē.

Par izglītības stratēģiju īstenošanu attiecībā uz romu bērniem pētījuma laikā izkristalizējas vairāki pretēji viedokļi.

Viens viedoklis:

- lai neveicinātu romu bērnu segregāciju vai pat diskriminēšanu, atsevišķu romu bērnu klašu un skolu izveidošana ir nelietderīga.

Pilnīgi pretējs viedoklis:

- vietās, kur romu skaitliski ir daudz, vēlamas būtu speciālas romu skolas, līdzīgi kā poļu, ebreju u.c. skolas. Šo viedokli pārsvarā pārstāv izglītības iestāžu vadītāji ar lielu skolēnu skaitu. Viedokļa pamatojums: „Tā kā romu kultūra būtiski atšķiras no citu Latvijas skolās esošo skolēnu kultūrām, nepieciešams pilnīgi cits izglītības modelis, speciālās romu skolās būtu iespēja realizēt speciālu programmu, ievērojot romu mentalitāti un talantus.”

Trešā pārstāvētā viedokļa sauklis bija:

- „Visi bērni ir vienādi!” Viedokļa pamatojums: „Latvijā nav nekādā veidā īpaši jāizceļ un jāatbalsta romu izglītošanās problemātika, nodrošinot valsts apmaksātus atbalsta pasākumus, jo izglītības sistēmā visiem bērniem ir vienādas tiesības un pienākumi.”

Arī izglītības procesa īstenošanā mācību iestādēs tika konstatētas šo viedokļu tendences. Daudzās izglītības iestādēs netiek paredzēts un piemērots nekāds atbalsts romu skolēniem, pat ja tas ir nepieciešams. Daļa romu bērnu šajās skolās mācās vidēji sekmīgi, bet labi iekļaujas klases kolektīvā, un skolotāji saka, ka nesaskata nekādas darba problēmas. Ja romu skolēns mācību programmu apgūst nepietiekamā līmenī vai ir daudz kavējumu, tad tiek piemērotas dažādas stratēģijas, atkarībā no skolas vadības nostājas, piemēram:

- romu skolēns tiek atstāts uz otru vai pat trešo gadu tajā pašā klasē. Šī tendence novērojama skolās, kur romu bērnu skaits atsevišķās klasēs nav liels (viens, divi bērni);
- pēc neveiksmīgas vairāku gadu mācīšanās vienā un tajā pašā klasē, romu skolēns tiek nosūtīts uz pedagoģiski – medicīnisko komisiju. Pārsvarā gadījumu šis process noslēdzas ar diagnozes piešķiršanu – vāja garīgā atpalcība. Sarunās izglītības nodaļu speciālisti gan atzina, ka lielākajā daļā šādu gadījumu romu skolēnam ir pedagoģiska ielaistība, nevis medicīniska problēma. Līdz ar to nākas secināt, ka pedagogs nav spējis atlasīt piemērotas metodes darbā ar šiem skolēniem, kas noved pie skolēna nosūtīšanas uz speciālo skolu.
- romu skolēniem tiek noteikts īsā laika posmā (piemēram, divu nedēļu laikā) uzlabot savus mācību rezultātus. Jāpiebilst, ka netika konstatēts, ka skolēnam tiek piedāvāts kāds palīdzības mehānisms, lai tik īsā laika posmā izpildītu iekavēto.

Pedagoģi, kas pārstāv šo tendenci, atzīst, ka ne visus mācību materiālus darbā ar romu skolēniem

var izmantot pilnībā, ka ir jātulko termini, jēdzieni, ka jārunā un jāstāsta tā, lai skolēni saprastu. Tomēr kopumā viņi uzskata, ka mācību materiālu pielāgošana romu skolēniem nav nepieciešama. Vairāki skolotāji intervijās minēja, ka galvenie problēmu iemesli ir pašu romu skolēnu mācīšanās motivācijas trūkums, uzmanības nenoturība, slinkums u.c. Tai pat laikā pedagogi nespēja sniegt piemērus, kādus pedagoģiskos paņēmienus viņi izmanto, lai šīs problēmas risinātu.

Vienā no pētījuma laikā apmeklētajām skolām kāda romu meitene 1. klasē mācījusies trīs gadus, papildus katru gadu mainījās skolotāja. Jau pirmā mācību gadā skolotāja uzskatījusi, ka šai romu meitenei nepieciešama speciālā izglītības programma, ka viņa jāsūta uz speciālo skolu. Meitenes vecāki tam nav nepiekrituši. Arī otrā mācību gada skolotāja šo romu meiteni uzskatījusi par potenciālo speciālās skolas audzēkni, bet kuras vecāki spītējas un neved bērnu uz medicīniski pedagoģisko komisiju. Tikai trešajā gadā jaunā skolotāja ar savu pozitīvo attieksmi un ieinteresētību pratusi atbalstīt šo romu bērnu, kas jau trešo reizi uzsāka mācības 1. klasē, kā arī sāka veidot sadarbību ar meitenes vecākiem. Pašlaik šī meitene sekmīgi mācās 3. klasē, ir sekmīga mācībās un ir viena no čaklākajiem lasītājiem klasē.

Citas skolas skolotāja atcerējās gadījumu, kad kāds romu skolēns, atnākot uz 1. klasi, zināja tikai vienu burtu. Tā kā citi bērni klasē jau septembra mēneša laikā mācībās ievērojami „aizsteidzās” viņam garām, šis romu skolēns oktobrī - novembrī uz skolu vairs nenāca. Bet jau decembrī skola vecākiem ierosināja nosūtīt šo bērnu uz medicīniski pedagoģisko komisiju.

Otra novērotā mācību procesa organizēšanas tendence – pielāgot mācību materiālu un metodes tā, lai tās ir saprotamas visiem skolēniem, tai skaitā romu. Šāda pieeja tika novērota klasēs, kur romu bērni ir skaitliskā vairākumā. Šajās klasēs ir lēnāks mācību temps, atbilstoši skolēnu pieredzei adaptēta apgūstamā tēma, skolēnu individuālajām spējām speciāli gatavoti, pielāgoti mācību materiāli, skolotāji nereti izmanto arī romu valodas elementus – tulko atsevišķus vārdus vai pajautā bērniem, kā atsevišķu vārdu vai jēdzienu lieto romu valodā, norāda uz līdzībām vai sakarībām latviešu vai krievu valodā, kurā tiek īstenots mācību process. Skolotāji, kuri strādā ar romu bērniem, norāda, ka latviešu vai krievu valodas apguvi ievērojami sekmē obligātā 5 un 6 gadīgo bērnu sagatavošana pamatzglītības ieguvei, regulāri nodarbību apmeklējumi skolās vai pirmsskolas izglītības iestādēs. Tikai ne visi romu bērni regulāri apmeklē šīs nodarbības.

Sarunās skolotāji atzīst, ka trūkst zināšanu un prasmju, kā strādāt ar romu skolēniem, kā organizēt darbu, lai nenodarītu pāri bērna personībai, vairākums skolotāju nezina starpkultūru adaptācijas īpatnības. Viņi apzinās, ka nepieciešamas jaunas, citas sadarbības metodes arī darbā ar romu skolēnu vecākiem, lai sasniegtu iespējami maksimālu viņu ieinteresētību savu bērnu mācībās. Pedagogiem radusies vēlme iepazīt tuvāk romu etnosa vēsturi, kultūru un ģimenes tradīcijas. Tas ir speciāls nosacījums – klasēs, kurās mācās romu skolēni, skolotājam nepietiek ar vispārīgām zināšanām par darbu daudz kultūru klasēs, šīs etniskās kopienas īpatnības ir jāpazīst konkrēti.

Kopumā jāsecina, ka mācību procesa kvalitāte un pieejamība romu skolēniem atkarīga ne tikai no skolotāju profesionālas sagatavotības, spējas organizēt mācību procesu atbilstoši skolēnu prasmēm un vajadzībām, bet arī no personīgās attieksmes pret šiem skolēniem, ko bieži ietekmē stereotipi un aizspriedumi pret romiem.

Pētījuma laikā tika konstatēts, ka vairākās izglītības iestādēs (apmēram 10) iepriekšējos mācību gados ir strādājis skolotāja palīgs – roms. Bet 2010./11. mācību gadā skolotāja palīgs - roms strādāja tikai

Jelgavas pirmsskolas izglītības iestādē „Pasaciņa”, un viņa darba apmaksu tika veikta no pašvaldības budžeta. Galvenā skolotāja palīga funkcija ir palīdzēt romu bērniem pārvarēt grūtības, ko rada ieiešana nepazīstamas kultūras vidē (valodas un kultūras atšķirības, dienas ritms, noteikta kārtība, u.c.). Tāpat palīga darbs tiek novērtēts kā nozīmīga palīdzība skolotājiem, lai iesaistītu romu skolēnus mācību aktivitātēs. Skolotāju palīgi - romi nodrošināja arī to, ka klasē dzird romu valodu, iepazīst romu tautas raksturīgākās iezīmes. Visi aptaujātie pedagogi, kuri bija strādājuši kopā ar palīgu, atzinīgi vērtēja skolotāja palīga – roma lomu un darbību klasē, atzīmējot, ka vairāk tiek pievērsts uzmanības individuālajam darbam ar romu bērniem. Palīgs veicina arī sapratni starp skolotāju un bērnu, un bērnu un skolotāju. Ar savu uzvedību, attieksmi rāda piemēru, kā sniegt atbalstu, palīdzēt.

Romu tautības skolotāja palīgs tiek nosaukts arī kā starpnieks darbā ar romu vecākiem. Viņš palīdz izskaidrot konkrētas situācijas no pedagoga puses vecākiem un otrādi – palīdz labāk izprast vecāku vēlmēs. Romu palīgs tiek nosaukts par lielu atbalstu visiem klases/grupas bērniem, neatkarīgi no viņu tautības, viņu gaida, uzklausa ar lielu interesi visi bērni.

Izzinot sadarbības ar romu ģimenēm veidošanas pieejas, tika noskaidrota pedagoga izpratne par attiecībām romu ģimenē: „Romu ģimenēs nereti ir izveidojusies shēma – vecāki, visbiežāk māte, nodarbojas ar biznesu, pametot bērnus, kurus nereti adoptē mātes māsa vai vecmāmiņa un saņem naudu – adopcijas pabalstu. Romu ģimenē sievietei ir jāklusē. Noteicēji ģimenēs ir vīrieši. Ja nav tēva, tad tas ir onkulis. Bērni baidās no tēva dusmām, lūdzot, lai par pārkāpumiem neziņo tēvam. Romu ģimenēs, kurās tradīcijas nav tik spēcīgas, par bērnu izglītību rūpējas abi vecāki, interesējas par bērna sekmēm, nāk uz pasākumiem, konfliktu gadījumā aizstāv savu bērnu.”

Kā visveiksmīgāko formu sadarbībā ar romu vecākiem pedagogi uzskata individuālas sarunas draudzīgā, neformālā, bet cieņas pilnā atmosfērā, svarīga ir sarunas valodas pielāgošana romu vecāku pieredzes un izpratnes līmenim – jārunā lēnām, īsi un skaidri, bez sarežģītiem vārdiem. Visveiksmīgāk šāda veida sarunas norisinās tajās izglītības iestādēs, kurās ir izveidota Vecāku istaba. Tajās ir iespējams veidot mājīgu atmosfēru un romu vecāki nejutās tik sasprindzināti, kā klasē vai skolotāju istabā. Pārsvārā šādas istabas ir tajās izglītības iestādēs, kas savā darbībā izmanto programmas „Soli pa solim” filozofiskos principus un metodiku.

Grūti novērtēt, kāda ir sadarbība ar romu vecākiem tajās izglītības iestādēs, kurās izmanto tikai tradicionālos sadarbības veidus – skolas un klašu vecāku sapulces. Tā kā to saturs pārsvārā ir formāls un individuālas sarunas ar vecākiem tajās netiek iekļautas, atgriezeniskā saite no tiem romu vecākiem, kas sapulces apmeklē, nav iegūta.

Vairākas izglītības iestādes darba plānos iekļauj arī vecāku izglītošanas pasākumus par medicīnas jautājumiem, par attiecībām ģimenē, vardarbību, sodiem, tomēr romu vecāki tos apmeklē nelabprāt.

Analizējot skolēnu darbus (portfolio), tika izdarīti secinājumi, ka skolēniem starpkultūru vidē nākas izdzīvot (vai neizdzīvot) smagos apstākļos nesaprotamā, nedabiskā, straujā, pārspīlētā, romu labai pretējā daudzšķautņainā telpā. Romu skolēns, kas ir ienācis svešā kultūras un sociālajā vidē, tiek „raustīts un dīdīts”, lai viņš pakļautos „masu” pasākumiem, zaudējot savu dabiskumu, īstumu, vienkāršību: uzdotajos darbos novērojama vienvēidība un obligātums. Daudzos darbos vērojama virspusība, pat paviršums, ko, balstoties uz romu etnosociālajām iezīmēm, var vērtēt kā pārķairinātu šo skolēnu sistēmu. Romu skolēni nav garīgi un fiziski atpūtušies, jo viņiem jāapgūst jauna pieredze (izglītošanās un saskarsmes pieredze), jāuztver liels informācijas apjoms un jāpielāgojas straujam izglītošanās tempam. Viņi dzīvo lielās ģimenēs, kur papildu grūtības rada arī pašu vecāku nespēja panākt kompromisu ar apkārtējo sabiedrību. Skolotāji aptaujās atzīmē, ka portfolio labi palīdz pamanīt skolēna talantus vai jauniegūtās zināšanas un prasmes, kā arī analizēt romu skolēnu iekļaušanās līmeni. Darbs portfolio veidošanā un pielietošanas prasmē, kas Latvijas izglītībā vēl ir samērā jauna metode, jau novērtējams kā patstāvīgi

izmantota pedagoģiskā metode. Pilnveidojot pedagogu prasmi informācijas vākšanā par bērna attīstību un tās apstrādē, tālākā savas darbības plānošanā, balstoties uz portfolio materiālu analīzi, skolēnu portfolio var kļūt par galveno skolēnu mācību un attīstības procesa virzītājspēku. Īpaši nozīmīga šī metode ir darbā ar romu bērniem, kuru etnisko iezīmju diktētās atšķirības un vispārējā „mācību kultūra” un specifika pedagogiem vēl ir mazzināma.

Pētījuma laikā veikto aptauju un vērojumu analīze apstiprināja pedagoģiskā procesa organizēšanas specifiku daudznacionālā skolēnu kolektīvā: romu skolēniem ir atšķirīgs uztveres veids, atšķirīgi uzvedības paradumi, saskarsme, atšķirīgas audzināšanas tradīcijas ģimenē, dažādi temperamenti utt., ko nosaka etniskās īpatnības, kā arī savas individuāli psiholoģiskās īpatnības. Tas jāņem vērā veidojot savstarpējo attiecību kultūru klasē/grupā, lai audzinātu toleranci pret atšķirīgo, izvairītos no dažādām konfliktu situācijām. Skolotājiem ir jāzina starpkultūru adaptācijas īpatnības. Klasē, kurā mācās skolēni ar atšķirīgu etnisko identitāti, ir svarīgi veidot tādu vērtīborientāciju, kurā tiek meklētas kopīgās vērtības, respektējot daudzveidību. Skolotājam vispirms jāprot būt objektīvam, tolerantam, atsakoties no etniskiem stereotipiem. Nav pieļaujama privilēģēta attieksme pret kādas vienas tautības skolēniem. Ir jāveido profesionāli empātiska attieksme pret dažādām etniskām grupām. Pārvarēt šīs grūtības, kā sarunās atzina pētījuma klašu skolotāji, palīdz netradicionālas pieejas. Kā viena no veiksmīgākajām tika minēta programmas „Soli pa solim” metodika, kura paredz audzēkņus iesaistīt dažādos darbības centros, aizraujošās un diferencētās aktivitātēs, un skolotājs modelē un veicina tādu vērtību respektēšanu, kas atbalsta bērnu tiesību un sociālās iekļaušanas principus, neatkarīgi no etniskās piederības.

Barjeras romu bērnu iekļaušanā

Par grūtībām romu skolēnu iekļaušanā tika jautāts anketās un intervijās skolotājiem. Uzsākot mācības, romu skolēni skolotājiem sākotnēji sagādā „lielas raizes”, jo liela daļa romu bērnu dzīvo sociāli zemos dzīves apstākļos – mājās bez ūdensvada, bez kanalizācijas, bez centralizētās siltumapgādes. Skolotāji stāstīja, ka romu skolēni ilgstoši mazgāja rokas, tecināja ūdeni no krāna, priecājās, ka tek siltais un aukstais ūdens, kāds no romu skolēniem, sajūsmas pārņemts, pat iekāpa izlietnē. Romu skolēni skrēja uz tualeti tikai tāpēc, lai būtu iespēja nolaist ūdeni; nesaprata, kāpēc uz redelītēm jāliek slapjie apavi (zem tām ir siltā ūdens caurule, kas palīdz apaviem ātrāk izžūt). Šie bērni nebija pieraduši pie dienas režīma, bija grūtības koncentrēties konkrētam darbam. Daži skolēni zināja nedaudz latviešu vai krievu valodu, bet lielākā daļa prata tikai dzimto – romu valodu. Romu skolēni ir kustīgi, iesāktos darbus viņi grib paveikt ātri, tāpēc viņiem sagādā grūtības koncentrēšanās ilgākam laikam. Daži pedagogi novēroja, ka romu zēni ir ar asu un neiecietīgu raksturu, kas izpaužas attiecībā pret pieaugušajiem, kuri nerespektē viņu gribu. Nekāda pierunāšana vai piespiedu metodes nelīdz, toties daudz var panākt ar nedalītu pedagoga uzmanību, uzslavu, uzmundrinājumu, darba individualizēšanu. Interesanti, ka romu zēni bieži izrāda iniciatīvu un, ja uzdoto uzdevumu var izpildīt radoši, pēc saviem ieskatiem, tad to veic ar lielu prieku.

Lai arī Latvijas normatīvie akti paredz vienlīdzīgas tiesības uz izglītību visiem bērniem neatkarīgi no etniskās piederības, tomēr svarīgi bija izvērtēt vai romu bērniem ir pilnvērtīga iespēja izmantot šīs tiesības, ņemot vērā romu kopienas sociālekonomisko stāvokli. Apkopojot pētījuma laikā savāktos datus, izkristalizējās galvenie šķēršļi un problēmas, kādi rodas darbā ar romu skolēniem:

- romu bērnu nesagatavotība sākumskolas uzsākšanai salīdzinot ar citu tautību bērniem, jo viņi maz apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes (t.sk. 5-6 grupas/klases);
- valodas grūtības – lai arī romu skolēni samērā ātri spēj apgūt latviešu vai krievu valodu, uzsākot mācību gaitas, viņi spēj sazināties tikai savā dzimtajā – romu – valodā;
- skolotāji nejūtas profesionāli gatavi darbam ar romu skolēniem, manāms arī elastības un

- radošas pieejas trūkums;
- pedagogi virza skolēna darbību uz rezultātu, pats mācību process, šķiet, ir novērtēts kā mazāk svarīgs,
  - pedagogi un sabiedrība samērā maz zina par romu kultūru un ģimeņu vērtībām;
  - trūkst piemērotu mācību materiālu un labās prakses/pieredzes apkopojumu;
  - maz vai nav vispār kvalitatīvas un efektīvas sadarbības ar romu vecākiem;
  - daudzu izglītības iestāžu vadības neizpratne par atbalsta sistēmas nepieciešamību romu skolēniem;
  - trūcīgi romu ģimeņu finanšu līdzekļi, kas neļauj iegādāties bērniem visu skolai nepieciešamo;
  - skolas kolektīva, citu skolēnu vecāku, vietējās sabiedrības aizspriedumainā attieksme pret romu tautu.

Augstāk minētie šķēršļi romu izglītošanā izraisa šādas negatīvas sekas:

- romu bērni neuzsāk izglītošanos obligātā izglītības vecumā;
- romu skolēni visbiežāk mācās divus vai pat vairāk gadus vienā un tajā pašā klasē;
- lielākajā daļā gadījumu romu skolēna vecums neatbilst konkrētās klases vecumam (piemēram, 9-gadīgs romu skolēns mācās 1. klasē);
- liels skaits romu skolēnu, kas pārtrauc mācības dažādos posmos un maz kam ir iespēju atsākt pārtrauktu izglītošanās procesu (piemēram, vakarskolas pārsvarā ir tikai no 6. klases);
- bieži skolas kavējumi, zema mācīšanās motivācija;
- romu bērnu nevienlīdzīgā situācija - viņu apmācība atsevišķās klasēs ar korekcijas statusu vai mākslīgu apstākļu radīšana nosūtīšanai uz speciālajām klasēm vai skolām;
- izglītības iestāžu segregēšanās no romu bērniem un jauniešiem.

Analizējot iespējas pārvarēt barjeras un novērt negatīvās sekas romu skolēnu iekļaušanā izglītībā, izglītības eksperti un praktiķi izceļ faktoru, kas ir būtisks darbā ar romu: etniskās parādības nav skaidrojamas pēc vienotas shēmas, jo katrai kultūrai ir sava attīstības loģika, un tautām pastāv atšķirīga reakcija uz pārmaiņām. Kultūras un ģimenes tradīciju, bērna audzinošās vides pievilcība nosaka, uz kādām vērtībām bērns turpmāk orientēsies. Spēcīgākie resursi, kas būtu izmantojami romu dzīves uztveres mainīšanai, ir izglītības lomas novērtēšana un nākotnes perspektīvu plānošana. Izglītība, kur katrs tiek novērtēts un kura katram nodrošina vienlīdzīgas tiesības nākotnes attīstībai, var kļūt par tolerantas sabiedrības veidošanas stūrakmeni. Taču attieksme pret romiem pārāk ilgi bijusi izolējoša, ja ne izteikti negatīva. Pārvarēt šo „tradīciju” Latvijā nebūs viegli, it sevišķi tāpēc, ka arī citur Eiropā romi tiek uzskatīti par „traucējošiem”.

Secinājumi

Pētījuma ietvaros iegūto datu analīze, veiktie mācību procesa vērojumi, kā arī respondentu izteiktie vērtējumi ļauj izdarīt secinājumus:

- Sabiedrības vairākuma attieksme pret romiem, tai skaitā pret romu skolēniem pirmsskolās un skolās, bieži vien ir negatīva. Tādēļ par romu izglītošanu jāveido jauns skatījums, jo romu kā etniskas nācijas ieguldījums un tas atšķirīgais, ko viņi ienes sabiedrībā, netiek atzīts pozitīvā veidā pamatmasas izglītībā un nepastāv konstruktīvs dialogs starp skolotājiem un ne-romu skolēniem attiecībā uz romiem.

- Nav iespējams izsecināt, cik no visiem bērniem obligātas izglītības vecumā, kuri pēc tautības ir romi, ir vai arī nav reģistrēti kādā izglītības iestādē. Nav arī pieejami dati par romu bērniem, kas atbilst no izglītības procesa, būdami oficiāli reģistrēti skolā. Trūkst statistikas datu par romu skolēnu sekmēm un skolas apmeklējumu, skolēnu sociālās iekļaušanās kapacitāti un tradicionālas kultūras faktoru ietekmi uz romu bērnu izglītības procesu.
- Latvijas Izglītības likums (1999.) un citi likumdošanas un normatīvie akti nosaka vienlīdzīgas tiesības uz izglītību katram bērnam, tomēr izglītības sistēma joprojām ir drīzāk izslēdzoša nekā iekļaujoša attiecībā pret romu minoritāti. Viena no diskriminācijas pazīmēm pret romu bērniem un viņu ģimenēm ir pastāvošā prakse, ka šie bērni tiek nosūtīti uz speciālajām skolām pēc "izkrišanas" vispārizglītojošo skolu pirmajās klasēs. To lielā mērā veicina arī speciālo skolu budžetā paredzētā sociālā budžeta daļa: dažāda veida sociālais atbalsts šo skolu skolēniem, kuru nesaņem tas pats bērns, ja viņš apmeklē vispārizglītojošo skolu (bezmaksas ēdināšana, apģērbs, transports, atsevišķi medicīnas pakalpojumi u.c.).
- Kaut arī Latvijas likumdošana paredz to, ka bērnu izglītošana ir vecāku pienākums un atbildība, romu vecāki bieži vien neapzinās šo atbildību un ne veicina sava bērna izglītošanos, daudzi romu vecāki joprojām par to nav informēti. Tādējādi jau pašā izglītības sākumā romu bērni, nesaņemot pienācīgu sagatavošanos mācībām skolā, nonāk nevienlīdzīgā situācijā, salīdzinot ar citu tautību bērniem.
- Tādi faktori, kā zems finansiālais stāvoklis daudzbērnu romu ģimenē, kad bieži vien nav darba vismaz vienam no vecākiem, un tie nespēj apgādāt savus bērnus ar skolai nepieciešamām lietām un nereti arī ar pārtiku, nedod iespēju romu vecākiem pilnvērtīgi izmantot tiesības nodrošināt saviem bērniem kvalitatīvu izglītību.
- Latvijā vēl joprojām pastāv iekļaujošas sabiedrības kā viena subjekta pozīcija, skolēnu gatavība iekļauties, skolotāju gatavība iekļaut, pārvarēt etniskajā kultūrā bāzētos šķēršļus, vajadzība paaugstināt zināšanas par etniskās identitātes veidošanos un konfliktu cēloņiem un citi svarīgi aspekti paliek neskarti.
- Ņemot vērā mūsdienu sabiedrības attīstības tendences, arvien aktuālāka problēma kļūst mācību satura un tā apguvei plānotu pedagoģisko līdzekļu izvēle dažādos mācību priekšmetos, lai veicinātu indivīda kultūrintitātes apzināšanos un individuālās kultūras attīstību, nodrošinātu savu etnisko vērtību saglabāšanu un vienlaicīgi palīdzētu izprast un apgūt citu etnosu vērtības. Vēl aizvien ir nepietiekama izpratne par to, kā iekļaut skolēnus ar atšķirīgu etnisko izcelsmi, īpaši – romus, vispārējās izglītības mācību iestādē, tāpēc skolās ne tikai jārada iespējas iekļaut romu skolēnus, bet mērķtiecīgi jāveicina un jāatbalsta iekļaujošu un starpkultūru izglītības modeļu un pieeju izstrāde un īstenošana. Viena no Latvijas un citu valstu pedagogu augstu novērtētajām izglītības programmām ir starptautiska programma „Soli pa solim”, kas ir piemērota un rezultatīva romu skolēnu iekļaušanai vispārējā izglītībā.
- Romu ikdienas dzīvi un kārtību reglamentējošie elementi - kultūras iezīmes, tradicionālās kopienas uzvedības kodekss un piesardzīgā attieksme pret pārējo sabiedrības daļu iespējami var sašaurināt romu pārstāvjiem sociālās iekļaušanās iespēju izmantošanu, tostarp arī izglītības jomā.
- Latvijas izglītības sistēmā bīstama tendence ir stereotipizēta jēdziena „romu skolas” veidošanās, ko veido vietējā sabiedrība, par tādām dēvējot izglītības iestādes, kurās mācās skaitliski daudz romu skolēnu. Savukārt kaimiņu izglītības iestādes segregējas no romu skolēnu uzņemšanas, iesakot viņus pieteikt „romu skolā”, kā arī citu bērnu vecāki nereti izvairās pieteikt savus bērnus „romu skolās”.

- Vairāki romu kopienas pārstāvji un bērnu vecāki atzinuši, ka ir būtiski, lai skolā izglītotu romu bērnus par Latvijas kultūru un vēsturi ne tikai valsts valodā, bet arī dotu iespēju apgūt rakstīt un lasītprasmi savā dzimtajā valodā, sniegtu ieskatu romu kultūrā, kas stiprinātu romu bērnu un jauniešu etnisko identitāti.
- Kā viens no efektīviem romu izglītības veicināšanas elementiem tiek nosaukts skolotāja palīga – roma darbs iekļaujošā klasē/ grupā, kas no 2008. gada ir jaunievedums Latvijas izglītībā. Tomēr valsts normatīvajos aktos nav konkrēti atrunāts skolotāju palīgu - romu statuss un uzdevumi Latvijas izglītības sistēmā. Pašreizējā Latvijas likumdošana paredz, ka skolotāju palīga profesijas pildīšanai ir nepieciešama pamata (līdz 9. klasei) vai vidējās pakāpes profesionālā izglītība. Tomēr starp tiem romiem, kuri ir sagatavoti un ir veikuši skolotāju palīga funkcijas, ir ievērojama daļa ar zemāku izglītību par pamata, kas rada šaubas, ka viņi varēs turpināt strādāt vai uzsākt darbu izglītības iestādēs.
- Ir neiespējami noteikt, vai pastāv vispārējas izmaiņas romu izglītības jomā, jo nav oficiālu vai neoficiālu datu vākšanas mehānismu, kas varētu sniegt regulāru un ticamu informāciju par šīs etniskās grupas mācību sasniegumiem, skolu apmeklētību, skolu pamešanas gadījumu skaitu, kā arī par veiksmīgu izglītības turpināšanu mūžizglītības kontekstā. Tomēr, vērtējot izglītības iestāžu attieksmi un profesionālo darbu, viennozīmīgi var secināt, ka pašvaldībās, kur izglītības iestādes ir iesaistījušās dažādos projektos par romu iekļaušanu un integrēšanu, kur skolotāji ir apmeklējuši vairākus tālākizglītības kursus, kur izmanto programmas „Soli pa solim” metodiku, ir ievērojami augstāki darba rezultāti, romu skolēniem ir maz vai nav vispār neattaisnotu stundu kavējumu un ir jūtama romu vecāku un bērnu pozitīvā attieksme pret skolu un vēlme mācīties.
- Romu etniskās kopienas iezīmju izpēte ļauj secināt, ka romu etniskajai kopienai ir raksturīgi norobežoties, ko veicina mūsdienu sabiedrībā eksistējošais sociālo attiecību modelis. Šis apstāklis būtiski ierobežo iespēju un pieredzi romu kopienai darboties kopā (nevis „būt klāt”), iekļauties un integrēties. Lielā mērā to ietekmē arī šīs etniskās grupas ierobežotais intelektuālais pienesums. Lai pārvarētu romu etniskās kultūras, kā arī sociālo apstākļu un sabiedrības attieksmes radītās barjeras, jāveido pozitīva pieredze jau skolas vecumā. Tas apstiprina to, ka skolotājiem viens no sākuma uzdevumiem darbā ar romu skolēniem ir apzināt un pārvarēt etniskās barjeras, radot romu skolēniem jaunu pieredzi un veicinot iekļaušanos izglītības vidē.

Rekomendācijas pedagogiem, pedagogu tālākizglītotājiem, jomas ekspertiem:

- Izglītības modeļiem, lai veicinātu romu skolēnu iekļaušanu un iekļaušanos vispārējā izglītībā, ir jābūt atbilstošiem un speciāli veidotiem starpkultūru un iekļaujošas izglītības organizēšanai. Zināšanas, kas citos starpkultūru izglītības pētījumos izvirzās kā svarīgākais kritērijs, šajā gadījumā pakārtojas citiem komponentiem. Noteicošais ir attiecību veidošana un norobežošanās barjeru pārvarēšana. Paralēli nepieciešams apzināt, apkopot un izplatīt labākās prakses piemērus romu izglītošanā, akcentējot uzmanību galveno problēmu risināšanas veidiem.
- Viens no nozīmīgākajiem pasākumiem, kas var ietekmēt romu bērnu izglītības veicināšanu, ir vecāku izglītošana par izglītības nepieciešamību un informācijas sniegšana viņiem pieejamā formā par tiem ieguvumiem, kurus iespējams saņemt mūsdienu sabiedrībā, ja ir noteikta izglītības pakāpe. Turklāt romu ģimenes ir jāiesaista aktīvā darbībā vietējo izglītības iestāžu līmenī, liekot uzsvāru uz viņu bērnu sasniegumiem, motivācijas pasākumiem, uz viņu bērnu iespējamo prasmju attīstību, sagaidāmajiem rezultātiem.

- Nepieciešams izstrādāt romu izglītības vecuma uzskaites mehānismu, lai mazinātu skolas neapmeklēšanas risku un veicinātu romu bērnu apmeklēšanas regularitāti. Dialogā ar bērnu vecākiem un izglītības nozīmes skaidrojošā ceļā, ir iespējams veicināt nepieciešamos apstākļus romu bērnu regulārai skolas apmeklēšanai un labākiem mācību rezultātiem. Tas arī ir veids, kā labāk noskaidrot romu vecāku iespējamās sociāli ekonomiskās problēmas, kas negatīvi ietekmē viņu bērnu iesaisti izglītības procesā.
- Darbā ar romu skolēniem nepieciešams esošo mācību priekšmetu, mācību materiālu un mācību metožu satura izvērtējums, lai izdarītu attiecīgas izmaiņas, kas veicinātu šo skolēnu pieņemšanu, kā arī sagatavotu viņus iekļaušanās procesam. Lai izpildītu šo uzdevumu, pedagogiem un pedagogu palīgiem jānovērtē sevi gan profesionālajā, gan personiskajā ziņā, jāveicina pedagogu un viņu palīgu komandas darbs, lai sistēma kļūtu sociāli taisnīga un iekļaujoša.
- Pedagogu sagatavošanas un tālākizglītībasursos jāiekļauj esošās pieredzes, vērtības un attieksmes. Nepieciešams rūpīgi izvērtēt un pārveidot pedagogu saimes attieksmi pret citu kultūru skolēniem, un iestrādāt starpkultūru izglītības principus mācību saturā un materiālos, un dažādot novērtēšanas, audzināšanas un mācīšanas metodes.
- Būtiski nepieciešama izglītības iestāžu administrācijas, skolotāju un citu iesaistīto pušu izglītošana un starpkultūru kompetenču līmeņa paaugstināšana darbam ar romu bērniem iekļaujošās klasēs un romu integrēšanai sabiedrībā. Ieteicams izvērtēt un izmantot iespēju piesaistīt tos izglītības iestāžu mācībspēkus, kuriem ir daudzu gadu pieredze darbā ar romu bērniem (piemēram, Ventspils vakara vidusskolas resursi) un nepieredzējušo pedagogu izglītošanā darbam ar romu bērniem.
- Nepieciešams izskatīt iespēju valsts atbildīgajām institūcijām vai pašvaldību iestādēm izdot metodisko materiālu 5-7 gadu bērnu apmācībai romu valodā (ar tulkojumu latviešu valodā), kura saturā būtu reprezentētas romu kultūras tradicionālās pamatiezīmes. Šāds materiāls atvieglotu romu bērniem paralēli valodai apgūt arī savas dzimtās valodas rakstīt un lasītprasmes.
- Pašvaldību atbildību ietvaros lielāka uzmanība jāvērs 5-6 gadu romu bērnu pirmsskolas apmācībai, lai nodrošinātu apstākļus romu bērniem sagatavoties sākumskolas uzsākšanai. Ieteicamā izmantojamā metodika šajā vecumposmā ir starptautiskā programma „Soli pa solim”.
- Oficiālajai ignorāncei pret romu bērnu disproporciju speciālajās skolās un pastāvošajai diskriminācijai pret romu pieaugušajiem darba tirgū jākļūst par pārmaiņu mērķi. To pamato fakti, ka lielai daļai romu bērniem, kuri mācās speciālajās skolās, bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, ir sociālo apstākļu radīti mācīšanās traucējumi, kuru pamatā ir valodu un kultūras atšķirības, un dzīve ārkārtīgi trūcīgos apstākļos. To izraisa arī izpratnes trūkums un attieksme pret romu bērniem “parastajās” skolās un sabiedrībā kopumā.
- Multikulturālas sabiedrības formālā izglītība pārāk bieži ignorē dažādus kulturālos pamatus. „Sadalītas” sabiedrības ietvaros var sasniegt panākumus tikai tad, ja izglītojamiem izdodas izveidot interesi un gatavību uz dialogu ar tiem, kas tiek uzskatīti par atšķirīgiem. Šajā ziņā viņi var kļūt vairāk atvērti pret tiem, kas ir „citi un citādāki”. Tas liek mainīt skatu punktu, kad tradicionāli tiek uzskatīts, ka viss „baltais” ir labāks un pārējiem ir zemāks statuss. Šī vienkāršotā uztvere jāizgaismo kā nepilnīga. Dialoga izveidošana ietver sevī to, ka katrs iesaistītais atpazīst savas atšķirības, bet tās netiek dalītas labajās un sliktajās.

Ieteikumi izglītības politikas veidotājiem

- Regulāri veikt monitoringu par to izglītības iestāžu darbu, kurās mācās romu skolēni, piemēram, skolotāju profesionālā sagatavotība darbam klasēs, kurās mācās dažādas etniskās piederības bērni, skolotāju palīgu - romu pienesums romu bērnu iekļaušanai vispārējā izglītības procesā. Šajā sakarā turpmākās politikas plānošanai un īstenošanai būtu jāorientējas uz situācijas uzlabošanu, ņemot vērā konkrētus „vājos punktus”, kas konstatēti, veicot statistikas analīzi un monitoringu.
- Pilnveidot vienotas obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites informācijas sistēmu un tās uzturēšanu valstī tādā veidā, lai no vienas puses tiktu nodrošināta šo sensitīvo datu anonimitāte un konfidencialitāte, bet tai pat laikā, lai politikas veidotājiem un īstenošanai būtu iespējams saņemt statistisko informāciju arī etniskajā griezumā, kas nereti uzrāda problēmas specifiku un apjomu.
- Īstenojot mērķtiecīgu pedagoģisku modeli romu skolēnu iekļaušanai skolā, var sasniegt ilglaicīgus rezultātus. Tā kā Latvijā zinātniskā līmenī ir izstrādāts un aprobēts šāds modelis, būtu vēlams ietvert šo modeli romu skolēnu iekļaušanai Latvijas valsts pirmsskolas un pamatskolas izglītības sistēmā un mazākumtautību integrācijas politikā.
- Pedagogu sagatavošanas un tālākizglītības programmas ir būtisks nosacījums multikulturālas izglītības veiksmīgai ieviešanai un romu skolēnu iekļaušanai skolās, tādēļ ir optimāli veidot saikni starp mācību iestādēm un augstskolām, kuras īsteno skolotāju sagatavošanas programmas, lai racionāli izmantotu sagatavoto bāzi. Turklāt, būtu lietderīgi un efektīvi valsts līmenī skolu akreditācijas kritērijos iekļaut arī multikulturālas izglītības pieejamības kritēriju.
- Ieteicams atbalstīt tādu projektu romu izglītības veicināšanai, kurus īsteno romu nevalstiskās organizācijas sadarbībā ar izglītības iestādēm vai citām nevalstiskajām organizācijām, un kas paredz a) atbalsta sistēmas izveidi un nodrošina kvalitatīvas un vienlīdzīgas izglītības pieejamību visiem romu bērniem un jauniešiem un b) motivācijas aktivitāšu īstenošanu romu jauniešiem, kas vēlas turpināt izglītības iegūšanu, apgūstot kādu specialitāti. Būtiska loma šajā darbā ir sadarbības veidošanai ar romu kopienas līderiem.
- Izstrādājot ilgtspējīgas attīstības stratēģijas 2030. gadam rīcības plānu, starp pasākumiem, lai nodrošinātu visiem Latvijas bērniem un jauniešiem pieejamu augstas kvalitātes pirmsskolas aprūpi un vienlīdz kvalitatīvu un pieejamu pamatskolas un vidusskolas izglītību risinājuma īstenošanai, būtu ieteicams pievērst uzmanību tieši romu bērnu pirmsskolas izglītības un aprūpes kvalitātes nodrošināšanai, izmantojot iekļaujošas izglītības principus un skolotāju palīgu pozitīvo praksi. Ņemot vērā skolotāju palīgu - romu darbības pozitīvos rezultātus, nepieciešams arī turpmāk attīstīt šo pieeju, paredzot šo skolotāju palīgu - romu tālāko profesionālo izglītību.

Pielikumi

Pielikums Nr. 1.

Anketēšanas respondentu saraksts

Kopā: sešas pirmsskolas izglītības iestādes no 6 pašvaldībām:

Krāslavas novada PII "Pīlādzītis", Līvānu novada PII "Rūķīši", Rēzeknes pilsētas SPII "Zvaniņš", Rīgas 13. PII "Ābecītis", Salacgrīvas novada Ainažu PII "Randa" un Valmieras pilsētas SPII "Buratīno".

Kopā: 168 vispārējās un speciālās izglītības iestādes no 9 republikas pilsētām un 65 novadiem (skolu uzskaitījums pašvaldību alfabētiskā kārtībā):

Aizputes novada Aizputes vidusskola, Aknīstes novada Aknīstes vidusskola un Gārsenes pamatskola, Alojās novada Alojās Ausekļa vidusskola, Alsungas novada Alsungas vidusskola, Alūksnes novada Jaunannas pamatskola un Pededzes pamatskola, Babītes novada Babītes vidusskola, Balvu novada Balvu pamatskola, Bauskas novada Bauskas 2.vidusskola, Codes pamatskola un Griķu pamatskola, Cesvaines novada Cesvaines internātpamatskola, Dagdas novada Andzeļu pamatskola un Ezernieku vidusskola, Daugavpils pilsētas Daugavpils 11.pamatskola un Daugavpils 1.rodvidusskola, Daugavpils novada Birznieku pamatskola, Medumu speciālā internātpamatskola, Skrudalienas pamatskola, Sventes vidusskola un Tabores pamatskola, Dobeles novada Bikstu pamatskola, Dobeles Valsts ģimnāzija, Gardenes pamatskola, Mežinieku pamatskola un Lejasstrazdu pamatskola, Ērgļu novada Jāņa Zāliša Sausnējas pamatskola, Garkalnes novada Garkalnes vidusskola, Grobiņas novada Bārtas pamatskola, Gulbenes novada Gulbenes 2.vidusskola, Gulbenes Bērzu sākumskola un Stāmerienas pamatskola, Ikšķiles novada Ikšķiles vidusskola, Ilūkstes novada Ilūkstes Sadraudzības vidusskola, Ilūkstes 1.vidusskola, Bebreņu Profesionālā vidusskola un Subates pamatskola, Jēkabpils pilsētas Jēkabpils pamatskola, Jēkabpils 2.vidusskola un Jēkabpils 3.vidusskola, Jēkabpils novada Rubenes pamatskola, Jelgavas pilsētas Jelgavas Valsts ģimnāzija, Jelgavas 3.pamatskola, Jelgavas 4.vidusskola un Jelgavas Vakara (maiņu) vidusskola, Jelgavas novada Aizupes pamatskola, Lielvircavas filiāle, Sesavas pamatskola, Jūrmalas pilsētas Jūrmalas Valsts ģimnāzija un Vaivaru pamatskola, Kandavas novada Kandavas internātvidusskola un Matkules sākumskola, Kokneses novada Kokneses I.Gaiša vidusskola, Krāslavas novada Izvaltas pamatskola, Krāslavas Varavīksnes vidusskola, Krāslavas Valsts ģimnāzija un Robežnieku pamatskola, Krustpils novada Antūžu speciālā internātpamatskola, Brāļu Skrindu Atašienes vidusskola, Krustpils pamatskola un Sūnu pamatskola, Kuldīgas novada Kuldīgas pamatskola un Laidu pamatskola, Lielvārdes novada Kaibalas pamatskola, Liepājas pilsētas Liepājas internātpamatskola un Liepājas 7.vidusskola, Limbažu novada K.Baumaņa Viļķenes pamatskola, Limbažu Jauniešu un pieaugušo vakara maiņu vidusskola un Pāles pamatskola, Līvānu novada Jaunsilvas pamatskola, Rožupes pamatskola un Rudzātu speciālā internātpamatskola, Lubānas novada Lubānas vidusskola, Ludzas novada Ludzas pilsētas ģimnāzija, Ludzas 2.vidusskola, Ņukšu pamatskola un Pildas pamatskola, Madonas novada Degumnieku pamatskola, Dzelzavas pamatskola, Mētrienas pamatskola un Vestienas pamatskola, Mālpils novada Mālpils internātpamatskola, Maltas novada Maltas 1.vidusskola, Mazsalacas novada Ramatas sākumskola, Naukšēnu novada Sociālās korekcijas izglītības iestāde "Naukšēni", Nīcas novada Nīcas vidusskola, Ogres novada Ogres Amatniecības vidusskola, Suntažu sanatorijas internātpamatskola un Suntažu vidusskola, Olaines novada Olaines 1.vidusskola un Olaines 2.vidusskola, Pārgaujas novada Raiskuma pamatskola un Stalbes vidusskola, Preiļu novada Preiļu 2.vidusskola un Salas pamatskola, Priekuļu novada Priekuļu pamatskola, Rēzeknes pilsētas Rēzeknes logopēdiskā internātpamatskola, Rēzeknes 1.vidusskola, Rēzeknes 6.vidusskola un Rēzeknes Valsts poļu ģimnāzija, Rēzeknes novada Tiskādu vidusskola, Riebiņu novada Rušonas pamatskola, Rīgas pilsētas A.Pumpura Rīgas 11.pamatskola, Friča Brīvzemnieka pamatskola, Rīgas 6.vidusskola, Rīgas 34.vidusskola, Rīgas 45.vidusskola, Rīgas 63.vidusskola, Rīgas 68.vidusskola, Rīgas 84.vidusskola, Rīgas 92.vidusskola, Rīgas 95.vidusskola, Rīgas speciālā internātpamatskola, Rīgas 2.speciālā internātpamatskola, Rīgas Angļu ģimnāzija, Rīgas Anniņmuižas vidusskola, Rīgas Centra daiļamatniecības pamatskola, Rīgas I.Kozakevičas Poļu vidusskola, Rīgas Krievu vidusskola, Rīgas Kristīgā vidusskola, Rīgas Lietuviešu vidusskola, Rīgas M.Lomonosova krievu vidusskola, Rīgas Ostvalda vidusskola, Rīgas Pārdaugavas pamatskola, Rīgas Raiņa 8.vakara vidusskola, Rīgas Sergeja Žoltoka vidusskola, Rīgas Teikas vidusskola, Rīgas vakara ģimnāzija, Rīgas vispārīzglītojoša privāta vidusskola "Evrīka" un Rīgas

Zolitūdes ģimnāzija, Rojas novada Rojas vidusskola, Mērsraga novada Mērsraga vidusskola, Rucavas novada Sikšņu pamatskola, Rūjienas novada Vilpulkas sākumskola, Rundāles novada Pilsrundāles vidusskola, Salacgrīvas novada Liepupes vidusskola, Salas novada Biržu pamatskola, Salaspils novada Salaspils 1.vidusskola, Siguldas novada Siguldas Valsts ģimnāzija, Skrundas novada O.Kalpaka Rudbāržu pamatskola, Smiltenes novada Blomes pamatskola, Smiltenes Centra vidusskola un Smiltenes Trīs pakalnu pamatskola, Stopiņu novada Stopiņu pamatskola un Ulbrokas vidusskola, Strenču novada vidusskola, Talsu novada Stendes pamatskola, Sabiles vidusskola, Talsu sākumskola, Upesgrīvas speciālā internātpamatskola un Valdemārpils vidusskola, Tērvetes novada Bukaišu pamatskola un Tērvetes pamatskola, Tukuma novada Tukuma 2.vidusskola, Tukuma 3.vidusskola, Tukuma E.Birznieka - Upīša 1.pamatskola, Tukuma Raiņa ģimnāzija un Tukuma Vakara un neklātienes vidusskola, Valkas novada Ozolu pamatskola, Valmieras pilsētas Valmieras 2.vidusskola, Vārkavas novada Vārkavas pamatskola, Vecumnieku novada Skaistkalnes vidusskola, Venstpils pilsētas Venstpils 1.vidusskola, Venstpils 3.vidusskola, Venstpils 20.arodvidusskola, Venstpils Profesionālā vidusskola un Venstpils vakara vidusskola, Venstpils novada Puzes pamatskola, Stiklu speciālā internātpamatskola un Tārgales pamatskola, Viļakas novada Viļakas pamatskola un Zilupes novada Zilupes vidusskola.

Kopā: 31 pašvaldības Izglītības nodaļas/pārvaldes:

Aisungas novads, Aizkraukles novads, Aizputes novads, Alojās novads, Auces novads, Balvu novads, Bauskas novads, Carnikavas novads, Daugavpils novads, Gulbenes novads, Ikšķiles novads, Ilūkstes novads, Jēkabpils pilsēta, Jelgavas pilsēta, Kārsavas novads, Kocēnu novads, Ķekavas novads, Lielvārdes novads, Liepājas pilsēta, Līvānu novads, Ludzas novads, Ogres novads, Priekules novads, Rēzeknes novads, Salacgrīvas novads, Salaspils novads, Siguldas novads, Talsu novads, Vaiņodes novads, Varakļānu novads, Zilupes novads.

Kopā: divas augstskolas:

Daugavpils Universitāte, Rēzeknes Augstskola.

Pielikums Nr.2.

Interviju un fokusgrupu respondentu saraksts

Individuālās intervijas tika veiktas 18 izglītības iestādēs, kopā 24 respondenti: izglītības iestāžu administrācijas pārstāvji un sociālie pedagogi, skolotāji:

Jēkabpils 3. vidusskolā, Jelgavas 4.pamatskolā, Jēkabpils PII „Bērziņš”, Jēkabpils PII „Kāpēcītis”, Jūrmalas Mežmalas vidusskolā, Kalupes pamatskolā, Kandavas K.Mīlenbaha vidusskolā, Maltas 2. vidusskolā, Medumu speciālajā internātpamatskolā, A.Pumpura Rīgas 11.pamatskolā, Talsu pamatskolā, Tukuma E.Birznieka - Upīša 1.pamatskolā, Tukuma 3.vidusskolā, Upesgrīvas speciālajā internātpamatskolā, Valmieras Pārgaujas pamatskolā, Vilpulkas sākumskolā, Viļakas pamatskolā un Viļķenes pamatskolā.

Daļēji strukturētās intervijās piedalījās pašvaldības iestāžu speciālisti, kopā trīs respondenti:

Bērnu tiesību aizsardzības speciālists (Jūrmalas pilsētas pašvaldības Izglītības nodaļa), Jelgavas sociālo lietu pārvaldes un Jēkabpils sociālā dienesta pārstāvji.

Fokusgrupas intervijas notika 6 izglītības iestādēs, kopā 32 respondenti: izglītības iestāžu administrācijas pārstāvji, skolotāji, skolotāja palīgi-čigāni, skolu psihologi:

Ilūkstes Sadraudzības vidusskolā, Kuldīgas pamatskolā, Preiļu 2. vidusskolā, Rudzātu speciālajā internātpamatskolā, Sabiles vidusskolā un Ventpils Vakara vidusskolā.

Summary

Roma Rights to Education: Implementing Situation in Latvia

Description of the Research

The research aims to prevent segregation of Roma children and youth in education institutions and to promote ensuring of high quality, in the Roma education needs based educational and support services, as well as to raise awareness of policy makers about Roma educational problems and development opportunities with a focus on the identification of barriers and constructive solutions to problems.

Objectives of the research:

- Analyze the real situation and its impact factors determining the acquisition of basic education, and specificity and possibilities of the Roma integration process in Latvia.
- Develop recommendations for monitoring and evaluation of the education and integration policies.
- Develop recommendations for improving and monitoring of the educational support systems for Roma community.

The research is targeted at the Roma children and youth in the age of compulsory education - from 5 to 18 years. As another important target group are the Roma families - particularly parents, grandparents and other family members.

The research idea is based on the assumption that the self-isolation and segregation of Roma minority determine analyzable features of both - the Roma community's value system in the learning context, and the features of inclusion and integration of Roma pupils in education.

Basis of the Research and Methodology

Research base: educational institutions, municipal institutions (educational boards, social services, etc.), Roma NGOs, Roma parents, the Roma children and youth, etc.

Total number of respondents is 371, including:

- 183 educational institutions (preschool and school)
- 2 universities;
- 31 municipal Education Boards
- 46 Roma adults
- 50 Roma children and youth
- 59 teachers, educational experts, social pedagogues, psychologists, teachers' assistants.

The geographic area of the research covers all regions of Latvia.

Description of the methodology

Quantitative and qualitative research methods are used in the research:

- Qualitative research methods: surveys, the analysis of the Latvian and international laws and regulations, interviews, focus group interviews, observations of the learning process, and studies of teachers' and Roma students' portfolio.
- Quantitative research methods: The statistical data processing, questionnaire data analysis by program SPSS 12.0.1 and Excel data processing program.

Chapter 1

Protection of the Minority Rights and the Right to Education - Policy Monitoring

Author: Kristine Liepina

The first part of the research reflects to Roma rights to education in the context of international and national minority rights and rights to education.

The chapter first analyzes international laws and regulations governing the rights of minorities to education, paying special attention to EU political initiatives in the field of Roma education and national minorities' education policy of Latvia. The second part of the chapter analyzes protection of the Roma rights to education in Latvia, describing objectives and activities of national policy in this area, monitoring the situation of Roma education and activities of the Roma and other non-governmental organizations for the promotion of Roma education.

Based on the collected information and data analysis, it is possible to determine the weight factors and draw conclusions on the specifics of the Roma education and integration process in Latvia. It is concluded, that:

- Latvian Roma has equal rights and obligations regarding to education as other residents of Latvia;
- The Roma education policy implemented in Latvia and its impact is not fully assessed due to the lack of statistical data on Roma student educational process. The lack of data impedes national integration policies sound more effective, accordingly to the Roma community needs and opportunities;
- There is lack of political will and awareness of the need to identify and address Roma education issues in the state and municipal levels. Therefore not enough resources are directed to development of political strategy of Roma integration and its full implementation.
- Policy - makers do not have regular cooperation with the representatives of Roma community, including Roma children, parents, and representatives of Roma associations, community activists on both - regional and national level. Without the involvement of the target group is not possible to successfully establish and implement sustainable and effective policies.
- Over the past five years, EU efforts to ensure the social inclusion of Roma at the EU level are aimed to the development of such Roma integration policy and implementation of EU Member States, in which the common policy guidelines would be established, as well as the individual situation of the Member States would be respected.

In addition, the recommendations for monitoring and evaluating of the education and integration policies are provided, such as necessity to develop and implement positive measures in order to take preventive and educational measures to improve the situation of Roma in education.

Chapter 2

The Role and Importance of Education in the Roma Community of Latvia - Description of the Situation and Trends of Development

Author: Andris Tertats

The second part of the research reflects to the role of education in the Roma community of Latvia, providing a description of the situation and development trends.

The description of the research respondents - Roma families, the research base and the context is provided at the beginning of the chapter. It is further analyzed the collected data on the Roma parents attitude to education and importance of children educating for the Roma community, comparing their own learning experiences with their children's attitudes to school today. Analyzing the ethno-psychological and ethno-social features of the Roma community the most important factors affecting the Roma children and youth inclusion in education today are highlighted.

In drawing conclusions, Roma families' ethno-psychological conditions and their attitudes, traditions and needs of their children's education are detected. It is concluded that:

- Roma traditional social order in families is one of the key factors of the school leaving, and it points to the position of education in the values system of Roma communities, where family formation has higher priority than education;
- Roma children living in Latvia bear disproportional burden of poverty, however, the setting of the life goals and targets and their achievement are more hopeful for modern Roma children and young people compared with their parents
- The symptoms of depression are observed to Roma pupils as well as "stigmatization" of Roma children, which enhance the pupils' desire to avoid the schools;
- Roma pupils have adaptation difficulties in school and learning environment, as the basic elements of the learning process does not meet the Roma mentality, temperament and lifestyle, which does not promote the formation of cognitive interest;
- One of the major factors why Roma children attend school irregularly or often drop out of the education process is parents' little motivation, pessimism, and inability to organize themselves;
- Many of the Roma community is aware of the need for education to survive in today's society, but also part of the Roma representatives still does not understand the importance of the education in social-economic stability and prosperity.

In addition, the recommendations are provided about possibilities to use the ethno-psychological features of Roma students in the process of inclusion and integration, acknowledging the values of their cultural and family traditions and respecting their needs.

The described data are reflected also by data analysis scheme and photo material created during research.

Chapter 3

The Substance, Components and Options of the Roma Education Process

Authors: Sandra Kraukle and Daiga Zake

The third part of the research reflects to the substance, components and options of the process of obtaining basic education for Roma in Latvia.

The chapter first analyzes the preschool and basic education programs and curricula, trends of their development in Latvia, the content and training opportunities for teacher training for the implementation of intercultural education and international initiatives on Roma education.

Although legislation of Latvia provides equal rights to education for all children, regardless of their ethnicity, it was important to examine whether the Roma children have a full opportunity to exercise these rights, taking into account the social-economic situation of the Roma community. For assessment of Roma education process and infrastructure in Latvia, the evaluation of the learning environment, teaching strategies and attitudes is provided. The main obstacles and problems which arise in the work with Roma students is highlighted by summarizing the data collected during the study, for example:

- Unpreparedness of Roma children for starting primary school compared with other children (very little of Roma children attends pre-school),
- Language difficulties in the beginning of the studies at school - Roma children are able to communicate only in their own - Roma language;
- Teachers are not professionally prepared to work with Roma students, and know little about the Roma culture and family values;
- Lack of adequate training materials and summaries of the best practices/ experiences;
- The administration of many schools don't understand the need for supporting systems for Roma children;
- The schools', other parents', local community's biased attitudes against the Roma people.

It is concluded that the barriers mentioned above leads to many negative consequences in Roma education, such as:

- Roma children are not starting schooling at compulsory school age (5 years);
- An unequal situation of Roma children - their training in separate classes with correction status, or the artificial creation of conditions for moving Roma children to the special classes or schools;
- Roma students are studying two or even more years in the same class;
- In the majority of cases the Roma pupils age is not meeting the specific age of class (such as 9-year-old Roma pupils are attending the first class);
- Large number of Roma students leave school at different stages and they have little opportunity to resume the interrupted educational process (as evening schools are mostly only from the sixth grade);
- Frequent school absences, low learning motivation;
- There is not precise data available how many Roma children do not attend school;
- Segregation of educational institutions from Roma children and youth.

Analyzing opportunities to overcome barriers and prevent negative consequences of inclusion of Roma pupils in education, educational experts and practitioners highlight the factors that are essential in working with Roma pupils: ethnic phenomena can not be explained by a single scheme, since each culture has their own logic of development, and the nations has a different reaction to the change. Education, where everyone is valued and equal rights for future development are provided for

each member of society, could become the cornerstone of building a tolerant society. However, attitude to Roma people has been isolating, if not very negative, for too long. To overcome this "tradition" in Latvia will not be easy, especially because in the rest of Europe Roma also are seen as "disturbing".

In addition, the chapter provides recommendations for educators, teachers' further educators and experts of the field, as well as recommendations for education policy makers.

The research "Roma Right to Education: Implementing Situation in Latvia" was carried out within the frameworks of the project "Roma Right to Education: Implementing Situation in Latvia and Recommendations for Effective Enforcement of the Rights in the Frameworks of the National Education Policy".

The leading organization of the research: Center for Education Initiatives (CEI), Latvia (www.iic.lv).

The research is financed by Soros Foundation – Latvia (www.sfl.lv).

CEI thanks the colleagues and experts who participated in the design and evaluation phases of the research. Personal thanks to Liesma Ose from the Soros Foundation - Latvia and Denis Kretalovs from the Ministry of Culture. And thanks to all the assistants who participated in data collection and processing.

IZGLĪTĪBAS INICIATĪVU CENTRS (IIC):

- īsteno izglītības, pilsoniskas sabiedrības veidošanas un sabiedrības integrācijas projektus
- veic pētījumus izglītības un sabiedrības integrācijas jomās
- organizē seminārus pedagogiem, vecākiem, pašvaldību un NVO darbiniekiem un citiem interesentiem visos Latvijas rajonos
- īsteno Pedagogu tālākizglītības programmas
- sniedz konsultācijas, piedāvā ekspertīzi un izglītojošus pasākumus izglītības iestādēm, pašvaldībām, citām organizācijām un indivīdiem
- aicina uz sadarbību dažādos vietējos un starptautiskos projektos

Kontakti:

Rīgas iela 216 b, Jēkabpils

t./fax. 65235635

e-pasts: info@iic.lv

www.iic.lv

